

Fattigdomsdebatten

En diskursanalyse av den norske pressens

fattigdomsfremstillinger i 2006

Kristin Colbjørnsen

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2008

Sammendrag

Etter valget i 2005 fikk Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet samlet flertall på Stortinget. Som politisk plattform for regjeringssamarbeidet, fremforhandlet partiene Soria Moria-erklæringen. Denne fremmer et ambisiøst sosialpolitisk mål som får mye oppmerksomhet og vekker debatt den påfølgende tiden:

”Det er et mål for regjeringen at de økonomiske forskjellene skal reduseres og fattigdom avskaffes”.

Denne oppgaven handler om hvordan fattigdomsdebatten fremstilles i pressen i 2006. I den forbindelse fokuserer jeg på fire dimensjoner knyttet til problematikken. De omhandler henholdsvis mulige årsaker og løsninger på fattigdommen, samt hvordan fenomenet fremstilles som moralsk og substansiell kategori.

Som metodisk og teoretisk hovedtilnærming benytter jeg diskursanalyse. Det teoretiske bakteppet omfatter i tillegg teorier om den norske velferdsstatsmodellen, sosialkonstruksjonisme, mediepåvirkning og Nancy Frasers teorier om rettferdighet og urettferdighet.

Datamaterialet består av et utvalg avisartikler fra Aftenposten, Dagbladet, Dagens Næringsliv, Klassekampen og VG. Oppgaven handler ikke om å sammenlikne de ulike avisenes fattigdomsfremstillinger, men søker heller etter det totale bildet av hvordan fattigdommen fremstilles i pressen. Hele debatten ser jeg som en overordnet fattigdomsdiskurs. Med utgangspunkt i de teoretiske perspektivene, problemstillinger og utvalget som helhet har jeg arbeidet frem fire diskurser som ligger under for denne. Disse har fått betegnelsene: velferdsstatsdiskursen, ansvarsdiskursen, anerkjennelsesdiskursen og definisjonsdiskursen. Innenfor hver av diskursene identifiserer jeg hvilke temaer som er sentrale, og de belyses med tekstutdrag fra artiklene. Samlet bidrar diskursene med en forståelse av det som kan kalles fattigdommens mange fasetter.

Min antakelse er at pressens dekning av fattigdomstemaet også kan si noe om, samt påvirke, forståelser av fattigdom i det bredere norske samfunnet, og derfor er viktig å analysere. Mediegenererte konstruksjoner av "virkeligheten" er sterke, når ut til mange og kan derfor potensielt påvirke kunnskaper og holdninger rettet mot fattigdom i Norge på et bredt grunnlag.

Forord

Tusen takk for all hjelp og gode tips fra egne erfaringer, Terje og Johanne, Øyvind og Kari. Spesielt Terje, som har motivert og bidratt med god hjelp i innspurten.

Takk til mamma og pappa for all støtte og oppmuntring gjennom et langt studieløp.

Takk også til veileder Anne-Lise for at du alltid er så positiv og kommer med gode og konkrete innspill.

Kristin Colbjørnsen

1.0 INNLEDNING	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	1
1.2 Fattigdom, et definisjonsspørsmål.....	2
1.3 Fattigdommens plass i norsk samfunnsforskning	5
1.4 Problemstilling	7
1.4.1 Delproblemstillinger.....	7
2.0 TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	8
2.1 Et diskursanalytisk utgangspunkt.....	8
2.1.1 Diskursanalysens teoretiske grunnlag	9
2.1.2 Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse	11
2.2 Fattigdom og sosiale konstruksjoner.....	13
2.2.1 En sosialkonstruksjonistisk tilnærming.....	13
2.2.2 En sosialt konstruert hverdagsvirkelighet	14
2.2.3 Den sosiale konstruksjonen av fattigdom.....	15
2.3 Mediepåvirkning	17
2.3.1 Mediemakt.....	18
2.4 Den norske velferdsstatsmodellen.....	20
2.4.1 Velferdsstatens idégrunnlag	20
2.4.2 Velferdspolitikken	22
2.4.3 Den sosialpolitiske arbeidslinjen.....	23
2.5 Nancy Fraser og kamper for rettferdighet.....	24
2.5.1 Sosioøkonomisk urettferdighet og omfordeling.....	25
2.5.2 Kulturell- eller symbolsk urettferdighet og anerkjennelse	25
2.5.3 Dilemmaet omfordeling- anerkjennelse	26
2.5.4 Frasers statusmodell	27
3.0 DATA OG METODE	28
3.1 Utvalg	28
3.1.1 Utvalgets profil og opplagsposisjon	29
3.2 Avgrensninger	30
3.2.1 Utvalgsavgrensning	30
3.2.2 Tidsavgrensning	31
3.3 Aktørkategorier	31
3.4 Min for forståelse	32
3.5 Diskursanalysens metodiske karakter	33
3.6 Metodiske valg og fremgangsmåte	34
3.7 Trestegs modell for diskursanalyse	34
3.7.1 Steg én: valg og avgrensning av diskurs	35
3.7.2 Steg to: Diskursenes temaframstillinger	35
3.7.3 Steg tre: Diskursens lagdeling.....	36
3.8 Metodiske utfordringer.....	36
3.8.1 Søk i ATEKST	37
3.8.2 Utforming av problemstilling.....	37
3.8.3 Avgrensning av diskurser.....	37
4.0 ANALYSE	38
4.1 Velferdsstatsdiskursen.....	38
4.1.1 Plikt og rettighet til sysselsetting	39
4.1.2 Regjeringens sosialpolitikk og reformer	41
4.1.3 Om å ”stå opp om morran”	42
4.1.4 Debatten om velferdskontrakter	43
4.1.5 Arbeidslinje som våpen mot fattigdom	48

4.1.6	Syssetning og anerkjennelse	51
4.1.7	En kritisk debatt om fattigdom.....	53
4.1.8	En oppsummerende konklusjon til velferdsstatsdiskursen.....	56
4.2	Ansvarsdiskursen	59
4.2.1	Struktur- eller individorienterte forklaringer?.....	60
4.2.2	Politiske myndigheter har ansvaret	60
4.2.3	Politiske myndigheter tar ansvaret	62
4.2.4	Strukturelle forklaringer på fattigdommen.....	63
4.2.5	En oppsummerende konklusjon til ansvarsdiskursen.....	64
4.3	Anerkjennelsesdiskursen	66
4.3.1	Verdige og uverdige fattige.....	66
4.3.2	Samfunnets kulturelle verdier	67
4.3.3	Hva er sosial rettferdighet?	69
4.3.4	De verdige fattige som lever i uverdlig fattigdom	72
4.3.5	Når fattigdommen rammer barn og unge	75
4.3.6	Barnefattigdom og sosial eksklusjon.....	76
4.3.7	Troverdighet som fattig.....	79
4.3.8	En oppsummerende konklusjon til anerkjennelsesdiskursen	80
4.4	Definisjonsdiskursen	82
4.4.1	Kategoriseringer	83
4.4.2	Hvem er de fattige?	84
	Definisjoner og mål på fattigdom er avgjørende for hvem som faller inn under kategorien fattig. Men hvem er de fattige i fattigdomsdebatten?.....	84
4.4.3	Fraværet av en etnisk dimensjon i fattigdomsdebatten	89
4.4.3	Fattigdommen er relativ	90
4.4.4	En språkdebatt om fattigdom	93
4.4.5	En oppsummerende konklusjon til definisjonsdiskursen	95
5.0	KONKLUSJON	96
5.1	Hva presenteres som mulige årsaker til fattigdommen?	97
5.1.1	Hovedårsak og mulige løsninger	97
5.1.2	Årsakene ligger i samfunnsstrukturene	98
5.2	Hva presenteres som mulige løsninger på fattigdommen?.....	99
5.2.1	Myndighetenes overordnede ansvar.....	100
5.3	Hvordan fremstilles fattigdommen som moralsk kategori?	100
5.3.1	Verdige fattige lever i uverdlig fattigdom.....	100
5.3.2	De fattige barnas situasjon	101
5.3.3	Behovet for omfordeling og anerkjennelse	102
5.4	Hvordan fremstilles fattigdommen som substansiell kategori?	102
5.4.1	En uidentifisert masse av individer	102
5.4.2	Overrepresentasjon av fattige blant innvandrerbefolkningen	103
5.4.3	Fattigdom i Norge, et sensitivt tema	103

1.0 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Etter Stortingsvalget i 2005 fikk Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet samlet flertall på Stortinget. I tiden 26. september til 13. oktober fremforhandlet disse partiene et dokument på Soria Moria som politisk plattform for regjeringssamarbeidet de neste fire årene, den såkalte Soria Moria-erklæringen. Naturlig nok fikk dette dokumentet mye oppmerksomhet i tiden som fulgte, både i mediene og i samfunnet generelt. Spesielt var det et ambisiøst mål om å avskaffe fattigdom som vekket manges interesse og førte til debatt:

”Det er et mål for regjeringen at de økonomiske forskjellene skal reduseres og fattigdom avskaffes (Soria Moria 2005: 14).”

Som jeg senere vil komme nærmere inn på, er temaet fattigdom noe som i et historisk norsk perspektiv har fått varierende oppmerksomhet, både innenfor forskning og i samfunnet generelt. Soria Moria-erklæringen og dens satsning på bekjempelse av fattigdom fikk imidlertid mye omtale, og det oppsto en debatt som ble dekket av mediene og presse. Denne ble altså utløst av det Bay og Saglie (2003) kaller utspill ”ovenfra”, og ikke av hendelser ”nedenfra” (Bay og Saglie 2003: 30). Med min faglige bakgrunn fra studier i velferdsstatsteori og medievitenskap, så fanget debatten også min interesse. Tema for denne oppgaven er derfor hvilke oppfatninger av norsk fattigdom som framkom i pressen i kjølvannet av Soria Moria-erklæringen. Ved hjelp av diskursanalyser av relevante avisartikler fra perioden, søker jeg en forståelse av fattigdomsdebatten, fattigdomsproblematikken og definisjoner av fattigdom og fattige i pressen.

Min innfallsvinkel er å studere fattigdom med utgangspunkt i hvordan fenomenet fremstilles i pressen. Denne tilnærmingen er valgt fordi jeg ser pressen som en helt sentral leverandør av informasjon og kunnskap, og den diskursanalytiske tilnærmingen innebærer et fokus på forestillinger og ideer som språksettes. Hvordan fattigdommen portretteres i avisene, er av betydning for vår forståelse av et norsk fattigdomsproblem. Diskursanalysen søker å belyse de fremstillingene som inngår i den offentlige fattigdomsdebatten.

1.1.1 Fattigdom i mediene

Som Waldahl (2003) viser til, har massemedienes sentrale stilling i dagens samfunn utvidet vårt grunnlag for meningsdannelse. Det Waldahl kaller vikarierende erfaringer har blitt et betydelig supplement til personlige erfaringer. På denne måten mener han dagens medier fungerer som et viktig samfunnsmessig bindemiddel. Ved å velge ut og prioritere hvilke saksforhold som skal få oppmerksomhet, er mediene med på å bestemme innholdet i samfunnets opinionsdannende prosesser. Innenfor dette opinionsklimaet er det våre holdninger blir formet (Waldahl 2003: 291, 292). Nettopp fordi pressen kan bidra til å forme holdninger, som igjen fører til handlinger, ser jeg det som viktig å studere hvordan pressen fremstiller et sensitivt og alvorlig tema som norsk fattigdom. Som Hagen og Lødemel (2003) peker på, er den måten et sosialt fenomen omtales og beskrives, med på å bestemme dets karakter. Det vil alltid være noen mennesker som faller utenfor i forbrukersamfunnet og kan betegnes som fattige. Hvorvidt disse personene opplever seg som utestengt fra et fullverdig medborgerskap, kan imidlertid ikke bare knyttes til deres objektivt målbare ressurser. Deres status i samfunnet vil nemlig også i stor grad være avledet av hvordan rollen som fattig tematiseres og konstrueres i offentlig politikk og folkemening (Hagen og Lødemel 2003: 229). Konstrueringen og tematiseringen av fattigdom vil jeg hevde også reflekteres i pressens fremstillinger.

Som jeg senere skal komme nærmere inn på, er pressens makt vesentlig. Språk er makt, og makt til å definere og sette dagsorden inngår i pressens maktbase. Pressens makt er imidlertid ikke absolutt eller uten motkrefter. Teorier om pressens makt og hvordan denne kan forstås, vil jeg kommentere ytterligere i kapittelet om mediepåvirkning,

1.2 Fattigdom, et definisjonsspørsmål

Hva som defineres som fattigdom, henger sammen med hva som defineres som sosiale problemer. Loseke (2003) karakteriserer et sosialt problem som en urettferdig, utbredt og foranderlig tilstand. Ved å definere noe som et sosialt problem sier vi også at det dreier seg om en tilstand vi absolutt mener bør forandres (Loseke 2003: 6, 7). På bakgrunn av disse karakteristika vil dagens norske fattigdom kunne betegnes som et sosialt problem, for selv om fattigdommen ikke rammer en stor del av befolkningen, så er den som Fløtten (1999) påpeker,

like fullt et stort og alvorlig problem for en god del personer. Mer enn fem prosent av befolkningen har så lave inntekter i et gitt år at det i stor grad påvirker deres levekår (Fløtten 1999: 63, 64). Nøyaktig hvor utbredt fattigdomsproblemet er, og hvem som eventuelt faller innenfor eller utenfor kategorien fattig, vil imidlertid kunne variere mye etter hvilken definisjon man velger å anvende, noe jeg her vil komme nærmere inn på.

Innholdet i begrepet fattigdom er uklart, noe som i følge Fløtten (1999) viser seg i at det tillegges ulik betydning i forskjellige deler av verden, men også innenfor ett og samme samfunn. Diskusjoner i vårt eget land har variert fra synspunkter som forfekter et fattigdomsbegrep forbeholdt situasjoner der mennesker lever i den ytterste nød uten ressurser for fysisk å kunne overleve, til andre som hevder at fattigdom ikke bare handler om materiell nød, men også om mangel på levekårgoder som sosial kontakt og vanlige forbruks-goder. Fattigdomsforskningen har foreslått og benyttet en rekke ulike definisjoner, fordi fattigdom er et fenomen som ikke med sikkerhet kan måles og bestemmes ut fra objektive kriterier. Hvilken definisjon man velger å benytte, mener Fløtten derfor vil være et verdspørsmål som kan ha både en normativ og en praktisk dimensjon. Den normative dimensjonen medfører en handlingsforpliktelse da fattigdom ikke kan aksepteres, og samfunnet har således en moralsk forpliktelse til å hjelpe denne disse menneskene. En slik normativ definisjon knytter igjen an til en praktisk dimensjon ved begrepet, nemlig den hensikt man har med definisjonen. Som regel innebærer dette å kunne skille de man kan kalle trengende fra de ikke-trengende, men akkurat hva man legger i betydningen trengende vil også kunne variere (Fløtten 1999: 7). De fattigdomsdefinisjonene som formaliseres i et samfunn er betydningsfulle, fordi de nødvendigvis påvirker politisk praksis og har konsekvenser for de som rammes av definisjonene. Dette kan gjelde både i forhold til den økonomiske støtten man som fattig har krav på, men også når det gjelder hvordan samfunnet generelt forholder seg til de fattige.

Innenfor fattigdomsforskningen er det, som blant annet Fløtten, Dahl og Grønningsæter (2001) viser til, vanlig å skille mellom absolutte og relative definisjoner av fattigdom. Man kan også trekke et skille mellom direkte fattigdomsindikatorer, for eksempel levekår, og indirekte fattigdomsindikatorer som inntekt. Objektive og subjektive opplysninger om sosial tilstand kan også være relevante. Det å leve i absolutt fattigdom forstås som det å ikke ha nødvendige ressurser til livsopphold, mens relativ fattigdom i større grad handler om å mangle ressurser til å opprettholde en levestandard og et sosialt aktivitetsnivå som står i et rimelig forhold til det vanlige innenfor det samfunnet man lever. Analyser av fattigdom

foretatt i vestlige land tar gjerne utgangspunkt i en relativ fattigdomsdefinisjon. USA har derimot siden 1965, forfektet en absolutt definisjon av fattigdom (Fløtten, Dahl og Grønningsæter 2001: 5).

I norsk sammenheng er det relative fattigdomsbegrepet mest utbredt, og innenfor denne tradisjonen har Townsend (1979, 1993) fremmet en av de mest kjente forståelsene:

folk [er] fattige i relativ forstand hvis de ikke kan oppnå, helt eller delvis, de livsbetingelsene – det vil si det kosthold, de bekvemmeligheter, mål og tjenester – som gjør dem i stand til å fylle vanlige roller, delta i sosiale relasjoner og ellers oppføre seg slik det forventes av dem som medborgere i samfunnet. Hvis de mangler eller blir nektet ressurser for tilgang til disse livsbetingelser og derfor ikke kan fullbyrde sitt medborgerskap i samfunnet, vil det si at de lever i fattigdom (Townsend 1993: 36 – min oversettelse).

Fløtten (1999) understreker hvordan Townsend ser fattigdom som et sosialt fenomen, og derfor må betraktes i sammenheng med den historiske konteksten og det samfunnet man studerer. Hans relative inntekts-metode er den mest brukte innenfor moderne fattigdomsforskning, og handler om å sette en nedre grense for hvor stor inntekt det er nødvendig å ha for å kunne opprettholde en akseptabel levestandard i et gitt samfunn (Fløtten 1999: 14, 15).

Den relative fattigdomsdefinisjonen tar altså høyde for at det å være fattig også handler om å mangle goder og bekvemmeligheter som folk flest har tilgang på, noe Halvorsen og Stjernø (2008) mener gjør den svært anvendbar innenfor moderne velferdsøkonomier. Den relative fattigdommen måles ofte etter en bestemt inntektsgrense, gjerne 50 prosent eller 60 prosent av medianinntekt på husholdningsnivå. Medianinntekt er det inntektsbeløpet som deler en gruppe i to like store halvdel, etter at inntekten er sortert stigende. Innenfor EU brukes en 60 prosent inntektsgrense som fattigdomsindikator, og med dette som utgangspunkt er det en gruppe på rundt 11 prosent av den norske befolkningen som lever under fattigdomsgrensen. En fattigdomsgrense på 50 prosent av medianinntekt gir et fattigdomstall på rundt 6 prosent. Den store spredningen skyldes at man ved førstnevnte prosentmål innbefatter minstepensjonistene blant de fattige, da deres trygd vil ligge innenfor denne grensen (Halvorsen og Stjernø 2008: 111-113). Inntekt sier gjerne mye om hva slags levestandard man har, og denne tilnærmingen kan i så henseende være spesielt fornuftig i et samfunn som det norske, der pengeforbruk ofte er i fokus. Det er forholdsvis enkelt å få tilgang på inntektsdata,

og i tillegg har mange en oppfatning av hva som er høy og lav inntekt. Inntekt er derfor et fattigdomsmål som mange kan relatere seg til. Et annet viktig moment er at inntekt er den faktoren som lettest kan påvirkes av politiske tiltak (Fløtten, Dahl og Grønningsæter 2001: 7, 8).

Fattigdom kan altså belyses fra ulike innfallsvinkler, og hvilket mål man anvender vil ha stor innvirkning på det fattigdomsbildet som presenteres. I følge Roll-Hansen (2002) er måten vi diskuterer og forstår fattigdommen på i stor grad styrt av definisjoner og tilgjengelig statistikk, og derfor vil også løsningsforslagene være det. Definisjoner og kategorier som dominerer i et gitt samfunn vil videre være formet av interesser, samfunnsforståelser og historiske betingelser (Roll-Hansen 2002: 1). Jeg vil videre kort si noe om hvilken interesse som har blitt viet fattigdom som forskningstema i historisk norsk sammenheng.

1.3 Fattigdommens plass i norsk samfunnsforskning

Fattigdom i Norge er et fenomen som har fått varierende oppmerksomhet gjennom historien, både innenfor forskning og i samfunnet som helhet. Gjennomgangen her blir en del av det Neumann (2002) kaller kulturell kompetanse, og som han ser som nødvendig for å kunne gjennomføre en god diskursanalyse. Kulturell kompetanse handler om nødvendigheten av å tilegne seg et visst nivå av kunnskap om det saksområdet man skal studere, før man kan gå i gang med å analysere det (Neumann 2002: 50).

Fra midten av 1800- tallet gjorde Eilert Sundt et viktig arbeid med å kartlegge levekår i Norge, og dette regnes som den første sosiologiske forståelsen av fattigdom basert på sosialstatistiske data. Han tolket allerede da det han betegnet ”forfaldenhet” som et fenomen skapt av samfunnet, og han viste hvordan atferd som leder til fattigdom systematisk varierer med den sosiale strukturen og langs geografiske dimensjoner. Som forsker blir Sundt med dette blant de første til å innta det man kan kalle et moderne, vitenskapelig syn på fattigdom og fattigdomsforskning, i det han så fattigdom som et komplekst fenomen skapt i samspill mellom strukturelle samfunnstrekk og individers atferd formet av disse (Hagen og Lødemel 2003: 212). Som Roll-Hansen (2002) peker på, er den måten et samfunn definerer og behandler sine fattige, et godt uttrykk for dette samfunnets selvforståelse og organisering. Den statistikken som ble samlet inn over det norske fattigvesenet tilbake på 1850- tallet, sier noe

om hvilken oppmerksomhet problemet fikk og hvilke forklaringer på fattigdommen som ble fremmet. En hoveddistinksjon i 1800-tallets syn på fattigdom, var skillet mellom de verdige og uverdige fattige. Det var i utgangspunktet bare de som ikke var i stand til å jobbe som hadde rettslig krav på fattighjelp. Denne ordningen ble imidlertid ikke fullt ut gjennomført, og også arbeidsføre fikk støtte fra fattigkassen. Etter det gamle samfunnets normer hørte disse personene likevel til det man kan kalle uverdige trengende. På begynnelsen av 1900-tallet begynte en mer formell registrering av arbeidsledighet, og forutsetningen for å komme med på en slik liste var at man både var arbeidsfør og arbeidsvillig. Den tidligere uverdige trengende ville ut i fra den nye registreringen bli regnet som en verdig arbeidsledig. Dette mener Roll-Hansen forteller om et annet syn på samfunnet og sosiale sammenhenger, fordi det åpnet for at årsaker til enkeltmenneskers ulykke kunne finnes utenfor dem selv, i samfunnsmessige strukturer. I nettopp denne overgangen ligger en viktig del av grunnlaget for en moderne sosialpolitikk som beskytter mot sosiale risiko (Roll-Hansen 2002: 2-8).

Generelt viser imidlertid Fløtten (1999) at studier av fattigdom har hatt en mindre fremtredende plass innenfor norsk samfunnsforskning, enn det som er tilfelle i mange andre land. En mulig årsak til det kan være en generell oppfatning om at det i liten grad har eksistert fattigdom i Norge. Denne har i så fall vært av mindre alvorlighetsgrad, og derfor havnet utenfor offentlighetens oppmerksomhet. For eksempel slo statsminister Oddvar Nordli fast i 1979 at fattigdom og sosial nød var utryddet i Norge og i de andre nordiske landene (Fløtten 1999: 35).

Aubert var, som Fløtten (1999) peker på, en av de første som på 1970-tallet satte spørsmålsteget ved hvorvidt norsk fattigdom faktisk var ikke-eksisterende, eller om man heller fant alternative definisjoner på tilstanden, som ”de gamles problem” eller ”de uføres problem”. Hans konklusjon ble at det eksisterte fattigdom i Norge, og både nyere og eldre studier har kommet frem til det samme. Problemet har antakelig ikke blitt oppfattet som omfattende nok til å få oppmerksomhet i den norske offentligheten, og derfor også havnet utenfor samfunnsforskningens interesse. Bruk av ordet ”fattig” har også vært begrenset i den offentlige debatten, og betegnelser som levekårsproblemer eller inntektsproblemer har heller vært i fokus. Fløtten mener det først og fremst kan skyldes praktiske vurderinger. Det har som nevnt vært uklarehet om hvordan fenomenet skal avgrenses og defineres, og det eksisterer heller ingen politisk eller offentlig enighet om hvilke tilstander man skal karakterisere som

fattigdom. Temaet har imidlertid i stadig økende grad kommet på dagsorden (Fløtten 1999: 8, 36).

Bay og Stang (under utgivelse) mener selve fattigdomsbegrepet først for alvor kom inn i den politiske debatten i 2001. Koalisjonspartiene Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti fremmet da bekjempelse av fattigdom som en sentral del av regjeringens politiske utgangspunkt (Bay og Stang, under utgivelse: 1). Denne målsetningen videreføres i regjeringens Soria Moria-erklæring, hvor det som tidligere nevnt fremmes et mål om å avskaffe fattigdom. Jeg ser derfor fattigdomstemaet som svært aktuelt i dagens samfunnsdebatt, og denne oppgaven er mitt bidrag for å rette oppmerksomhet mot fattigdom som forskningstema.

1.4 Problemstilling

Mitt formål med oppgaven er å analysere hvordan medierte fremstillinger av den norske fattigdommen kommer til syne i et utvalg aviser, for på den måten å synliggjøre hvilke ulike perspektiver på fenomenet aktører i media velger å rette oppmerksomheten mot.

Jeg vil formulere oppgavens overordnede problemstilling på følgende måte:

Hvordan fremstilles fattigdom som sosialt problem gjennom pressen i dagens Norge?

Knyttet til denne problemstillingen er jeg opptatt av fire dimensjoner, her formulert i form av delproblemstillinger. Disse utdyper hovedproblemstillingen og belyser de sentrale aspektene ved fattigdomsproblematikken som fremkommer i utvalget. I sum vil problemstilling og delproblemstillinger være retningsgivende for utformingen av analysen.

1.4.1 Delproblemstillinger

- Hva presenteres som mulige årsaker til fattigdommen?
- Hva presenteres som mulige løsninger på fattigdommen?
- Hvordan fremstilles fattigdommen som moralsk kategori?
- Hvordan fremstilles fattigdommen som substansiell kategori?

2.0 TEORETISKE PERSPEKTIVER

Som overordnet teoretisk og metodisk innfallsvinkel, anvender jeg diskursanalyse. Diskursene ser jeg som representanter for ulike måter å forholde seg til fattigdommen på ved at de tilbyr forskjellige fortolkningsrammer. Diskursanalysen vil være av en mer overordnet type, der det er temaet fattigdom som står i fokus, fremfor en mer detaljert lingvistisk analyse. En slik overordnet diskursanalyse tenderer, som Widerberg (2005) påpeker, å bli mer teorinær. Man kan også trekke inn annet empirisk eller teoretisk materiale i analysen for å belyse de diskursene man mener er sentrale innenfor temaet (Widerberg 2005: 147). Diskursene jeg arbeider frem vil diskuteres i forhold til teorier om sosialkonstruksjonisme, mediepåvirkning og teoretiske perspektiver som belyser den norske velferdsstatens utforming. Refleksjoner omkring fattigdom og rettferdighet vil belyses gjennom Nancy Frasers begreper ”recognition” og ”redistribution”, i betydningen anerkjennelse og omfordeling. De teoretiske perspektivene representerer bestemte måter å oppfatte aspekter ved fattigdomsvirkeligheten på, også formulert av Halvorsen (2002) som det å velge bestemte ”brillesett” å se virkeligheten gjennom. De teoretiske perspektivene vil derfor nødvendigvis påvirke hvilken virkelighet jeg finner i utvalget (Halvorsen 2002: 52).

2.1 Et diskursanalytisk utgangspunkt

Innholdet i begrepet ”diskurs” er omdiskutert, og har blitt omtalt som et moteord med divergerende betydning i ulike sammenhenger og fagretninger. Som regel handler det imidlertid om hvordan språket vårt er strukturert i mønstre som vi følger når vi handler innenfor ulike sosiale sfærer. For eksempel kan det dreie seg om en egen medisinsk diskurs eller en politisk diskurs. Mitt utgangspunkt er at det også eksisterer en egen overordnet fattigdomsdiskurs i pressen, som jeg i denne oppgaven vil analysere nærmere.

Diskursanalysens antakelse er at de språklige mønstrene ikke avspeiler omverden, identiteter og sosiale relasjoner på en nøytral måte, men heller spiller en aktiv rolle i å skape og forandre disse (Winther Jørgensen og Phillips 2005: 9)

Flere forskere, som Widerberg (2005), Winther Jørgensen og Phillips (2005) og Neumann (2002), peker på hvordan en diskursanalytisk tilnærming gjør det vanskelig å forme et skarpt skille mellom teori og metode. De to behandles derfor gjerne som ett spørsmål, fremfor to

atskilte. Jeg velger her å gjøre et forsøk på å avgrense teori og metode i noen grad ved å presentere det man kan kalle diskursanalysens vitenskapsteoretiske grunnlag som en del av mine teoretiske perspektiver. I metodedelen vil jeg redegjøre for hvordan jeg konkret metodisk vil gå frem med et diskursanalytisk utgangspunkt. Jeg vil innlede med en gjennomgang av det overordnede teoretiske feltet hvor diskursanalytiske tilnæringer befinner seg, og deretter kommentere Faircloughs kritiske diskursanalyse.

2.1.1 Diskursanalysens teoretiske grunnlag

Diskursanalyse er et mangeartet fenomen, og det eksisterer flere ulike definisjoner av begrepet. Diskurs kan gjerne oppfattes som tekst i kontekst, og teksten blir da en form for samhandling og del av en større prosess. Begrepet blir ofte brukt når vi refererer på et generalisert plan til det samlede antall tekster om et bestemt emne, slik disse tekstene opptrer til en bestemt tid, på et bestemt sted og i en bestemt sosial sammenheng (Vagle, Sandvik og Svennevig 1993: 35). Med utgangspunkt i Neumann (2002), og hvordan han bruker diskursbegrepet til å analysere det sosiale og politiske, kan en mer konkret samfunnsorientert definisjon være følgende:

En diskurs er et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner. Diskurser handler altså om forskjellige måter å forstå og uttrykke verden og sosiale fenomener på (Neumann 2002: 18).

Widerberg (2005) argumenterer for at vi alltid snakker og uttrykker oss gjennom forskjellige diskurser, og at disse er med på å posisjonere oss i forhold til andre mennesker og eventuelle saksforhold. Diskursene kan oppfattes som pågående metasamtaler, noe som åpner for at de kan endre seg underveis. De kan overlappe og på den måten understøtte hverandre, men de kan også stå i et motsetningsforhold til hverandre (Widerberg 2005: 138). Dette understrekes ytterligere av Benestad Hågvar (2007) når han ser hele diskursteorien som basert på ett hovedprinsipp:

Det finnes føringer på hvordan vi tenker og handler i ulike sammenhenger. Disse føringene er verken universelle, naturgitte eller fastsatt én gang for alle; de er derimot kulturelt og sosialt skapt. Derfor tenker vi sjelden over dem, og i dagliglivet *virker* det som vi tenker, taler og handler fullstendig fritt. Men det gjør vi ikke (Benestad Hågvar 2007: 18).

Et sentralt poeng ved diskursanalyse av skriftlige tekster blir derfor å fange inn tenkemåter som tekstene kan sies å bygge på. Det vil si de underliggende og ofte skjulte betydningene i en tekst, samt ideologier som kan ligge bak fremstillingene. Diskursanalysen søker på denne måten etter sosiale forklaringer på, og konsekvenser av tekster (Benestad Hågvar 2007: 37).

Benestad Hågvar (2007) peker videre på hvordan diskursene kan representere tankesett, mønstre og sammenhenger å fortolke verden innenfor som vi *ikke* er bevisste på, fordi vi gjerne tar de grunnleggende normene i samfunnet for gitt. Slike normer vi stilltiende er enige om kalles i sosiologien for *doxa*, og en god diskursanalyse kan være med å belyse hva som er *doxa* på ulike samfunnsområder. For eksempel når det gjelder ulike forståelser av norsk fattigdom. På den måten kan man stille spørsmål og være kritisk til den *doxiske* virkelighet om fattigdommen som videreformidles. Språk er makt, og hvilke diskurser avisene velger å presentere temaer gjennom, hevder Benestad Hågvar, sier mye om hvilken versjon av virkeligheten de vil fokusere på. I den forbindelse er det viktig å nevne en skeptisk innvendig som har blitt rettet mot diskursteorien, nemlig hvordan enkelte diskursanalytikere er så opptatt av at virkeligheten er sosialt konstruert, og derfor ikke kan erkjenne at det faktisk finnes noe som er objektivt sant og virkelig. Disse skeptikerne kan hevdes å ha et viktig poeng. Selv om vår forståelse av virkeligheten er sosialt konstruert, betyr det *ikke* at det ikke eksisterer objektivt sanne fenomener. Det er imidlertid måten vi *omtaler* et fenomen på, som gjenspeiler vår forståelse av det (Benestad Hågvar 2007: 20, 21). Fattigdom i ulike former *er* et reelt fenomen som eksisterer også i norsk kontekst, men får altså mye av sin betydning gjennom hvordan vi omtaler det. Dette vil jeg også kommentere nærmere i redegjørelsen av sosialkonstruksjonisme som teoretisk perspektiv. Det jeg her ser som viktig er hvordan pressen, med sine diskursive praksiser, nødvendigvis vil rette oppmerksomhet mot ulike sider ved fattigdommen, som belyses gjennom analysen.

Neumann (2002) argumenterer for at det gjerne eksisterer en kamp om hvilke diskurser som til enhver tid skal være gjeldende innenfor et spesifikt saksfelt. Forskjellige aktører vil forsøke å bringe det aktuelle temaet inn i den diskursen de selv er bærere av, og har legitimitet innenfor (Neumann 2002: 171). For eksempel vil det kunne innebære at politikere fremmer bestemte perspektiver og løsninger på fattigdommen som passer i forhold til den samfunnsposisjonen de befinner seg. En antakelse er derfor at politikere i maktposisjon vil bruke pressen til å forsvare eksisterende sosialpolitiske tiltak for bekjempelse av fattigdom,

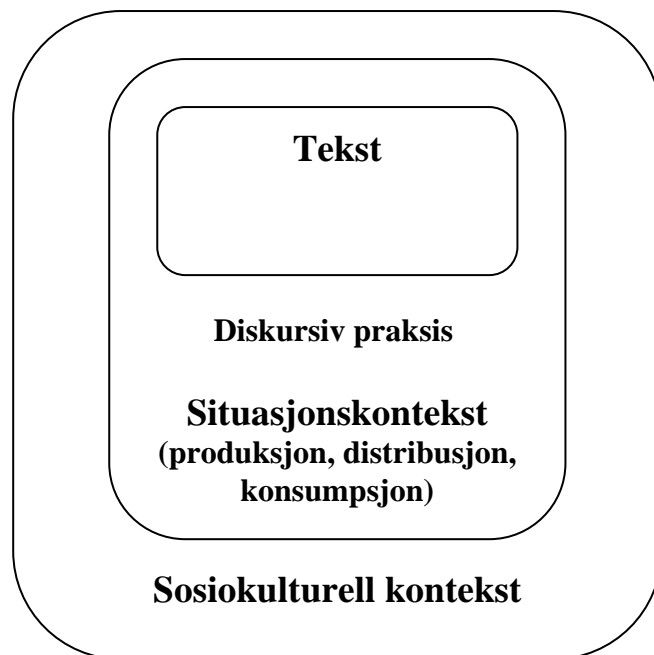
mens politikere i opposisjon i større grad vil kritisere disse og peke på alternative løsninger. Neumann (2002) hevder det i mange tilfeller er slik at berørte partene, som de fattige selv, *ikke* kommer til orde på grunn av manglende subjektposisjoner i diskursen (Neumann 2002: 172). Det er nærliggende å tenke seg at dette også kan være tilfelle når det gjelder den fattigdomsdebatten som foregår i mitt utvalg.

De perspektivene på fattigdommen som vi presenteres for gjennom pressen, kan gi oss retningslinjer for hvordan vi skal forstå, tenke og handle, og på den måten har de sosiale konsekvenser. Diskursanalysen er også kritisk i sitt utgangspunkt ved at den viser hvordan vi *kunne* ha forstått verden annerledes. Fairclough er en viktig representant for et slikt perspektiv, og jeg vil her se nærmere på hans kritiske diskursanalyse. Jeg ser Faircloughs tilnærming som best egnet til mer lingvistisk orienterte analyser, og vil derfor kun fokusere på hans tredimensjonale modell for diskursanalyse.

2.1.2 Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse

Fairclough (1995b) sin metodiske og teoretiske tilnærming til diskursanalyse ser språket, både skriftlig, muntlig og i form av bilder, som en form for sosial praksis. Det handler om en handlingsmetode som er historisk og sosialt situert, og som befinner seg i det han kaller et dialektisk forhold til andre sider av det sosiale. Det dialektiske forholdet handler om hvordan diskursene både er konstituerte og konstituerende, det vil si at diskursiv praksis både er påvirket av, og påvirker annen sosial praksis. Den kritiske diskursanalysen fokuserer nettopp på spenningen mellom det sosialt konstituerte og det sosialt konstituerende. I følge Fairclough er enhver tekst, i større eller mindre grad, med på å forme sosiale identiteter, sosiale relasjoner og det han kaller systemer for kunnskap og overbevisning i samfunnet (Fairclough 1995b: 54, 55).

Det dialektiske forholdet illustrerer han gjennom en tredimensjonal modell for diskursanalyse, hvor ulike nivåer inngår i hverandre. På den måten er hver dimensjon en variant av dimensjonen utenpå (Fairclough 1995a: 98, 1995b: 59). Denne modellen illustrerer hvordan jeg betrakter fattigdomsdiskursen som del av en større helhet.

Modellen viser konkret hvordan diskursanalyse innebærer å forstå tekst i kontekst, der teksten befinner seg innenfor et rammeverk hvor den formes og opererer. Diskursene handler ikke bare om tekst, men tekst som en form for samhandling og som en del av en større sosial prosess. Modellen skiller mellom tre typer av kontekst, henholdsvis sosiokulturell kontekst, situasjonskontekst og tekstuell kontekst. Diskursene, og enhver form for diskursiv praksis, forstås på en og samme tid som språklig tekst, diskursiv praksis og sosiokulturell praksis. Et karakteristisk trekk ved denne tilnærmingen er at sammenhengen mellom sosiokulturell praksis og teksten formidles av den diskursive praksisen. Det innebærer at hvordan teksten produseres og fortolkes, avhenger av karakteristiske trekk ved den sosiokulturelle praksisen som diskursen er en del av (Fairclough 1995a: 98).

Den tekstuelle konteksten handler i mitt tilfelle om et utvalg avisartikler omhandlende fattigdom fra året 2006. Situasjonskonteksten er tekstenes mer umiddelbare og flyktige omgivelser, og preges av regjeringens Soria Moria-erklæring, hvor det fremmes som mål å avskaffe norsk fattigdom. Denne uttalte politiske målsetningen bidrar til å vinkle tekstene ut fra et bestemt perspektiv, og preger pressens fattigdomsdebatt i stor grad. Den sosiokulturelle konteksten dreier seg om tekstenes kulturelle bakteppe, og handler i mitt tilfelle blant annet om den norske velferdsstaten og dens institusjonelle utforming og verdier, som bidrar til å

forme den diskursive praksisen. Innenfor velferdsstaten forstås blant annet fattigdommen som relativ, og er sammenliknet med andre land liten i omfang. I tillegg satses det sterkt, og med ulike midler fra de politiske myndighetenes side, på å bekjempe fattigdommen som sosialt problem, som gjerne oppfattes som urettferdig i et av verdens rikeste land. De nevnte faktorene, med flere, som utgjør deler av den sosiokulturelle konteksten, vil påvirke situasjonskonteksten og teksten, og danne utgangspunktet for min analyse. Som Fairclough (1995b) også peker på, er det naturlig å rette mest oppmerksomhet mot den sosiokulturelle konteksten når man som analysand har et sosiologisk utgangspunkt (Fairclough 1995b: 62).

2.2 Fattigdom og sosiale konstruksjoner

Som Winther Jørgensen og Phillips (2005) peker på, hviler diskursanalysen på et sosialkonstruksjonistisk grunnlag. Sosialkonstruksjonisme er en felles betegnelse for flere teorier om kultur og samfunn, og diskursanalysen er mye anvendt og har en sentral plass innenfor disse (Winther Jørgensen og Phillips 2005: 13). Jeg vil her gjøre rede for sosialkonstruksjonisme som teori, og se nærmere på hvilken rolle sosiale konstruksjoner kan ha for forståelser av fattigdom som sosialt problem i samfunnet generelt, og i pressen spesielt.

2.2.1 En sosialkonstruksjonistisk tilnærming

Burr (1995) gir et overblikk over fire karakteristiske premisser som kjennetegner sosialkonstruksjonistiske tilnærminger, og som følgelig også diskursanalysen hviler på:

- *En kritisk innstilling overfor selvfølgelig kunnskap.*

Vi kan ikke umiddelbart ta vår kunnskap og våre verdensbilder som objektiv sannhet, da disse ikke er direkte avspeilinger av verden 'der ute', men heller produkter av våre måter å kategorisere verden på (Burr: 1995: 3). Med diskursperspektivet som utgangspunkt, vil pressens fremstillinger av norsk fattigdom derfor være preget av ulike måter å kategorisere verden på, og følgelig kunne fremstå på en rekke ulike måter.

- *Betydningen av den kulturelle og historiske kontekst.*

Vi er alle grunnleggende kulturelle og historiske vesener, og vårt syn på og kunnskap om verden vil alltid være kulturelt og historisk betinget. På den måten blir forståelser og representasjoner av verden historisk og kulturelt spesifikke og kontingente (Burr 1995: 3, 4). Kunnskap og holdninger rettet mot fattigdomsproblemet vil altså kontinuerlig være

betinget av samfunnets tilstand og kultur, og vil aldri kunne betegnes som endelig gitt, men blir heller stadig sosialt og diskursivt konstruert.

- *Sammenhengen mellom kunnskap og sosiale prosesser.*

Hvordan vi forstår verden, skapes og opprettholdes gjennom sosiale prosesser. Kunnskap oppstår i sosial interaksjon med andre, hvor man bygger på felles kunnskap og skaper ny gjennom diskusjoner av hva som er sant og falskt (Burr 1995: 4). Mediene har i dagens samfunn en sentral rolle i denne prosessen. En analyse av pressens diskursive praksis kan derfor være av samfunnsmessig betydning for å avdekke hvilke bilder av fattigdommen vi presenteres for. Minst like viktig er de sidene og vinklingene vi *ikke* presenteres for, da dette også vil være med å danne grunnlaget for deler av vår kunnskap om fattigdommen.

- *Sammenhengen mellom kunnskap og sosial handling.*

Bestemte verdensbilder gjør visse handlinger naturlige, og andre utenkelige. Den sosiale konstruksjonen av kunnskap og sannhet får dermed konkrete sosiale konsekvenser (Burr 1995: 5). Dette innebærer at de fattigdomsfremstillingene vi presenteres for i pressen er betydningsfulle, fordi de får sosiale konsekvenser. For eksempel gjennom formelle politiske tiltak, eller mer uformelle handlinger og holdninger rettet mot de fattige blant befolkningen generelt.

Den sosialkonstruksjonistiske tilnærmingen handler altså om hvordan vi som sosiale vesener hele tiden bygger våre oppfatninger på grunnlag av *noe*, og at virkeligheten får sin mening gjennom de kategoriene, begrepene og tolkningene som menneskene konstruerer.

Oppmerksomheten rettes mot hvordan vi subjektivt erfarer eller oppfatter institusjoner eller strukturer i samfunnet, og ikke på deres objektive og virkelige eksistens. Samfunnsmessige forhold anses å være et resultat av individers og gruppers definisjoner. Det samfunnsmessige finnes eller konstrueres på et diskursivt nivå, gjennom språket (Korsnes, Andersen og Brante 2001: 289). Med en sosialkonstruksjonistisk tilnærming forstår jeg fattigdommen som et resultat av hvordan fenomenet defineres og portretteres, og pressens fattigdomsfremstillinger ser jeg derfor som interessant å analysere på et diskursivt nivå.

2.2.2 En sosialt konstruert hverdagsvirkelighet

Sosialkonstruksjonisme som teori bygger i stor grad på sosiologene Berger og Luckmanns bok *The Social Construction of Reality*, som opprinnelig kom ut i 1966. De retter oppmerksomhet mot hverdagsvirkeligheten, og den kunnskapen som styrer vår atferd i

hverdagen. Hverdagslivet fremstår som en virkelighet menneskene tolker og opplever som subjektivt meningsfull og helhetlig. Hverdagsvirkeligheten fremstår gjerne som den overordnede virkeligheten, fordi den på en massiv, intens og pågående måte trenger seg inn i bevisstheten vår. Dens fenomener er ordnet i mønstre som synes å være uavhengige av våre opplevelser, og det språket som anvendes gir menneskene nødvendige objektivering og hverdagen får mening (Berger og Luckmann 2006: 40-42). Nettopp innenfor denne hverdagsvirkeligheten ser jeg mediene og pressens rolle som sentral. Vi forholder oss daglig til mediene. Hvordan de velger å konstruere fattigdommen, vil påvirke vår totale forståelse av fenomenet. Vi forsynes med beskrivelser og vinklinger som vi gjerne opplever som naturlige, og de blir en del av vår hverdagsvirkelighet.

At virkeligheten er menneskeskapt, sammenfatter Berger og Luckmann (2006) ved å si: ”samfunnet er et menneskelig produkt. Samfunnet er en objektiv virkelighet. Mennesket er et sosialt produkt (Berger og Luckmann 2006: 76)”. Selv om samfunnet fremtrer som en objektiv virkelighet, så er den et menneskelig produkt som vi selv er med på å skape. Forholdet mellom mennesket og dets sosiale verden fremstiller Berger og Luckmann som dialektisk. Det innebærer at mennesket og den sosiale verden påvirker hverandre gjensidig. Den institusjonelle verden vi skaper trenger imidlertid også å legitimeres, det vil si at den må ”forklares” og rettferdiggjøres. Dette fordi virkeligheten er historisk, og kommer til oss mer som en tradisjon enn som følge av personlig erindring. Legitimeringen må være konsekvent og dekkende hvis den skal overbevise stadig nye generasjoner (Berger og Luckmann 2006: 76). Etter min oppfatning befinner også pressen og publikum seg i et liknende dialektisk forhold. Pressen kan vinkle saksforhold på bestemte måter og påvirke vår virkelighetsforståelse, men må samtidig forholde seg til den virkeligheten publikum ønsker å lese om, samt være dekkende og konsekvente for å opprettholde sin legitimitet. Dette vil kunne påvirke journalistiske prioriteringer, også når det gjelder hvordan et sensitivt tema som norsk fattigdom fremstilles.

2.2.3 Den sosiale konstruksjonen av fattigdom

I følge Halvorsen (2002) er sosialkonstruksjonisme en tilnærming til forståelser av sosiale problemer som stadig får mer innflytelse, og bygger altså på en idé om at sosiale fenomener ikke eksisterer som naturlige objekter eller begivenheter i verden, men heller oppstår via sosial kontakt og får sin mening gjennom språket. Dette kan ha betydning for forståelser av

sosiale problemer (Halvorsen 2002: 63, 64). Halvorsen viser til Fauske (1997), når han peker på hvordan sosialkonstruksjonismen fokuserer på de prosessene som foregår når folk begynner å betrakte noe som et sosialt problem, uten at man har noen klar referanse til såkalte objektive forhold. Det er ikke problemet i seg selv, men definisjoner av problemet som fører til at myndighetene oppfatter noe som et sosialt problem det må handles i forhold til. Sosiale problemer, som fattigdom, skapes på denne måten gjennom diskursive og sosiale prosesser (sitert i Halvorsen 2002: 64). Hvilke definisjoner av fattigdom som benyttes, er derfor av stor betydning for forståelser av problemet.

I sin diskusjon av hva et sosialt problem egentlig er, hevder Loseke (2003) at det ikke er tilstrekkelig å studere disse kun ut fra objektive kriterier. Det er nemlig ikke nødvendigvis en sammenheng mellom hva menneskene bekymrer seg for, og hva som eksisterer i de objektive omgivelsene. Derfor mener hun en sosialkonstruksjonistisk tilnærming til analyse av sosiale problemer er nødvendig. Mens en objektiv tilnærming til sosiale problemer gjør at vi retter oppmerksomhet mot den reelle og konkrete fysiske verden, vil man med et sosialkonstruksjonistisk perspektiv fokusere mer på hvordan vi *erfarer* denne verden. Det betyr imidlertid ikke at den objektive verden er uviktig, men konstruksjonistens oppgave handler om å undersøke den mening som menneskene skaper. Det er også Losekes påstand at en objektiv tilstand ikke er et sosialt problem før den gis et navn og et innhold. På samme måte er ikke en person fattig før noen klassifiserer vedkommende som fattig (Loseke 2003: kap.1).

Den sosialkonstruksjonistiske tilnærmingen til sosiale problemer har også blitt kritisert. I følge Loseke (2003) har kritikken gjerne handlet om mangel på oppmerksomhet rettet mot hvordan man konkret kan utbedre problemene. Konstruksjonister blir gjerne beskyldt for å bruke ressurser på trivielle spørsmål. I det daglige liv er det også mest presserende med konkrete tiltak for å møte menneskelige problemer og lidelse, og det kan synes mindre viktig å spørre seg hvordan vi har tilegnet oss kunnskap om problemene. På den annen side mener Loseke det fullt ut er mulig å studere sosiale problemers konstruksjon, uten å se bort fra de mer objektive forholdene. Det er selvsagt viktig å studere fattigdom som en objektiv tilstand med reelle og alvorlige konsekvenser, men en konstruksjonistisk tilnærming til sosiale problemer kan gi verdifull innsikt for å bedre utsiktene til å løse problemet (Loseke 2003: 21, 22). Spector og Kitsuse (1977) går så langt som å kalle det sosialkonstruksjonistiske perspektivet den eneste egentlige sosiologi om sosiale problemer (sitert i Halvorsen 2002: 64).

2.3 Mediepåvirkning

Innenfor mine teoretiske perspektiver hører også pressens og massemedienes mulige påvirkning på forståelser av fattigdomsfenomenet. Jeg vil i den forbindelse se nærmere på hvordan mediepåvirkning har blitt forstått historisk, og hvordan denne typen påvirkning i dag oppfattes i en mer modifisert og nyansert utgave. Medienes rolle som maktutøver vil også kommenteres, samt hvordan de kan spille en viktig rolle når det gjelder forståelser av sosialpolitiske problemer, som fattigdom.

Vi lever i en tid og et samfunn der mediene stadig får en viktigere rolle som formidler av informasjon og kunnskap, og vi relaterer oss daglig til presentasjoner av virkeligheten som mediene gir. Waldahl (2003) betegner vårt samfunn som nettopp *mediesamfunnet*, der alle må forholde seg til mediens virksomhet, enten de liker det eller ikke. Vi har på den ene siden et stort og variert tilbud av medier tilgjengelig for de som evner å benytte seg av dette. På den annen side må vi kunne forstå og anvende mediene på en måte som tjener våre daglige liv. Dette innebærer at kunnskaper om mediens virkninger er nødvendig for å forstå hvordan det moderne samfunn fungerer (Waldahl 2003:12).

Waldahl (2003) tar utgangspunkt i den finske medieforskeren Veikko Pietilä (1977) og hans definisjon av fenomenet:

Mediepåvirkning har funnet sted når det som et resultat av kommunikasjonsprosessen *er noe (ikke er noe)* i mediets omgivelser, som *ikke ville vært (ville vært)* der uten kommunikasjonsprosessen (Waldahl 2003: 46).

Akkurat *hvordan* mediene påvirker våre oppfatninger og holdninger, er en problemstilling som Mathiesen (1993) peker på har vært mye debattert innenfor mediesosiologien. Eldre medieforskning, omtrent fram til den andre verdenskrigen, forfektet en oppfatning om mediene som nærmest ”allmektige”. Etter krigen kom imidlertid en reaksjon, og mediens makt ble i noen grad tonet ned. Oppfatningen ble etter hvert forstått så langt at mediene gjerne ble redusert til en kilde nesten uten makt og mulighet for påvirkning. Enda nye studier nyanserte bildet noe, blant annet ved å fremheve betingelser som kunne gjøre mediene mer virkningsfulle. Mathiesen hevder en videre gjenreisning av mediens påvirkningskraft kom

gjennom den kritiske marxismens fokus på mediens virkninger, som fikk en ny aktualitetsperiode på 1960- og 70-tallet (Mathiesen 1993: 55, 56).

Waldahl (2003) tidfester enda en fase fra begynnelsen av 1980-tallet, da interessen for medieforskning ikke bare er i fokus blant samfunnsvitere, men også humanister. Dette har medført større vektlegging av medieinnholdets tekstlige egenskaper, samt oppmerksomhet rundt forholdet mellom innhold og publikum, altså en type samhandling som finner sted mellom mediene og mottakerne (Waldahl 2003: 18). Mediene legger kun et grunnlag for eventuell videre konstruksjon av mening. I forlengelsen av dette kan man si at artiklene om fattigdom ikke nødvendigvis har én bestemt mening, men at de heller vil bli lest og tolket forskjellig av leserne.

Det er åpenbart at mediene har en viktig innflytelse på våre liv, selv om Waldahl (2003) understreker at denne påvirkningen gjerne er mindre og mer kompleks enn det mange forestiller seg. På individnivå blir holdninger, handlinger og kunnskaper påvirket av hvordan mediene fremstiller både nære og fjerne hendelser. På gruppenivå kan mediene påvirke hvordan menneskene forholder seg til hverandre, og både institusjoner og organisasjoner tilpasser seg i stor grad mediens virksomhet. På samfunnsnivå får mediene en ny og stadig viktigere rolle i den kulturelle, sosiale og politiske utviklingen. Det er derimot vanskelig å si noe om akkurat *hvordan* denne påvirkningen finner sted. Mediens varierende innhold og form kan virke inn i påvirkningsprosessen, og det kan derfor være mer riktig å formulere antakelser og teorier om hvordan mediene potensielt kan påvirke oss (Waldahl 2003: 12, 13).

2.3.1 Mediemakt

Når man behersker mediene til sin egen fordel dreier det seg om å inneha en type makt, det vil si at aktørene får frem den tolkning av fattigdommen som er i deres interesse å fremme. For eksempel kan det handle om politikeren som i avisen får forsvare sosialpolitiske tiltak vedkommendes parti har innført i kampen mot fattigdom. Waldahl (2003) viser til ett av Etzionis (1971) maktgrunnlag når han beskriver den typen makt mediene innehar, og som refererer til symboler, normer og felles verdioppfatninger. Makt handler her om å kunne forvalte grunnlaget for verdier og normer i samfunnet, samt definere akseptable og uakseptable tanker og handlemåter. Dette maktgrunnlaget forutsetter frivillig tilslutning. Det kan imidlertid diskuteres hvorvidt man kan snakke om reell frihet i alle situasjoner når det

gjelder mediepåvirkning, da publikum må forholde seg til det medietilbudet som til enhver tid eksisterer og er tilgjengelig. Publikum kan i liten grad ta til motmæle mot det mediene presenterer, og enkeltpersoner vil ofte ha lite å stille opp med mot mediens gjennomslagskraft (Waldahl 2003: 40).

Mathiesen (1993) tegner følgende bilde av hvordan mediene kan være med å utøve makt:

Den som har anledning til å definere dagsorden for et møte, definerer samtidig hva møtet skal handle om, hva deltakerne skal engasjere seg i og tenke ut svar på, hva de ulike parter skal diskutere. Dessuten definerer den som setter opp dagsorden hva deltakere og parter *ikke* skal konsentrere seg om, hva som blir liggende uformulert og upåttalt (Mathiesen 1993: 215).

Også pressens rolle som leverandør av fattigdomsfremstillinger kan relateres til et slikt maktbegrep, der definisjonsmakt og dagsordensmakt inngår. Hvordan vi forstår fattigdommen vil i stor grad kunne avhenge av hvordan, og i hvilken grad, fenomenet er et tema i mediene. I den forbindelse vil jeg vise til Mathiesen (1993), som nevner hvordan en ”fjernhet” til den aktuelle problemstillingen gjerne forekommer når det handler om sosialpolitiske problemer. Det er ofte større eller mindre minoritetsgrupper som ”folk flest” står fjernt fra som er i søkelyset. Derfor har vi større vanskeligheter med å identifisere oss med dem og deres interesser (Mathiesen 1993: 231). Det norske fattigdomsproblemet, vil jeg hevde nettopp karakteriseres av hvordan de fleste av oss ikke har egen erfaring med og kunnskap om fenomenet. Derfor kan det være vanskelig å sette seg inn i problematikken, og pressens rolle som formidler av informasjon og kunnskap blir særlig viktig. I mangel av egen erfaring blir altså den vikarierende erfaring pressen bidrar med betydningsfull, og avisene får en viktig rolle som formidler av fattigdomsvirkeligheten.

Golding og Middleton (1982) peker på hvordan mediene også kan ha en rolle for utforming og påvirkning av sosialpolitikken i samfunnet. De viser til to nivåer hvor mediene kan spille inn, henholdsvis i forhold til hvordan politikken utformes og hvordan den administreres. For det første bidrar mediene til å ramme inn den offentlige debatten ved å fremme hva som bør prioriteres, og på den måten sette en agenda. Politikken blir gjerne utformet for å kunne møte denne agendaen i en kompleks politisk forhandlingssituasjon, der det nettopp er mediene som styrer behov og respons. Politikken kan også utformes slik at den stilner ulike typer av populær motvilje blant folket i sosialpolitiske saker. Golding og Middleton tar i bruk begrepet

”placebo-politikk” som en forklaring på hvordan politikken kan tilfredsstillende et behov for handling, men unngår å ta tak i det virkelige underliggende og alvorlige problemet. For det andre er forventninger, myter, stereotyper og eliter som skapes i mediene med å påvirke den daglige administrasjonen av politikken. Selv om mediene bidrar til å fremskynde og sette ord på agendaer og holdninger, er det imidlertid ikke mediene selv som skaper disse (Golding og Middleton 1982: 236, 237).

2.4 Den norske velferdsstatsmodellen

Den kontekst fattigdom foregår innenfor vil nødvendigvis være av betydning for forståelser av problemet, noe som kan reflekteres både i pressen og i samfunnet generelt. Jeg vil derfor se nærmere på nettopp den rammen som norsk fattigdom foregår innenfor, nemlig velferdsstaten og dens institusjonelle utforming. Som tidligere nevnt ser Fairclough (1995b) nettopp konteksten som viktig for diskursanalysen fordi denne på sentrale måter er med å forme diskursiv praksis, og blir i seg selv på en kumulativ måte formet av diskursene, spesielt når det gjelder medierte diskurser. Mediene vil altså nødvendigvis bli påvirket av det større samfunnet de opererer innenfor, og på samme tid ha en sentral funksjon når det gjelder å spre sosiale og kulturelle endringer (Fairclough 1995b: 50, 51). Med utgangspunkt i Faircloughs tredimensjonale modell for diskursanalyse, ser jeg som tidligere nevnt velferdsstaten som en del av den ytterste sosiokulturelle konteksten. Jeg vil her gjøre rede for den norske velferdsstatens idégrunnlag, dens rolle som trygghets- og likhetsskapende institusjon og arbeidslivets betydning innenfor denne. Disse aspektene ved den norske velferdsstatsmodellen ser jeg som aktuelle for oppgavens problemstillinger.

2.4.1 Velferdsstatens idégrunnlag

Velferdsstaten kan ses som en kollektiv støttespiller som følger oss gjennom livet, fra fødsel til død, og skal fungere som et vern mot de risikosituasjoner vi kan møte underveis. Hvilken og hvor stor rolle denne spiller, varierer imidlertid mellom ulike nasjoner. Esping-Andersen (1990) ser velferdsstaten som en spesiell historisk konstruksjon som utfoldet seg i tiden mellom 1930- og 1960-tallet. Han velger å dele ulike land og regioner inn i såkalte idealtypiske velferdsregimer, henholdsvis det liberale, det konservative og det sosialdemokratiske velferdsregimet. Velferdsstaten er bare en del av det større regimet, som

også innebærer ulike former for markedsregulering og regler når det gjelder familiens ansvar for sine respektive medlemmer. Med bakgrunn i ulike historiske forutsetninger, både sosialt og politisk, har europeiske land fordelt ansvaret for beskyttelse mot sosiale risiko forskjellig på disse tre dimensjonene, og velferdsregimene skiller seg derfor kvalitativt fra hverandre. Betegnelsen regime blir brukt fordi Esping-Andersen mener dagens moderne nasjoner grupperer seg både i forhold til hvordan tradisjonell sosial velferdspolitik er konstruert, og i forhold til hvordan disse påvirker sysselsetting og den totale sosiale strukturen. Det sosialdemokratiske regimet plasserer han ganske entydig i de nordiske landene, og i et komparativt perspektiv utmerker disse seg med sine universelle velferdsordninger. Det innebærer at en rekke rettigheter er tilgjengelig for alle uavhengig av behovsprøving. Regimet er videre orientert mot å dekommodifisere velferden, det vil si å gjøre borgerne mindre avhengig av markedet som beskyttelse mot sosiale risiko. Den økonomiske støtten man har rett på, vil imidlertid avhenge av tilvakt inntekt. Det oppstår en egen form for solidaritet overfor velferdsstaten når alle drar nytte av ytelsene, alle er avhengige av disse, og alle vil følgelig føle seg forpliktet til å bidra til fellesskapet (Esping-Andersen 1990: kap.1).

De skandinaviske landene er altså kjent for sine velutviklede velferdsstatsordninger, noe Korpi og Esping-Andersen (1987) mener kan oppsummeres i en egen skandinavisk modell:

1. Sosialpolitikken favner vidt for å sørge for borgernes velferd, og statens ansvar er definert bredere enn i de fleste andre nasjoner. Politikken skal følgelig dekke en rekke typer av sosiale behov.
2. Sosiale rettigheter er i stor grad institusjonaliserte, noe som innebærer at borgerne har formelle rettigheter til å motta en rekke tjenester og fordeler, som til sammen utgjør en demokratisk rett til en viss sosial levestandard.
3. Den sosiale lovgivningen er solidarisk og universalistisk i sin natur. Velferdsstatens oppgave er å integrere og inkludere hele befolkningen, heller enn å øremerke sine ressurser mot spesifikke problemgrupper. Sosialpolitikken brukes aktivt for å nå målet om et mer egalitært samfunn (Korpi og Esping-Andersen 1987: 41-43).

Barth, Moene og Wallerstein (2004) mener den skandinaviske modellen er en utpreget fordelingsmodell, kjennetegnet av å være blant de mest egalitære i verden. Dette viser seg blant annet i små lønnsforskjeller før skatt, i tillegg til ytterligere omfordeling av inntekt gjennom en allmenn sosialforsikring og andre støtteordninger for svakere samfunnsgrupper,

som de fattige. Politikken kjennetegnes av solidariske lønnsforhandlinger som reduserer forskjeller i lønn, moderate lønnsoppgjør og en politisk forpliktelse til å holde full sysselsetting og kunne tilby sosialforsikring gjennom universelle velferdsordninger (Barth, Moene og Wallerstein 2004: kap.1). Innenfor vår omfattende velferdsstat finnes det imidlertid mennesker som økonomisk sett befinner seg i en vanskelig situasjon, og som det er viktig å fange opp.

2.4.2 Velferdspolitikken

En av velferdsstatens mest sentrale oppgaver er å beskytte borgerne mot sosiale risiko, som fattigdom. Hvorvidt dette best skjer gjennom universelle eller behovsprøvede ordninger, har vært et omdiskutert tema. Kildal og Kuhnle (2005) viser til Goul Andersen (1999) for argumenter som har blitt fremmet både for og mot universelle velferdsordninger. Argumenter som taler *mot* denne ordningen handler gjerne om det høye kostnadsnivået universelle systemer medfører, noe som fordrer et generelt høyt skattenivå. Systemet kan risikere å fungere ineffektivt og skape en avhengighetskultur der innbyggerne til tider har for store forventninger til at andre skal ordne opp. Blant argumentene til *støtte* for universelle ordninger hevdes det at disse er markedskonforme, noe som betyr at de fungerer oppmuntrende i forhold til økonomisk nøysomhet og deltakelse i arbeidslivet. Administrativt sett er også universelle ordninger enklere og gir mindre insentiver til misbruk av velferdsordninger, i tillegg til å utjevne sosiale forskjeller, motvirke stigmatisering av mottakere, styrke individers autonomi og totalt sett ha en samlende solidarisk effekt i befolkningen (sitert i Kildal og Kuhnle 2005: 21).

Den skandinaviske velferdsstaten bygger på filosofien om at bekjempelse av fattigdom best skjer gjennom universelle velferdsrettigheter. Barth, Moene og Wallerstein (2004) peker på hvordan det gjør vår velferdsstat omfattende, men ikke nødvendigvis ineffektiv når det gjelder kampen mot fattigdom. For å redusere fattigdommen på en effektiv måte mener nemlig Barth med flere at det nettopp kan være nødvendig å *ikke* dele befolkningen inn i to grupper, henholdsvis de som finansierer velferdsbidragene og de som mottar bidragene. En universell velferdspolitik som dekker behov for omfordeling, sosialforsikring og en minsteinntekt kan vise seg å være den eneste politisk holdbare strategien for å redusere vår fattigdom, da det gjerne er slik at de få er best tjent med det som også gagnar de mange (Barth, Moene og Wallerstein 2004: 65-67). Det oppfattes altså som viktig at alle borgere opplever å dra nytte

av bidragene de gir til fellesskapet gjennom skattesystemet, og på den måten kan omfattende velferdsordninger for alle i større grad rettferdiggjøres.

2.4.3 Den sosialpolitiske arbeidslinjen

Arbeidet for full sysselsetting har vært et viktig og prioritert politisk mål for å kunne opprettholde en stor velferdsstat finansiert gjennom beskatning. I følge Hatland, Kuhnle og Romøren (2006) har dette ikke nødvendigvis bare vært et mål fordi myndighetene har ønsket å holde sosiale utgifter nede, men også fordi det eksisterer en kulturell tro som har dype røtter i norsk sosialpolitikk om at deltakelse i arbeidslivet i seg selv har gode sosiale konsekvenser. De norske trygdeordningene er utformet i et spenningsfelt mellom to typer hensyn, henholdsvis å skape trygghet og sikre mot økonomiske problemer dersom arbeidsinntekt skulle falle bort, samt fungere slik at alle oppfordres til å søke arbeid fremfor å være passive mottakere av trygd. Spesielt kommer det siste aspektet frem i Attføringsmeldingen (St.meld. nr.39, 1991-92) som regjeringen under Gro Harlem Brundtland la fram i 1992. Her formuleres den sosialpolitiske arbeidslinjen: ”Trygdeordningene må utformes slik at *'arbeidslinja'* blir et førstevalg for alle de involverte parter, og bidra til å hindre unødig utstøting og utestengning av utsatte grupper fra arbeidslivet” (Hatland, Kuhnle og Romøren 2006: 86-88).

Når det gjelder beskyttelse mot å havne i en fattigdomssituasjon, blir sysselsetting gjerne fremhevet som den beste og riktige tilnærming. Fokus på arbeid som løsning på sosiale problemer har, som Hatland med flere (2006) viser til, skapt mye debatt. Spesielt vanskelig blir det for personer som av ulike årsaker ikke *kan* delta i lønnsarbeidslivet, og vektleggingen av arbeidets velsignelser kan oppleves som en ekstra belastning (Hatland m.fl.2006: 86). Halvorsen (1993) hevder i den forbindelse at det sosialdemokratiske prosjekt, etter å ha gått i allianse med det kapitalistiske produksjonssystem siden 1930-tallet, i like stor grad har vektlagt effektivitet, etikk og produktivitet i arbeidslivet, som solidaritet og likhet. Han mener de nordiske landene i dag kjennetegnes av en protestantisk arbeidsetikk, med konsekvenser i form av potensiell stigmatisering av personer som av forskjellige grunner faller utenfor arbeidslivet (sitert i Birkelund 1999:12).

I en rapport om stigmatisering i velferdsstaten, hevder Birkelund (1999) at fokus på deltakelse i arbeidslivet fremfor passivt trygdemottak viser hvordan våre institusjonaliserte velferdsordninger ikke er ment å fremme likhet, men endre relasjonene mellom klasser og

sosiale grupper i samfunnet. Velferdsordningene er formelt sett kollektive og universelle, men utfallet av ordningene viser at disse gjerne er individuelt baserte og behovsprøvede, og derfor heller bidrar til å opprettholde ulikhet i samfunnet. Den norske velferdsstaten har fremdeles et institusjonelt fattigdomssystem, Lov om sosiale tjenester, som Birkelund mener på grunnleggende måter likner den tidligere sosialhjelpsstatens stigmatiserende fattigdomssystem. Hun peker på en politisk motstand mot å lovfeste en minstestandard i støtte til de fattige, noe som kan henge sammen med en sterk normativ vektlegging av arbeidet som borgerplikt (Birkelund 1999: 12, 13). Min hypotese er at velferdsstatens omfattende karakter, og sysselsetting og arbeidsliv som viktige og grunnleggende faktorer innenfor denne, vil reflekteres i pressens dekning av fattigdomsdebatten.

2.5 Nancy Fraser og kamper for rettferdighet

Sentrale problemstillinger i vår samtid som migrasjon, arbeidsledighet og nettopp fattigdom berører spørsmål om rettferdighet og urettferdighet. I følge den politiske filosofen Nancy Fraser (2005), kan de imidlertid ikke besvares tilfredsstillende uten at vi endrer rammene for vår forståelse av hva rettferdighet er, hvem spørsmål om rettferdighet berører og hvordan det kan skapes større rettferdighet. Det er derfor nødvendig å tenke gjennom forholdet mellom tre hovedformer for rettferdighet, henholdsvis den økonomiske dimensjonen av omfordeling, den kulturelle dimensjonen av anerkjennelse og den politiske dimensjonen av representasjon (Fraser 2005: 73). Fraser inkluderer en politisk dimensjon av representasjon i sin vurdering av rammene for rettferdighet, men i forhold til temaet norsk fattigdom ser jeg omfordeling og anerkjennelse som de mest sentrale punktene. Det kan imidlertid nevnes hvordan Fraser oppfatter politisk representasjon som en del av alle fordringer for omfordeling og anerkjennelse, fordi den politiske dimensjonen ligger implisitt i selve begrepet om rettferdighet. Følgelig er omfordeling og anerkjennelse umulig uten representasjon (Fraser 2005: 78, 79). Mitt utgangspunkt er en antakelse om at Frasers dimensjoner av omfordeling og anerkjennelse også kan være aktuelle i forhold til den norske fattigdomsdebatten, og jeg vil derfor forsøke å overføre disse begrepene til pressens fattigdomsfremstillinger.

Den mest generelle betydningen av rettferdighet og urettferdighet forstår Fraser (2005) som grad av ”parity of participation”, altså i hvilken grad individer har like betingelser for deltakelse i det sosiale liv. I den forbindelse nevner hun to typer av hindre, som også kan være

spesielt aktuelle i forhold til fattigdomsproblematikken. På den ene siden kan mennesker være forhindret fra full deltakelse i det sosiale liv på grunn av økonomiske forhold, og man lider da under distributiv urettferdighet forårsaket av klassestrukturer i samfunnet. På den annen side kan det være kulturelle hindre eller institusjonaliserte hierarkier som forringer deltakelse på lik linje med andre mennesker, og det dreier seg da om ulikhet i status eller mangel på anerkjennelse. For å kunne få en fullgod forståelse av rettferdighet og urettferdighet i kapitalistiske samfunn mener Fraser derfor man skal ta i bruk en todimensjonal teori, hvor både omfordeling og anerkjennelse er innbefattet (Fraser 2005: 73, 74).

2.5.1 Sosioøkonomisk urettferdighet og omfordeling

I følge Fraser (1995) har sosioøkonomisk urettferdighet sitt opphav i samfunnets politiske og økonomiske struktur, og kan for eksempel få sitt uttrykk gjennom utbytting, (at fruktene av ens arbeid kommer noen andre til gode), økonomisk marginalisering (man blir begrenset til dårlig betalt eller uønsket arbeid, eller fullstendig nektes deltakelse i arbeidslivet) og deprivasjon (man blir nektet en viss levestandard). For å bekjempe denne typen av urettferdighet er det nødvendig med en omstrukturering av den politiske og økonomiske samfunnssfæren. For eksempel i form av økt omfordeling av inntekt, reorganisering av samfunnets arbeidsdeling eller at man på andre måter endrer grunnleggende økonomiske strukturer i samfunnet. Totalt sett handler det om ulike former for omfordeling av samfunnsgoder, altså det Fraser omtaler under samlebetegnelsen ”redistribution” (Fraser 1995: 70-73).

2.5.2 Kulturell- eller symbolsk urettferdighet og anerkjennelse

Kulturell- eller symbolsk urettferdighet har sitt opphav, hevder Fraser (1995), i samfunnets sosiale mønstre av representasjon, kommunikasjon og fortolkning. Som eksempel nevner hun hvordan mennesker som lider under denne typen urettferdighet kan oppleve å fremstå som ”usynlige” i forhold til andre representerte samfunnsgrupper, bli utsatt for respektløs behandling av andre eller nedvurdert på bakgrunn av stereotyper som eksisterer i dagliglivet. Som løsning på denne typen urettferdighet er det nødvendig med kulturelle eller symbolske endringer i samfunnet. På den måten kan verdsettelsen av mennesker som ellers opplever mangel på anerkjennelse som følge av egen identitet eller kulturell tilknytning økes. En annen

løsning kan også være at man i større grad må verdsette kulturelt mangfold, eller mer radikale tiltak som det å endre hele samfunnets organisering når det gjelder hvordan mennesker representeres, fortolkes og kommuniseres. De ulike formene for kulturell- og symbolsk urettferdighet bekjempes ved å øke det generelle nivået av anerkjennelse i samfunnet, altså ”recognition” (Fraser 1995: 70-73).

2.5.3 Dilemmaet omfordeling-ankjennelse

Mennesker som blir utsatt for urettferdighet av både kulturell- og sosioøkonomisk karakter vil ha behov for *både* anerkjennelse og omfordeling, noe Fraser (1995) betegner som et dilemma. Det er nemlig en fare for at det å stille krav om økt anerkjennelse kan føre til mer fokus på det karakteristiske ved den aktuelle gruppen. På den måten forsterkes særpreget, og det skapes gjerne mer gruppedifferensiering. Resultatet kan bli at den politikken som søker å øke disse menneskenes grad av anerkjennelse i samfunnet, vil stå i et motsetningsforhold til politikken som føres for økt omfordeling, og omvendt. Omfordeling og anerkjennelse kan dermed gripe inn i hverandre, og det ene rettferdighetskravet ender opp med å motarbeide det andre. Fraser nevner som eksempel hvordan dimensjonene kjønn og rase kan lide under både økonomisk- og kulturell urettferdighet, og følgelig er det behov for både omfordeling og anerkjennelse. Når det gjelder krav om omfordeling kan kvinner som opplever urettferdig behandling som følge av sitt kjønn, kunne ønske nettopp at kjønn som kategori ikke skal ha noen betydning, slik at man blir behandlet likt uavhengig av om man er mann eller kvinne. På den annen side kan man også ønske større anerkjennelse på bakgrunn av det kjønn man faktisk har, altså kvinne. Her vil krav om omfordeling og anerkjennelse stå i opposisjon til hverandre (Fraser 1995: 74-80).

Et liknende scenario er mulig å tenke seg også i forhold til de fattiges situasjon i det norske samfunnet. På den ene siden er det innlysende at de fattige ønsker og trenger omfordeling for å bedre sin økonomiske situasjon, slik at de kan delta i det sosiale liv på lik linje med andre. Det å motta hjelp fra det offentlige kan imidlertid oppleves stigmatiserende og føre til at de fattige får forsterket sin gruppespesifisitet. Når man er fattig i et rikt land blir det gjerne tydeligere når man som menneske strever og har behov for ekstra hjelp for å klare seg i hverdagen. På samme tid som de fattige ønsker mer omfordeling, kan man derfor også tenke seg at de ønsker mer anerkjennelse i form av å kunne oppleve seg selv som likeverdige borgere med andre. En antakelse er også at mange fattige skulle ønske at vi hadde et mer

inkluderende arbeidsliv der alle i større grad fikk muligheten til å delta med de ressursene de har. Eller kanskje ønsker de fattige et samfunn som er mindre konkurransepreget og individualistisk, hvor det er mer plass til mennesker som ikke alltid fremstår som like ”vellykkede” i noen sine øyne? Altså totalt sett et mer inkluderende samfunn. Dette viser hvordan krav om omfordeling og krav om anerkjennelse kan komme i konflikt med hverandre også når det gjelder fattigdomstematikken.

2.5.4 Frasers statusmodell

I artikkelen ”Rethinking Recognition” argumenterer Fraser (2000) videre for en forståelse av anerkjennelse som et spørsmål om sosial status. Det å ikke oppleve anerkjennelse innebærer som nevnt at man befinner seg i en sosialt underordnet posisjon som hindrer deltakelse i samfunnet på lik linje med andre. Fraser mener det å forstå anerkjennelse som et spørsmål om sosial status, fordrer en analyse av samfunnets kulturelle verdier og hvordan disse er institusjonalisert. På den måten kan man se hvilken betydning samfunnets verdigrunnlag kan ha for individenes relative sosiale posisjon. Dersom de kulturelle mønstrene reflekterer en forståelse av alle mennesker som likeverdige deltakere i samfunnslivet, kan man si det handler om tilfeller av gjensidig anerkjennelse og statuslikhet mellom borgerne. Mangel på anerkjennelse dreier seg tilsvarende om tilstander der noen individer oppfattes som underordnet andre, eller blir ekskludert fra det sosiale fellesskap. Det å oppleve mangel på anerkjennelse handler således ikke bare om å bli sett ned på eller bli devaluert, men også om å bli nektet status som fullverdig part i sosial samhandling. Dette som en konsekvens av nettopp institusjonaliserte kulturelle mønstre og normer, der noen mennesker ikke blir oppfattet som verdig respekt og aktelse (Fraser 2000: 4). Min antakelse er derfor at forskjellige institusjonaliserte kulturelle normer og mønstre i det norske samfunnet også kan virke inn i når det gjelder hvordan vi anerkjenner de fattige i vårt samfunn. For eksempel kan man tenke seg at sosial velferdspolitikken kan bidra til å stigmatisere de fattige og fremstille dem som snyltere på samfunnet, dersom normer i samfunnet heller formidler en holdning om at man selv burde ta ansvar for eget liv og være selvberget.

Hvorvidt de fattige anerkjennes som fullverdige samfunnsborgere kan, med utgangspunkt i Frasers (2000) statusmodell, institusjonaliseres og vise seg uttrykt gjennom samfunnets formelle lover, politikk eller mer uformelt via tankemønstre, sosial sedvane eller sivilsamfunnets sosiale praksis. Urettferdighet og tilhørende krav om anerkjennelse dreier seg

uansett om å oppløse institusjonaliserte kulturelle mønstre som hindrer noen deltakelse i det sosiale liv, og fremme en sosial kultur der alle kan delta på samme vilkår. Det å kjempe mot fravær av anerkjennelse handler altså om å endre sosiale institusjoner, eller mer konkret å endre kulturelle verdier som regulerer sosial interaksjon og hindrer likeverdig deltakelse. Mulige løsninger på fraværende anerkjennelse av de fattige vil avhenge av hvordan problemet er institusjonalisert. Mangel på rettslig anerkjennelse fordrer endringer i loven, mens politisk forankret mangel på anerkjennelse krever politiske tiltak. Dersom mangel på anerkjennelse skyldes mer uformelle verdier, sosiale mønstre og sosiale praksiser i samfunnet, kan løsningen være å endre forhold i kulturen som berører disse faktorene. Valg av metode for å angripe urettferdigheten vil altså kunne variere, akkurat som berørte institusjonaliserte samfunnsområder vil være forskjellige. Fraser mener det endelige målet uansett alltid er det samme, nemlig å endre institusjonaliserte kulturelle mønstre som forhindrer likeverdig deltakelse for alle individer i samfunnet (Fraser 2000: 4, 5).

3.0 DATA OG METODE

Som kvalitativ metodisk tilnærming vil jeg benytte diskursanalyse, med det formål å klargjøre de karakterer og egenskaper fenomenet norsk fattigdom tillegges i den fattigdomsdebatten som foregikk i pressen, året 2006. Som tidligere nevnt i teoridelen kan den diskursanalytiske tilnærmingen betraktes både som en form for teori og metode. Jeg har hovedsakelig valgt å presentere denne retningen som en del av de teoretiske perspektivene, men vil her si noe om diskursanalysens metodiske karakter. Gjennomgangen vil også klargjøre hvordan jeg, med et delvis utgangspunkt i Neumanns (2002) trestegsmodell for diskursanalyse, konkret velger å gå frem i forskningsprosessen, og hvorfor. Jeg vil også belyse de metodiske valgene jeg har tatt i forhold til utvalg og datainnsamling, i tillegg til å vise ulike metodiske utfordringer jeg opplevde underveis i prosessen.

3.1 Utvalg

Datamaterialet er hentet fra fem ulike dagsaviser, henholdsvis Aftenposten, Dagbladet, Dagens Næringsliv, Klassekampen og VG. For hver avis omfatter utvalget artikler fra perioden 1. januar 2006 til 31. desember 2006. Artikkene er hentet fra ATEKST, og til sammen dreier det som 77 avisartikler, fordelt på følgende måte: VG; 6 artikler, Dagbladet;

20 artikler, Dagens Næringsliv; 4 artikler, Klassekampen; 14 artikler og Aftenposten; 33 artikler. Antallet artikler omhandlende fattigdom i hver avis sier også noe om i hvilken grad fattigdom diskuteres som tema. Dette er selvsagt et interessant funn, men en videre diskusjon ser jeg ikke som en del oppgavens problemstilling, og derfor vil tallene tale for seg selv i denne omgang.

Aftenposten, VG og Dagbladet er valgt fordi dette er de tre største riksdekkende avisene i Norge. Klassekampen og Dagens Næringsliv er med i utvalget fordi jeg har en forventning om at de, med sine målgrupper, vil legge vekt på andre fremstillinger av fattigdomsproblematikken. Alle avisene har høye opplagstall, og er derfor potensielle påvirkningskilder for et stort publikum. Som Neumann (2002) argumenterer for, kan artikler få mye av sin sentralitet fra det mediet de utkommer i, og derfor er det viktig å ha klart for seg hvilke aviser som kan være med å gi teksten hvilken valør (Neumann 2002: 55). Jeg vil her klargjøre avisenes offisielle profil og opplagsposisjon. Det vil imidlertid kun dreie seg om et generelt oversiktsbilde, da poenget med presseanalysen ikke er å sammenlikne avisene og deres fattigdomsfremstillinger. Ved å analysere ulike typer aviser søker jeg heller etter en bredde i materialet, og som en samlet enhet representerer avisene det fattigdomsbildet vi presenteres for. Det er nettopp dette bildet jeg er interessert i.

3.1.1 Utvalgets profil og opplagsposisjon

Alle tall i denne gjennomgangen er hentet fra Mediebedriftenes Landsforening 2006. Øvrige opplysninger om avisene kommer fra de respektive avisers nettsider.

VG (VG) hadde i 2006 et opplag på netto 315 549 eksemplarer, og er følgelig Norges største riksdekkende avis og representant for den populærjournalistiske tabloidjournalistikken.

Avisen er en rendyrket løssalgsavis.

Aftenposten er representert med både morgen- og aftenutgave, og hadde i 2006 et nettoopplag på henholdsvis 248 503 aviser for den riksdekkende morgenutgaven, og 137 141 for aftenutgaven som er en lokalavis for Oslo og omegn. Aftenposten er Norges nest største avis og den ledende abonnementsavisen på østlandsområdet.

Dagbladet er Norges tredje største dagsavis, og var i mange år kjent som radikal kulturavis. Avisen profilerer seg som et ”uavhengig og riksdekkende organ for frisinn og framskrittvennlig politikk i nasjonalt, sosialt og økonomisk henseende”. Fra 1983 har avisen kommet ut i tabloidformat og ansees gjerne for å være VGs hovedkonkurrent på løssalgsmarkedet. Dagbladets nettopplag var i 2006 på 146 512 aviser.

Dagens Næringsliv er en næringslivsavis og representant for de meningsbærende riksavisene. I politiske spørsmål taler avisen gjerne for en gjennomgående markedsliberalistisk ideologi, men er ikke tilknyttet noe spesielt politisk parti (Allern 2001: 73). Avisen hadde i 2006 et nettoopplag på 76 584.

Klassekampen var tidligere et organ for AKP. I 1991 ble det imidlertid vedtatt at avisen ikke lenger skulle være formelt tilknyttet AKP, men heller være en uavhengig og radikal avis basert på en formålsparagraf. Avisen hadde i 2006 et nettopplag på 10 109.

3.2 Avgrensninger

For praktisk å kunne gjennomføre analysen, har jeg avgrenset materialet i henhold til et utvalgs-kriterium og tidsrom.

3.2.1 Utvalgsavgrensning

Jeg vil kun benytte meg av artikler som finnes i avisenes papirutgaver, og det begrunner jeg med at disse fremdeles er den kilden majoriteten har daglig tilgang på, til tross for nettutgavens sterke vekst. For å snevre inn utvalget, var mitt opprinnelige kriterium at artiklene skulle ha norsk fattigdom som hovedtema. Etter å ha foretatt en manuell prosess med sortering av artikler, fant jeg det mer hensiktsmessig å la meg inspirere av Bay og Saglie (2003) sin rapport. Utvalgs-kriteriet er derfor at artiklene skal omhandle temaet fattigdom i overskrift, ingress eller første avsnitt.

3.2.2 Tidsavgrensning

Jeg går inn på ett bestemt tidspunkt og studerer utvalgte avisartikler fra året 2006. En slik innfallsvinkel vil forhåpentligvis gi et overblikk over pressens fattigdomsdebatt innenfor dette tidsrommet. Oppgaven er imidlertid ikke en historisk anlagt studie, og vil derfor ikke kunne si noe om endringer i avisenes temafokus eller diskursive praksis. Valget om å gå inn og studere avisartikler fra en slik avgrenset periode begrunnes, og forhåpentligvis rettfærdiggjøres, på bakgrunn av et ønsket om å analysere de fattigdomsfremstillingene som florerte i tiden etter at regjeringen fremla Soria Moria-erklæringen. Diskursene, med tilhørende innhold, er derfor kun å betrakte som gyldige og aktuelle innenfor den valgte tidsperioden.

3.3 Aktørkategorier

Jeg vil i noen grad kommentere underveis i analysen hvilke kategorier av aktører som uttaler seg i fattigdomsdebatten. Utformingen av følgende aktørkategorier er inspirert av noen av Allern (2001: 170-173) sine kildekategorier:

Politikk og forvaltning: omfatter lokale og sentrale aktører innenfor norsk politikk.

Politikerne uttaler seg i egenskap av å være folkevalgte, og de representerer forskjellige politiske partier som de uttaler seg på vegne av.

Journalist og redaktør: omfatter artikler der en journalist eller redaktør er hovedrøst.

Journalisten fungerer som representant for avisen og uttaler seg derfor i forhold til avisens ideologiske grunnsyn.

Ekspert, fagperson: omfatter forskere, saksbehandlere og andre som uttaler seg i pressen i kraft av sin kompetanse på fagområdet, såkalte ekspertkilder.

Representant for interesseorganisasjon: omfatter artikler der hovedrøst er talsperson for en organisasjon som enten taler de fattiges sak, eller inntar en annen posisjon i forhold til fattigdomstematikken.

”Konsekvensespert”: omfatter artikler der de fattige selv er hovedrøst og bidrar med sine betraktninger i fattigdomsdebatten.

Andre: er en samlebetegnelse for alle de kildene som ikke faller innenfor noen av de ovennevnte kategoriene.

3.4 Min forforståelse

Som Widerberg (2005) peker på, bygger diskursanalyse som kvalitativ metode på en hermeneutisk forståelseshorisont. Det innebærer at man i analysen skal tolke, oversette, forklare, tydeliggjøre og klargjøre. Det handler om en tolkningslære som tar utgangspunkt i et sett av grunnleggende antakelser og forutsetninger. Widerberg viser til Barbosa da Silva og Wahlberg (1994) for en videre klargjøring av disse. De understreker først hvordan mening skapes, fremtrer og kan bare forstås i sammenheng eller kontekst. Videre er all tolkning og forståelse av delene avhengig av helheten, og omvendt. Forståelser bygger på og forutsetter en form for forforståelse, som er den referanserammen og teoriene vi betrakter et fenomen gjennom. I tillegg preges enhver tolkning av visse forventninger eller allerede fattede meninger (Widerberg 2005: 24). Fordi jeg har valgt å foreta tekstanalyse av allerede foreliggende materiale i form av avisartikler, vil ikke det objektivt tilgjengelige innholdet bli påvirket av meg som forsker. Som også Neumann (2002) viser til, er derimot alt diskursanalysen består av situert, også diskursanalytikerens. Man må derfor være så klar som mulig på sin egen situering og hvordan denne kan påvirke analysen (Neumann 2002: 178). Hvordan jeg leser tekstene og de tanker jeg på forhånd og underveis gjør meg, kan påvirke mine tolkninger og vurderinger. Spesielt vil jeg argumentere for at forståelser av et samfunnsproblem som fattigdom, i stor grad vil avhenge av det blick man ser med. Jeg vil derfor si noe om min egen sosiale bakgrunn og min forforståelse, som kan være av betydning for hvordan jeg leser artiklene om fattigdom. Denne klargjøringen opplevde jeg også som nyttig for å bevisstgjøre meg selv om å gå inn i oppgavens problemstillinger med en åpen innstilling.

Jeg kommer selv fra det man kan kalle en middelklassefamilie i Bærum, men er nå bosatt i Oslo. Jeg har, som majoriteten av den norske befolkningen, levd et liv mer eller mindre skjernet for nød og elendighet. I tillegg er jeg ung og har ikke enda etablert meg med hus og

familie, noe som innebærer at jeg foreløpig har unngått de store utgiftspostene. Som mediekonsument og avisleser tar jeg uansett del i fattigdomsdebatten i pressen, også uten å ha hatt direkte erfaring med fattigdom.

Min oppfatning forut for arbeidet med oppgaven, var en tvil i forhold til eksistensen av et fattigdomsproblem i dagens norske samfunn. En venninne som opprinnelig kommer fra Litauen, men som er bosatt i Norge, uttrykte sterk skepsis i forhold til tema for oppgaven, og dette opplevde jeg var en illustrerende holdning blant flere i min omgangskrets. Jeg vil hevde jeg holder meg kontinuerlig oppdatert på aktuelle samfunnsforhold gjennom både mediene og studier, og har selvsagt også tidligere lest artikler om mennesker som lever under vanskelige økonomiske forhold. I tillegg har jeg alltid hatt mye sympati for mennesker som av ulike årsaker faller utenfor i samfunnet. Likevel må jeg innrømme at jeg nok i noen grad hadde en enkel forestilling om at alle i vårt samfunn selv har muligheter til å skape seg et godt liv, for eksempel gjennom deltakelse i arbeidslivet. I ettertid ser jeg tydelig at jeg i liten grad hadde reflektert over mulige årsaker til at noen havner i en fattigdomssituasjon, og eventuelle løsninger på problemet. Jeg hadde i det hele tatt et lite nyansert bilde av norsk fattigdom. Arbeidet med oppgaven har naturligvis gjort at jeg i mye større grad har holdt meg oppdatert på problemstillingen enn tidligere, og stadig nye tanker og innspill har kommet til meg gjennom mediene som har vært en stor ressurs underveis i prosessen.

3.5 Diskursanalysens metodiske karakter

Neumann (2002) forstår metodebegrepet som en fremgangsmåte man anvender for å representere noe gitt fra et eksternt ståsted. Siden diskursanalysen ikke mener å finne et slikt ståsted utenfor det sosiale, hvor forskeren kan analysere noe uten selv å være en del av det, vil en slik forståelse av metode være både upassende og umulig å bruke. Diskursanalysen tilbyr derfor et metodisk alternativ, hvor den empiriske og vitenskapelige forskningsoppgaven består i å akseptere usikkerheten det innebærer å problematisere skillet mellom virkelighet forstått som noe fysisk gitt, og virkelighet forstått som sosial representasjon, altså slik den fremstår for menneskene (Neumann 2002: 15). Ved å lese tekst med et diskursperspektiv, mener Widerberg (2005) det kan være andre elementer ved teksten som kommer frem enn ved andre perspektiver. Det er nemlig ikke alltid åpenbart hvordan utsagn like mye kan handle om måter å snakke og forstå på, som uttrykk for faktiske forhold. Bygger man på en teoretisk

forståelse av deler av virkeligheten som språklig konstruert, mener hun diskursanalytiske perspektiver er en selvsagt vinkling, noe som underbygger koplingen mellom teori og konkret forskningspraksis (Widerberg 2005: 138).

3.6 Metodiske valg og fremgangsmåte

Den metoden man velger må gjerne forstås i sammenheng med de forskningsspørsmålene man ønsker å stille. Mitt overordnede formål med denne oppgaven er å belyse hvordan fattigdom fremstilles i pressen, og den veiviser jeg har valgt for å belyse feltet er diskursanalysen. For å begrunne valg av tilnærming, vil jeg vise til Benestad Hågvar (2007) og hans argumenter for hvorfor en analyse av pressens diskursive praksis kan være betydningsfull. Han nevner først og fremst hvordan pressetekster fremdeles er et medium som når et stort publikum, og når det gjelder tidsbruk rangeres de fremdeles høyt. Avisene gir seg gjerne ut for å være formidlere av virkeligheten. Det kan derimot diskuteres *hvilken* virkelighet de presenterer, noe som blant annet kan avhenge av redaksjonelle prioriteringer. Presseanalyse kan bidra med et kritisk blikk, slik at allmennheten blir oppmerksom på hvilken virkelighet publikum presenteres for. Avismediene har i tillegg en potensiell påvirkningskraft, ved at de gjennom språket bidrar til å forme bilder av virkeligheten og identiteter. Akkurat *hvordan* pressetekstene påvirker oss er, som tidligere nevnt, mer komplisert å dokumentere. Det finnes imidlertid gode holdepunkter for å kunne si at måten vi skriver og snakker om samfunnet på, ofte henger sammen med hvordan vi tenker om det. Hvilke temaer pressen fokuserer på, vil ikke minst bidra til forståelsen av hva slags problemstillinger det er legitimt og naturlig å engasjere seg i. Språk og utforming vil gi oss holdepunkter for hvordan vi bør diskutere temaene. Benestad Hågvar understreker at påvirkningen også går den andre veien, ved at pressetekstene gir viktige signaler om hvilke temaer og tilnæringsmåter leserne antas å være opptatt av. Tekst- og diskursanalyse kan samlet bidra med en kritisk bevissthet om hvordan pressen og vi selv tenker om verden, og hvordan bestemte fremstillinger er med på å reproducere eller forandre vante tankemønstre (Benestad Hågvar 2007: kap.1).

3.7 Trestegs modell for diskursanalyse

Min konkrete metodiske fremgangsmåte bygger delvis på Neumanns (2002: 55-63) trestegsmodell, som er et egnet utgangspunkt for samfunnsvitenskapelige tilnærminger til

diskursanalyse. Jeg støtter meg imidlertid på Fairclough og hans kritiske diskursanalyse når jeg ser konteksten som viktig for analysen.

3.7.1 Steg én: valg og avgrensning av diskurs

Det første steget handler om å avgrense *hva* jeg skal studere, både i forhold til tema og tidsperiode. Diskurser er aldri fullstendig løsrevet fra hverandre og kan både overlape og understøtte hverandre, og det er derfor opp til meg som forsker å forsvare hvordan jeg har avgrenset den sosiale virkeligheten.

Med utgangspunkt i mine valgte teoretiske perspektiver, problemstillinger og datamaterialet som helhet har jeg arbeidet frem følgende fire diskurser:

- Velferdsstatsdiskursen
- Ansvarsdiskursen
- Anerkjennelsesdiskursen
- Definisjonsdiskursen

Min avgrensning i tid består som tidligere nevnt i å kun analysere artikler fra året 2006. Dette er relativt sett en kort tidsavgrensning, og diskursene har derfor høy spesifikasjonsgrad i forhold til for eksempel avgrensninger av utvalg omhandlende tiår eller flere århundre.

3.7.2 Steg to: Diskursenes temafremstillinger

Fremstillingene i pressen kan oppfattes som ulike virkelighetsrepresentasjoner av fattigdommen. Jeg velger å uttrykke det Neumann kaller representasjoner i form av temafremstillinger, og analysen består i å undersøke hvilke temaer og fremstillinger som til enhver tid er med på å utgjøre diskursene. Disse vil belyses med aktuelle tekstutdrag fra artiklene. Jeg forstår altså diskursenes temafremstillinger som Neumann (2002: 33, 34) forstår representasjoner. Fattigdomsfremstillingene handler derfor om hvordan fenomenet fattigdom fremstår for oss, silt gjennom språket og kategoriene som kommer mellom menneskene og omverden. Mer spesifikt kan de oppfattes som en samlebetegnelse på de virkelighetskravene diskursen består av. De ulike fremstillingene av fattigdommen må stadig fremmes for å

beholde sin gyldighet, og de kan enten ta form av gjentakelse, eller ha variasjoner av ulik grad. Når bærere av den samme fattigdomsfremstillingen er institusjonalisert, kan man si at disse utgjør en posisjon i diskursen.

Neumann (2002: 60-62) peker på hvordan et viktig forskningsspørsmål for diskursanalysen handler om hvor utfordret en gitt representasjon, altså fremstilling, av virkeligheten er. En diskurs vil gjerne inneholde en dominerende måte å fremstille virkeligheten på, og en eller flere alternative fremstillinger. I tilfeller der man bare mener å finne én fremstillingsform, kan man kalle diskursen for politisk lukket. Dette betyr imidlertid ikke at diskursen er upolitisk, da en slik situasjon innebærer mye diskursivt arbeid som er politisk i sitt vesen for å sørge for at virkelighetsfremstillingen ikke utfordres. Noe som også følgelig er interessant for diskursanalytikeren. Diskursanalysen egner seg godt til å studere situasjoner preget av kulturelt hegemoni, det vil si når en fremstilling fremstår som lite utfordret og derfor ”naturlig”. En situasjon hvor diskursen er helt lukket meningsmessig ser Neumann imidlertid som en umulighet, fordi mening ligger i relasjoner mellom fenomener, og disse vil alltid være i bevegelse. På den annen side vil det også være vanskelig å finne fullstendig åpne vedvarende diskurser. Et åpent felt er der det foreligger to eller flere fremstillinger, og ingen av dem kan hevdes å være dominerende.

3.7.3 Steg tre: Diskursens lagdeling.

Det siste metodiske steget handler, i følge Neumann (2002: 62, 63, 66), om hvorvidt alle trekk ved en gitt fremstilling av fattigdommen er like bestandig. Hvis noen trekk ved diskursen forener, mens andre differensierer, kan man gjerne tenke seg at de fremstillingene som forener i større grad er vanskelige å forandre enn de som differensierer. Spørsmålet man stiller materialet handler altså om hvor stort spenn i meninger som finnes.

3.8 Metodiske utfordringer

De utfordringer jeg støtte på i arbeidet med oppgaven omhandlet i hovedsak avgrensning av søk, utforming av problemstilling og avgrensning av diskurs.

3.8.1 Søk i ATEKST

I forbindelse med søk etter artikler i ATEKST, opplevde jeg det som utfordrende å avgrense søket tilstrekkelig. Mitt utgangspunkt var å formulere en søkestreng som innsnevret søket slik at jeg bare fikk opp innenriksartikler omhandlende fattigdom. Dette viste seg å by på vanskeligheter. Etter å ha vært i kontakt med konsulenter i ATEKST, og erfart at deres tips om avgrensning ikke fungerte, valgte jeg å bruke *fattig** som søkestreng for søk i hver enkelt avis. Dette innebar treff på alle artikler som inneholdt alle mulige bøyninger av ordet *fattig*, både innenriks- og utenriksstoff. Arbeidet med å sortere ut aktuelle artikler ble derfor omfattende, og innebar for eksempel å lese gjennom over 1700 artikler i Aftenposten. I ettertid har jeg vært i kontakt med andre som har opplevd lignende problemer med søk i ATEKST, og som brukte tilsvarende tidkrevende metode. Denne bekreftelsen gjorde imidlertid at jeg opplevde min søkemetode som eneste mulige.

3.8.2 Utforming av problemstilling

Som så mange andre som skriver oppgaver, erfarte også jeg at problemstillingen endret karakter underveis i prosessen. I utgangspunktet ønsket jeg å ha et større fokus på aktørproblematikken, hvor jeg ville vie oppmerksomhet til *hvem* det er som uttaler seg i pressens fattigdomsdebatt. Etter hvert opplevde jeg at dette perspektivet falt utenfor oppgavens rammer. Problematikken er interessant, men bør være gjenstand for en grundigere undersøkelse enn det jeg opplever det er rom for i denne sammenheng.

3.8.3 Avgrensning av diskurser

Fordi jeg ikke tidligere har benyttet meg av diskursanalyse, synes jeg det var vanskelig å forstå hvordan denne tilnærmingen konkret kunne anvendes i analysen, og hvordan jeg skulle avgrense diskursene. Jeg forsto etter hvert at mye var opp til meg selv som forsker, så lenge mine valg kunne begrunnes. Benestad Hågvar (2007) peker også på hvordan det kan være vanskelig å avgrense hvor en diskurs begynner og slutter, og hva man skal regne som en egen diskurs. Det lar seg nemlig ikke gjøre å formulere det han kaller ”en uttømmende diskurskatalog eller en trestruktur over ulike diskurser på forskjellige nivåer”. Man må derfor notere seg fellestrekk i kommunikasjonsmåter og uttrykk, for på den måten forsøke å sirkle

inn en diskurs (Benestad Hågvar 2007: 20). Denne oppskriften opplevde jeg var til stor hjelp i arbeidet. De avgrensningene jeg har foretatt mellom diskursene er av såkalt analytisk art, og de vil i virkeligheten både kunne overlape, understøtte eller stå i et motsetningsforhold til hverandre. Noe jeg også kommenterer underveis.

4.0 ANALYSE

Analysen er gruppert under fire hovedpunkter, henholdsvis velferdsstatsdiskursen, ansvarsdiskursen, anerkjennelsesdiskursen og definisjonsdiskursen.

4.1 Velferdsstatsdiskursen

Den norske velferdsstaten er som tidligere dokumentert omfattende, og viser seg også å ha en naturlig fremtredende plass i pressens fattigdomsdebatt. Min avgrensning av det jeg ser som velferdsstatsdiskursen omfatter artikler i utvalget som tar for seg temaer og problemstillinger knyttet til et norsk velferdsstatsperspektiv, det vil si hvordan staten og dens institusjonelle utforming innrettes i kampen mot fattigdom. Jeg ser denne diskursen som viktig nettopp fordi den omhandler og utgjør noe av hovedkonteksten som fattigdommen foregår innenfor. I den forbindelse viser sysselsetting og arbeidsliv seg å være sentrale komponenter, og den sosialpolitiske arbeidslinjen og forslaget om å innføre velferdskontrakter er politiske satsningsområder som vies mye plass i pressens fremstillinger. I tillegg viser debatten seg her å være av en særlig kritisk karakter, det vil si at aktørene gjerne fremmer sterke synspunkter på hvilke tilnærminger til fattigdomsproblemet som er best egnet. At debatten er opphetet, mener jeg kan skyldes et behov hos både offentlige myndigheter og andre for å understreke at fattigdommen må tas alvorlig, og at det derfor er viktig å fremme forslag til konkrete løsninger på problemet.

Arbeidslivet er som tidligere nevnt en grunnpilar i den norske velferdsstatsmodellen, noe som underbygges av Christensen (1983) på følgende måte: ”det er lønnsarbeidet som konstituerer den samfunnsform vi lever i, som produksjonsform, sosial struktur og overordnet ideologi (sitert i Halvorsen 2002: 90)”. Sysselsetting og arbeidsliv viser seg også som sentrale komponenter i fattigdomsdebatten. Jeg vil her innlede med noen fakta og betraktninger rundt arbeidslivet plass i det norske samfunnet, og knytte dette til fattigdomstematikken. Deretter

vil jeg se nærmere på den sosialpolitiske linjen regjeringen hevder å ville føre i kampen mot fattigdom. Dette relateres senere til analysen av hvordan artikler i utvalget fremstiller sammenhenger og vinklinger knyttet til fattigdom ut fra et velferdsstatsperspektiv. En sentral dimensjon i denne diskusjonen ser jeg som distinksjonen mellom plikt og rettigheter når det gjelder utformingen av sosialpolitiske tiltak i kampen mot fattigdom.

4.1.1 Plikt og rettighet til sysselsetting

Fremstillinger der økt sysselsetting fremmes som den beste løsning på fattigdomsproblemet, viser seg å utgjøre en stor del av utvalget. Jeg ser denne tilnærmingen som så dominerende at jeg kunne valgt å avgrense artiklene i en egen sysselsettingsdiskurs. Det har jeg imidlertid ikke gjort, men etter min oppfatning vil analysen vise hvilken sentral rolle deltakelse i arbeidslivet tillegges i kampen mot fattigdom. Som tidligere nevnt i oppgavens teoridel, viser Hatland, Kuhnle og Romøren (2006) til hvordan arbeidet for full sysselsetting har vært et viktig og prioritert politisk mål for å kunne opprettholde en omfattende velferdsstat. Ikke nødvendigvis bare fordi myndighetene har ønsket å holde sosiale utgifter nede, men også fordi det eksisterer en kulturell tro med dype røtter i sosialpolitikken om at deltakelse i arbeidslivet har gode konsekvenser for både individet og samfunnet som helhet. Dette reflekteres blant annet i den sosialpolitiske arbeidslinjen (se kapittel 2.4.3.), som det hyppig refereres til i utvalget.

En sterk arbeiderbevegelse og dominerende sosialdemokratisk styre har, som Halvorsen og Stjernø (2008) peker på, vært med på å støtte opp om fokuset på arbeidsetikk og en ideologi for full sysselsetting i Norge. I 1954 ble det nedtegnet i Grunnloven at politiske myndigheter plikter å jobbe for å fremme sysselsetting. Arbeidsetikken er sterk, og det å få flest mulig i arbeid oppfattes som det beste middel for omfordeling av rikdom, redusere ulikhet og motarbeide fattigdom og avhengighet av offentlige ytelser. En høy grad av sysselsetting skal også fremme selvstendighet, selvtilit og integrasjon i befolkningen. De yrkesføre har ikke bare rett til sysselsetting, men også plikt til å delta i arbeidslivet. Målsetningen er altså at alle skal være i arbeid, noe Halvorsen og Stjernø mener gjenspeiles i den praksis at de arbeidsledige må registrere seg, drive aktiv jobbsøking og akseptere passende arbeid for ikke å miste retten til økonomisk arbeidsledighetstrygd. De hevder plikten den enkelte har til å skaffe seg arbeid, i dagens samfunn gjerne overskygger myndighetenes oppgave med å sikre sysselsetting (Stjernø og Halvorsen 2008: 41, 42). Historisk sett har også arbeidsledigheten

vært lav, noe som kan indikere at sysselsettingspolitikken kan betegnes som vellykket. I året 2006 var den på 3,4 prosent av befolkningen (SSB 2006: <http://www.ssb.no/arbeid/>).

Dahl (1990) mener arbeidet for sysselsetting har gått så langt at man i dag kan betegne velferdsstaten for en lønnsarbeiderstat. Det innebærer at det er personer som står midt i arbeidsmarkedet som får størst uttelling. Arbeidervernlover og offentlige forsikringsordninger ble innført allerede på 1800- tallet, men det er først etter den andre verdenskrigen vi har sett det mest markante kompromisset mellom kapital og arbeid i den offentlige lovgivningen. Statens trygdeordninger ble utbygd, og regulering av den velferdsstatlige retten til arbeid ble styrket. En egen sysselsettingslov, arbeidsmiljølov og trygdlov kom til. I følge Dahl kan sistnevnte betraktes som selve grunnlaget for velferdsstaten med sin trygghetsskapende karakter. Denne slår imidlertid ulikt ut mellom samfunnsborgerne, da noen gruppers behov blir ivaretatt ganske annerledes enn for andre. Det er den gjennomsnittlige industriarbeider som er folketrygdens modell, det vil si personer som står midt i markedet som heltids lønnsarbeider, og som ved sykdom, arbeidsledighet eller uførhet får best uttelling gjennom folketrygden. Et problematisk aspekt i en slik overføringsstat er at personer som for eksempel ikke har rukket å komme inn på arbeidsmarkedet, er uføre, eller som av ulike grunner veksler mellom å gå ut og inn av markedet, nødvendigvis vil befinne seg i en risikoutsatt posisjon. Dahl hevder det er her vi finner velferdsstatens problem, og det handler om et rettferdighetsproblem fordi det rammer ulikt (Dahl 1990: 48, 49). Etter min oppfatning viser politikken her et prinsipp om at det alltid skal lønne seg å være sysselsatt, og de som står utenfor arbeidslivet befinner seg i en uheldig markedsposisjon. Konsekvensen kan bli en tilstand av mer eller mindre vedvarende økonomiske problemer, og potensielt fattigdom. Dette bekreftes av Johannesen (1998), som viser til at personer med manglende eller svak tilknytning til arbeidsmarkedet faktisk har betydelig større sannsynlighet for å leve i økonomisk fattigdom enn personer i normalarbeidsforhold (sitert i Fløtten 1999: 59).

For å vise hvordan velferdsstaten og dens fokus på deltakelse i arbeidslivet har relevans for fattigdomsvirkeligheten, vil jeg vise til Fløtten (1999), som peker på sysselsetting som den viktigste faktoren når det gjelder risiko for fattigdom. Spesielt er langtidsledige i en utsatt posisjon. Det kan imidlertid nevnes at det er mulig å være fattig selv om man deltar i arbeidslivet, såkalte ”working poor”, som man for eksempel finner i det amerikanske samfunnet. I norsk sammenheng er derimot denne kategorien av fattige mindre fremtredende som følge av en gjennomgående solidarisk lønnspolitikk. Ulike beregninger viser derimot at

de fattige gjerne er personer som er marginaliserte både når det gjelder trygdesystemet, og på arbeidsmarkedet. Fløtten understreker at det ikke nødvendigvis eksisterer en lineær sammenheng mellom fattigdom og arbeidsledighet. Norsk statistikk viser at mens ledigheten økte på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, så man ikke en tilsvarende økning i antallet fattige. En omvendt tendens viste seg faktisk da andelen inntektsfattige økte i årene 1984 -1988, på samme tid som færre sto utenfor arbeidslivet. I årene 1988 -1993 ble det flere arbeidsledige, mens andelen fattige holdt seg stabil (Fløtten 1999: 59, 60).

4.1.2 Regjeringens sosialpolitikk og reformer

Soria Moria-erklæringen understreker hvordan sosialpolitikken fremdeles skal fokusere på sysselsetting i kampen mot fattigdom: ”Det er behov for en målrettet politikk med en satsning på flere tiltak for å komme i arbeid gjennom en videreføring av arbeidslinjen, en generell politikkendring for å skape mindre økonomiske forskjeller og bedring av økonomiske ytelser for mennesker som i dag lever på så lave inntekter at det må betegnes som fattigdom (Soria Moria 2005: kap.8)”. Denne politiske ambisjonen konkretiseres nærmere i regjeringens Handlingsplan mot fattigdom (2007). Denne fremhever hvordan det norske samfunnet er basert på sosial rettferdighet og like muligheter for alle, og at det derfor er regjeringens mål å avskaffe fattigdom gjennom universelle velferdsordninger, fellesskapsløsninger og nettopp ved å gi alle borgere mulighet til å delta i arbeidslivet. Tilknytning til arbeidsmarkedet fremstilles som viktig for å sikre inntekt, føle seg verdsatt og oppleve medvirkning og inkludering. Handlingsplanen peker på hvordan de som faller utenfor arbeidslivet gjerne også risikerer å falle utenfor i andre deler av velferdssamfunnet. Derfor er altså regjeringens hovedstrategi i kampen mot fattigdom arbeid, og et stadig bedre arbeidsmarked skal løfte flere ut av fattigdom knyttet til materiell og sosial deprivasjon. En aktiv arbeidsmarkedspolitikk og fleksibilitet på arbeidsmarkedet fremheves som viktig for den norske velferdsmodellen (Handlingsplan mot fattigdom 2007: kap.1).

Velferdskontrakter

Som et nytt hovedgrep innenfor sosialpolitikken fremmer regjeringen et forslag om å innføre såkalte velferdskontrakter. I Stortingsmelding nr. 9 (2006-2007) om arbeid, velferd og inkludering fremstilles velferdskontraktene som et tiltak som skal tilrettelegge for at flere kan komme i arbeid. Forslaget forstår jeg som en videreføring av den sosialpolitiske arbeidslinjen.

I følge meldingen skal velferdskontraktene innføres ”som gjennomgående og systematisk prinsipp for å konkretisere gjensidige forventninger, krav og forpliktelser mellom forvaltning og bruker”. Velferdskontraktene er imidlertid ikke en kontrakt i juridisk forstand, men heller det man kan kalle en samfunnskontrakt som skal være gjensidig forpliktende mellom forvaltning og bruker. Denne forpliktelsen blir hevdet å skulle baseres på en balanse mellom plikter og rettigheter. Rettighetene medfører økonomisk sikkerhet, forutsigbarhet og oppfølging tilpasset den enkelte mottaker. Pliktene innebærer at man må delta på ulike tiltak som kan fremme en overgang til arbeid, aktivitet og ansvar for egen livssituasjon. Pliktene skal også sørge for at de som faktisk *kan* arbeide, ikke passivt blir gående på stønader. Nettopp denne balansen mellom rettigheter og plikter argumenteres det for at vil bidra til økt verdighet og selvspekt for mottakerne. Stønadmottakere som skriver under på velferdskontrakter skal belønnes økonomisk ved at de får et høyere beløp utbetalt, enn de som ikke undertegner en slik kontrakt (St. meld. nr.9 2006-2007).

4.1.3 Om å ”stå opp om morran”

Fattigdom koples innenfor velferdsstatsdiskursen gjennomgående til det å stå utenfor arbeidslivet. Fattigdomsfremstillingene handler derfor i stor grad om forslag til løsninger hvor tiltak for økt sysselsetting er i fokus. Jeg vil innlede analysen med å vise til et intervju med daværende arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen (A) i Dagbladet 9. november 2005, hvor han kommer med et utsagn hvor han hevder det er på tide at sosialklienter og trygdemottakere lærer seg å ”stå opp om morran”. Hanssen sier videre at han vil være nådeløs mot folk på trygd som ikke vil skrive under på velferdskontrakter. Argumentasjonen viser seg å være radikal, og blir gjenstand for mye oppmerksomhet og debatt den påfølgende tiden. Dette preger følgelig også mitt utvalg, hvor utspillet og tanken bak både kritiseres og støttes opp om.

Hanssens formulering og den påfølgende debatten kan også ses som en del av ansvarsdiskursen, fordi den reflekterer en oppfatning om at mottakere av offentlige støtteordninger i større grad selv må ta ansvar for å komme seg ut av avhengighet og fattigdom. Jeg velger imidlertid å se nærmere på denne diskusjonen som en del av velferdsstatsdiskursen, fordi utsagnet knytter seg an til det jeg ser som et politisk ønske i kampen mot fattigdom om å videreføre den sosialpolitiske arbeidslinjen, samt innføre velferdskontrakter som tiltak for å tilrettelegge for at flere kan komme i arbeid.

I Dagens Næringsliv 19. august tar journalisten et noe sarkastisk grep på både Hanssens utspill og regjeringens mange velferdspolitiske lovnader: ”Høsten nærmer seg, og det er slutt på å sove lenge. Snart får vi svar fra regjeringen på når folk skal stå opp om morran. Halv syv? Kvart på ni?” Vedkommende viser med dette til en forventning om mange konflikter og utfordringer for den nye regjeringen, ikke minst når det gjelder hvordan fattigdommen skal reduseres. Det viser seg at vedkommende har rett.

4.1.4 Debatten om velferdskontrakter

Forslaget om å innføre velferdskontrakter viser seg som et svært utfordret sosialpolitisk grep i kampen mot fattigdom. Debatten tar form av en diskursiv kamp, hvor ulike argumenter både fremmes for og mot forslaget. Det hele knytter seg i stor grad an til minister Hanssen og hans utspill om at sosialhjelpsmottakere må ”stå opp om morran”. Jeg vil argumentere for at debatten i særlig grad berører distinksjonen mellom plikt og rettigheter i utformingen av sosialpolitiske tiltak. Som nevnt handler forslaget om omfattende rettigheter for sosialhjelpsmottakere i form av økonomisk sikkerhet og oppfølging, men også plikter knyttet til egen innsats for å komme ut av et avhengighetsforhold til staten. En mulig måte å se det på er at forslaget representerer en ny tilnærming til hvordan de trengende i samfunnet skal hjelpes. Dette gjenspeiles også i debatten jeg vil presentere, hvor jeg har inndelt artiklene etter henholdsvis de som i stor grad støtter opp om forslaget, og de som retter kritikk mot det.

Velferdskontraktenes gode hensikter

En lederartikkel i VG 23. august støtter opp om en eventuell innføring av velferdskontrakter, og kaller det ”absolutt et forsøk verdt”, til tross for visse potensielle problemer. Hovedrøst hevder det kan gi mange gevinster at mottakerne skal få ”betalt for å stå opp om morran”, for eksempel i form av kurs for å øke egen kompetanse eller arbeidstreningsprogram. Flere i arbeid vil også bety at statens utgifter reduseres, og høy sysselsetting fremstilles som det beste middel mot store økonomiske og sosiale forskjeller. Enda viktigere fremholdes det å være at nye sosialhjelpsordninger kan gi mennesker et bedre liv: ”Arbeid er nøkkelen til deltakelse på de fleste arenaer i samfunnet, og gir den enkelte respekt og selvrespekt.” Det problematiske handler om eventuelle mangler på tilbud som gjør at mottakerne ikke får det har rett på. I følge journalisten er talspersoner for de fattige redd for at velferdskontraktene vil skape et A-

lag og et B-lag blant de fattige, noe som kommenteres på følgende måte: ”I våre øyne må det i så fall være bedre enn kun et B-lag.”

Blant andre som stiller seg positive til forslaget er flere politikere, men de viser alle det jeg ser som et behov for å modifisere Hanssens uttalelse i noen grad, og heller konkretisere nærmere *hvordan* velferdskontraktene bør fungere som middel mot fattigdom. I Aftenposten 23. januar fremstiller en SV politiker seg som kritisk til Hanssens valg av formuleringer. Vedkommende fremhever å ikke være noen motstander av at folk skal komme i aktivitet, men vil heller ha en innfallsvinkel som også betoner at sosialhjelpssatsene generelt er for lave. Det fremmes i tillegg et ønske om mer generelle virkemidler i kampen mot fattigdom. En artikkel i Aftenposten 27. februar, peker på velferdskontraktenes funksjon i arbeidet med å bygge opp det som kalles en ”god velferdsstat”, hvor forskjeller utjevnes og fattigdom forebygges. Velferdskontraktene omtales her som en ”rett”, som vil gi alle som trenger det ”et skreddersydd opplegg for å komme seg i arbeid eller annen aktivitet”. Det påpekes imidlertid som viktig at systemet tilpasser seg brukeren, og ikke omvendt. Personer som i kortere eller lengre perioder blir stående utenfor arbeidslivet og som trenger sosialhjelp, skal ikke ”straffes med et liv i fattigdom”. Det kan antas at den sistnevnte uttalelsen er et uttrykk for at pliktene ikke må overskygge rettighetene.

En slik mer ”human”, og noe mindre nådeløs fremstilling av velferdskontraktenes funksjon, understrekes også som viktig i neste artikkel. Hovedrøst peker på hvordan mange ble såret av Bjarne Håkon Hanssens formulering, og som i ovennevnte artikkel ser også vedkommende det som essensielt at det fokuseres på enkeltindividet og hvordan systemet må tilpasse seg brukeren:

Dagbladet. Overskrift: Hanssen har såret mange.

22.1.2006. Aktørkategori: politikk og forvaltning.

I følge hovedrøst skal man ”være veldig forsiktig med slike utsagn”. Spesielt når man uttaler seg om fattige fremheves nødvendigheten av å være nyansert, da det dreier seg om mange ulike skjebner. Likevel fremholdes følgende: ”Arbeidslinja er veldig bra hvis man tar hensyn til det enkelte individ og ikke skjærer alle over en kam”. Velferdskontraktene har derfor sin funksjon dersom de bygger på arbeidslinja, og tilpasses den enkeltes situasjon.

Dagen etter dette innlegget møter Hanssen noe av den kritikken han har fått med et utspill hvor hevder å stå fast ved det han tidligere har sagt om å ”stå opp om morran”. Uttalelsen utbroderes derimot ved å vise til hva formuleringen var *ment* å skulle reflektere:

Dagbladet. Overskrift: Jeg vil gi folk noe å stå opp til.

23.1.2006. Aktørkategori: politikk og forvaltning.

Hanssen hevder uttalelsen var ment som et bilde på fremtiden, og viser til konkrete endringer som regjeringen legger opp til i velferdspolitikken i form av omorganisering av velferdsforvaltningen og en egen stortingsmelding om arbeid, velferd og inkludering.

Hovedårsaken til fattigdom fremholdes å være at man av ulike grunner står utenfor arbeidslivet, men det påpekes også hvordan mange ikke kan jobbe fordi de er syke eller uføre. For disse menneskene vil han øke ytelsene, mens velferdskontraktene er ment for ”de mange som ikke er i jobb som KAN jobbe, som ikke er syke eller uføre”. Kritikken møter han avslutningsvis med en lovnad: ”Jeg vil gi folk noe å stå opp til”.

Etter min oppfatning understreker Hanssens behov for å komme med et motsvar og modifisere sin uttalelse, hvordan det er viktig som politiker å formulere seg omstendelig når man uttaler seg om et sensitivt tema som fattigdom. Det kan altså være behov for å ”trå varsomt” når man snakker om sosiale problemer i en rik velferdsstat. Spesielt når velferdsstaten er grunnlagt på et omfattende statlig ansvar for borgernes velferd.

Velferdskontrakter, stigmatisering og mistenkeliggjøring

Flere artikler fremstiller velferdskontraktene og tanken bak disse, som problematiske midler for fattigdomsbekjempelse. Kritikken rettes av ulike aktører på forskjellig grunnlag. Som tidligere nevnt understreker myndighetene hvordan velferdskontraktene ikke er ment å være en kontrakt i juridisk forstand, men heller en samfunnskontrakt som skal fungere gjensidig forpliktende for både bruker og forvaltning. Jeg vil her vise til en artikkel i Dagbladet 24. november, hvor en representant for advokatstanden kritiserer nettopp tankegangen med å etablere en kontrakt når nye systemer for sosiale ytelser skal utformes. Dette begrunnes på følgende måte: ”Slike avtaler oppfyller ikke grunnvilkåret til avtaleinngåelse. Avtalefrihet forutsetter jevnbyrdighet, eller som et minimum at begge parter kan gå sin vei hvis man ikke blir enige.” Denne forutsetningen hevder vedkommende ikke er oppfylt fordi NAV kontoret nødvendigvis er en langt sterkere part enn klienten. Det uttrykkes videre ”skepsis til at man på

denne måten kamuflerer vedtak som avtaler”, og faren for å undergrave rettssikkerheten pekes på som mulig.

Velferdskontraktene kritiseres også i utvalget for sine mer fordømmende og stigmatiserende konsekvenser for fattige og andre sosialhjelpsmottakere. Under overskriften ”Sosialklienter og oss andre” i Dagbladet 16.januar, peker også en forsker på problemer med å kalle en ordning mellom to ulikeverdige parter for en kontrakt, og hevder det kan bidra til å lovfeste moralismen. Det å stille ytterligere krav gjennom velferdskontrakter, mener vedkommende er feil fordi det rammer mennesker som allerede befinner seg i en vanskelig situasjon:

”Sosialhjelpsklienter og rusmisbrukere opplever hver dag hva det personlige ansvaret går ut på. Gjennom følelsen av skam opplever de den moralske kostnaden ved å ikke leve opp til det normale – det å være såkalt selvhjulpen gjennom lønnet arbeid”. Vedkommende hevder også mange har så store personlige problemer, at det er urimelig å stille ytterligere krav for at de skal få en anstendig stønad. De vanskeligstilte tar allerede et personlig for eget liv i form av egenomsorg eller omsorg for eventuelle barn. Det å innføre velferdskontrakter oppfattes som en ytterligere understreking av ens personlige ansvar for å komme ut av en avhengighetssituasjon. Ved å stille krav til mennesker som ikke har mulighet til å oppfylle disse i den livssituasjonen de befinner seg, argumenteres for at vil virke ytterligere nedbrytende og være med på å fremme et negativt menneskesyn.

Et debattinnlegg i Dagbladet 20. januar under overskriften; ”I fordømmenes marked”, kommenterer den ovennevnte artikkelen som ”tankevekkende”. Det spørres i den forbindelse: ”Hvor oppstår myten om at sosialklienter og trygdemottakere ikke står opp om morgenen?” Artikkelen viser til at grunntanken i Hanssens utsagn var å forsterke plikten i mottoet; ”Gjør din plikt, krev din rett”. Vedkommende hevder imidlertid å sitte igjen med inntrykket av at dette tydeligvis ikke skulle gjelde alle: ”Det gjaldt ikke oss, det gjaldt dem.” Myten om at sosialhjelpsmottakere og andre fattige og trengende ikke står opp om morgenen hevdes å oppstå hos mennesker som ellers er med på å skape fordommer om andre grupper. Man må derfor heller spørre hvorfor noen ikke står opp om morgenen: ”Kanskje noen av dem har rusproblemer, kanskje noen er kraftig medisiner, kanskje noen er syke, kanskje noen lever så håpløst marginalt og så ensomt at det er et bedre alternativ å sove enn å stå opp? Kanskje de fleste av dem har en drøm om å delta i det fellesskap i arbeid og sosial tilhørighet som vi andre tar for gitt?”

Jeg ser de to sistnevnte artiklene som argumentasjon for at man i utformingen av sosialpolitiske tiltak ikke må glemme enkeltskjebnene, og at det kan være mange veier inn i fattigdom. Når også her Hanssens utsagn om å ”stå opp om morran” kritiseres, tolker jeg det som at vedkommende vil oppfordre til ikke å ikke dømme alle mennesker likt. Artiklene kan også ses som en del av anerkjennelsesdiskursen, fordi de omhandler hvordan mottakere av sosialhjelp og andre fattige sosialt evalueres som mindreverdige og unnasluntrere. Jeg har imidlertid behandlet de som en del av velferdsstatsdiskursen, fordi de representerer det jeg ser som en alternativ tankegang til mulige konsekvenser av velferdskontraktenes funksjon.

Den siste artikkelen jeg her vil referere til som et eksempel på kritikk av forslaget om velferdskontrakter i kampen mot fattigdom, tar for seg hvordan disse kan reflektere en oppfatning om at noen mennesker ”velger” å gå på sosialhjelp eller uføretrygd, fremfor å være i arbeid:

Klassekampen. Overskrift: Litt for greit?

20.11.2006. Aktørkategori: ekspert, fagperson.

Hovedrøst kritiserer en feil vinkling av sammenhengen mellom sysselsetting og fattigdom: ”Når fattigfolk skal ”stimuleres” til å gå ut i arbeid, dreier det seg om å svekke sosialhjelpssatser og trygdeordninger slik at de kommer enda dårligere ut. Gjennom slikt økonomisk press skal de drives ut i arbeid. Men når det gjelder høytlønte, er argumentasjonen akkurat den omvendte: Da er det viktig å ”stimulere” til arbeidsinnsats gjennom skattelettelser.” Denne retorikken avspeiler i følge hovedrøst hvordan Norge er et klassesamfunn. Problemet ligger følgelig ikke i de fattiges fravær fra arbeidslivet, men heller at sosialhjelpssatser og trygdeordninger er for dårlige. Løsningen kan derfor ikke være å gjøre det vanskeligere å leve for de som mottar trygd og sosialhjelp, fordi ingen ”velger” å heller motta stønad enn å jobbe: ”For svært mange av disse er arbeid ikke noe mulig alternativ, rett og slett fordi de er syke.” For å gjøre livet som fattig mindre strevsomt kreves det at sosialhjelpssatsene heves, og at de fattige selv må bli hørt: ”La oss få slutt på alle skrivebordsresonnementene fra diverse godt betalte økonomer. La oss heller lytte til hva de fattige selv har å fortelle oss om livet sitt.”

Jeg vil relatere den delen av analysen hvor forslaget om velferdskontrakter kritiseres, til hvordan Schiefloe (2003) hevder fattigdom er et fenomen som har blitt forsøkt forklart ”nedenfra” og ”ovenfra”. Sett ”nedenfra” kan fattigdom betraktes som utslag av manglende

vilje eller evne til å yte det som er nødvendig for å klare seg i samfunnet. Kritiske faktorer kan i den forbindelse være arbeidsinnsats, moral og motivasjon. Sett ”ovenfra” kan fattigdom forstås som et utslag av strukturelle faktorer. For eksempel kan krav i arbeidsmarkedet stenge visse personer ute, eller dårlige språkkunnskaper og etnisk diskriminering være utslagsgivende for å havne i fattigdom (Schiefløe 2003: 247). Som nevnt skal stønadsmottakere som skriver under på velferdskontrakter belønnes økonomisk ved å få et høyere beløp utbetalt. Kan man, som sistnevnte artikkel også antyder, si at dette reflekterer en antakelse om at noen *velger* å gå på stønad, når de egentlig kan jobbe? Og er dette et tegn på at fattigdom i noen grad blir forklart ”nedenfra”, i den betydning at noen mennesker er fattige fordi de ikke viser tilstrekkelig vilje til å komme seg ut av situasjonen, og derfor må lokkes med ekstra belønning? Det kan argumenteres for at tanken bak velferdskontraktene og hvordan forslaget er utformet, i noen grad gjenspeiler en antakelse om at visse fattige sosialhjelpsmottakere, ikke viser tilstrekkelig moral, motivasjon eller arbeidsinnsats for å komme seg ut av fattigdommen.

4.1.5 Arbeidslinje som våpen mot fattigdom

Som nevnt i innledningen til velferdsstatsdiskursen ser jeg sysselsetting og arbeidslinje som så grunnleggende elementer i både regjeringens fattigdomspolitik, pressens fattigdomsdebatt og den norske velferdsstaten som helhet at jeg vil argumentere for at det handler om en egen ideologisk retning. Med utgangspunkt i Korsnes, Andersen og Brante (2001: 124) sin definisjon, forstår jeg da ideologi som i betydningen av et sett kulturelt bestemte verdier, trossetninger og holdninger som ligger under for sosial og politisk handling. Ideologien kan være med å rettferdiggjøre og legitimere samfunnsordenen, hvor arbeidslivet utelukkende fremmes som noe positivt. Denne ideologiske retningen møter imidlertid også kritiske innvendinger i utvalget.

Arbeidslinje med modifikasjoner

Overskriften i følgende artikkel reflekterer nettopp en positiv holdning til arbeidslinjen, men det pekes også på potensielle farer dersom vi får et ensidig fokus på sysselsetting som middel mot fattigdom:

Dagbladet. Overskrift: Arbeidets velsignelse.

2.11.2006. Aktørkategori: journalist og redaktør.

Arbeidslinjen hevdes å være ”et naturlig valg” som strategi for fattigdomsbekjempelse. Hovedrøst viser derimot til faremomenter, som at det kan dannes et A og et B-lag, avhengig av evne og vilje til å fungere i arbeidslivet: ”I framtida kan det nok bli mer stigmatiserende å stå utenfor arbeidslivet enn i dag, siden ”alle” er enige om at det sykdoms- og fattigdomsfremmende utenforskapet begynner i lønnsarbeidets randsone”. En human tilnærming fremheves som ønskelig ved innføring av den nye NAV reformen: ”La oss håpe det skjer uten ytterligere kjeftbruk på dem som mestrer livet dårligst.”

Et annet eksempel på innvendinger mot en ensidig arbeidslinje finner jeg i Aftenposten 23. mars, hvor en opposisjonspolitiker oppfordrer regjeringen til å tilrettelegge for mer mangfoldig aktivitet for mennesker som ikke er i stand til å ha ordinært arbeid. Det fremheves likevel at ”alle andre tiltak må være prøvd før personer i arbeidsdyktig alder havner på stønad eller trygd”. De som er fysisk og psykisk friske og i stand til å jobbe, hevdes å ha både en plikt og en rett til å delta i arbeidslivet. Dette underbygges med en grundig dokumentasjon av arbeidet som den viktigste veien ut av fattigdom. Mange fattige står derimot fremdeles utenfor arbeidslivet, noe vedkommende mener kan skyldes ”en politisk debatt der man fremstår som snill dersom man vil øke trygden, og ubarmhjertig dersom man ikke vil øke den”. Det er derimot denne politikerens oppfatning at de fleste har et ønske om å jobbe, om å bidra og bety noe for andre. Jeg ser artikkelens avsluttende kommentar som et uttrykk for behovet om en modifisert utgave av arbeidslinjen: ”Mennesker som er syke eller ikke i stand til å arbeide, skal ha et verdig livsopphold. Mennesker som kan arbeide, skal ikke henvises til å leve av stønader.”

En lederartikkel i Dagbladet 11. januar setter også arbeidslinjen under lupen. Vedkommende viser til hvordan det har hersket tilnærmet konsensus i spørsmålet om at velferd først og fremst kan knyttes til arbeid, og at det derfor ikke forbauser noen at fattigdommen rammer de som faller ut av arbeidslivet eller ikke kommer inn. Fattigdom hevdes å handle ”mer om samfunnsstrukturer enn at arbeidsledige må ”stå opp om morran””. Arbeidslinjen må derfor modifiseres slik at den ikke støter ut visse mennesker, som innvandrere, eldre eller funksjonshemmede. Det at mennesker ikke støtes ut av arbeidslivet fremstilles også som viktig i Aftenposten 24. mars. Artikkelen viser til at det er et fellestrekk ved personer med lav

inntekt og levekårsproblemer hvordan de også har svak tilknytning til arbeidslivet. For å bekjempe fattigdom mener hovedrøst det er viktig å få folk i arbeid, men minst like viktig er det å sørge for at ingen støtes ut av arbeidslivet.

En annen vinkling på sysselsetting og fattigdom

Dagens Næringsliv, som er en avis rettet inn mot lesere fra næringslivet, velger en annen og mer makroøkonomisk vinkling når de fokuserer på sammenhenger mellom sysselsetting og fattigdom:

Dagens Næringsliv. Overskrift: Halvorsens hemmelige bønn.

12.8.2006. Aktørkategori: journalist og redaktør.

I forhold til målet om å bekjempe fattigdom kaller journalisten det ”en ren drøm” for finansminister Kristin Halvorsen (SV) at ledigheten faller. Dette fremmes imidlertid også som hennes største problem, da det er mangel på arbeidskraft i Norge samtidig som den rødgrønne regjeringen satser på å bygge ut offentlig sektor. Dette vil øke presset i økonomien, og renten vil øke raskere, noe hovedrøst hevder spesielt vil ramme husholdninger som har lite å rutte med fra før av, blant annet de fattige.

I Dagens Næringsliv 28. oktober vinkles problematikken igjen annerledes, når Bjarne Håkon Hanssen kritiseres for å ha feil fokus når han trekker frem flere pensjonspoeng som viktigste middel for økt sysselsetting i kampen mot fattigdom. Hovedrøst viser til Hanssens budskap om at ”det skal lønne seg å jobbe”, men hevder det ikke er pensjonspoeng, men heller lønn etter skatt som de fattige sammenlikner med stønader etter skatt: ”Det må være trist å oppdage at familien faktisk vil ha mer igjen for at du lar være å jobbe, eller at den har svært lite økonomisk igjen for det.” Arbeidslinjen som en grunnpilar i det norske systemet hevdes å miste mye av sin funksjon når det ikke alltid lønner seg økonomisk å jobbe fremfor å motta trygd. Man må derfor unngå å ”lokke folk ut av arbeidslivet og inn i dyr passivitet”.

”Forklaringsmodeller”

Jeg vil relatere den oppmerksomhet sysselsetting og arbeidslinje får i utvalget som middel mot fattigdom, til et aspekt Mathiesen (1993) nevner når det gjelder mediens kontroll over informasjon, og handler om det han kaller forklaringskontroll. Det innebærer at de

opplysningene som spres gjennom presse og mediene fremstår som samlende ”forklaringsmodeller” for ulike forhold i samfunnet, og fungerer befestende på den rådende samfunnsform (Mathiesen 1993: 213, 214). Følgelig kan man forstå det å være uten betalt arbeid som forklaring på en rekke problemer i samfunnet, også fattigdom. Som forklaring fungerer arbeidsledighet befestende for den rådende samfunnsform ved at ordninger rettet mot bekjempelse av fattigdom, som kanskje ikke fungerer fullt ut tilfredsstillende, blir stående fordi det å stå utenfor arbeidslivet oppfattes som den viktigste forklaring på at noen er fattige.

Et annet eksempel på slike ”forklaringsmodeller” er, i følge Mathiesen (1993), vekten på personifisering i amerikansk politikk, men også i økende grad innenfor norsk politikk. Når oppmerksomheten rettes mot personer, som i mitt utvalg Bjarne Håkon Hanssen og hans utspill om sosialklienter som må ”stå opp om morran”, fungerer det slik at samfunnsproblemene i betydelig grad blir ført tilbake til spesielle beslutninger og personlige egenskaper hos individuelle politikere eller typer av politikere. På den måten forblir de dypere systemkreftene som bedre kunne forklart de sosiale problemene i bakgrunnen, og personifiseringen blir bekreftende for de rådende forholdene (Mathiesen 1993: 214). Det er min oppfatning at dette også kan være tilfelle i mitt utvalg. Jeg har imidlertid valgt å anonymisere de fleste av aktørene, men grunnet Bjarne Håkon Hanssens viktige posisjon i fattigdomsdebatten, nevnes han alltid med navn. Minister Hanssen er også den politikeren som helt tydelig dominerer hele debatten, hvor han stadig refereres til og også selv kommer med innspill.

4.1.6 Sysselsetting og anerkjennelse

Det å være fattig og stå utenfor arbeidslivet kan også knyttes til en anerkjennelsesdimensjon. Honneth (2003) utdyper dette når han skriver om forholdet mellom arbeid og anerkjennelse, og hvordan det å ha lønnet og sosialt regulert arbeid gjerne er forbundet med sosial verdsettelse. Han trekker i den forbindelse frem debatten om det ubetalte arbeidsliv som viktig for å forstå sammenhengen mellom yrkesaktivitet og anerkjennelse. Denne diskusjonen har klargjort hvordan samfunnets organisering av arbeidslivet, til enhver tid er knyttet tett til etiske normer som regulerer systemet for verdsettelse. Honneth nevner hvordan barneoppdragelse og husarbeid gjerne ikke blir anerkjent som fullverdige typer arbeid. Dette kan forklares med det sosiale hån som vises personer som utfører denne typen arbeid,

innenfor rammene av en kultur der mannlige verdier dominerer. Fra en psykologisk synsvinkel har derfor noen kvinner, med utgangspunkt i en tradisjonell rollefordeling, få muligheter til å oppleve sosial aktelse som er nødvendig for et positivt selvbylde. Ut fra denne tankerekken mener Honneth man kan dra en slutning om at organiseringen og vurderingen av arbeidet spiller en viktig rolle for samfunnets struktur for anerkjennelse. Kulturen er med på å bestemme arbeidets rangordning, og fastlegger også hvilken grad av sosiale anseelse det enkelte individ kan få for sin innsats og egenskaper i yrkeslivet (Honneth 2003: 44-46). I norsk sammenheng vil jeg hevde at generell deltakelse i arbeidslivet gjør at man er høyt oppe på en slik rangstige av anerkjennelse, mens de som står utenfor befinner seg langt nede.

For sosial integrasjon og verdsettelse som individ viser utvalget hvordan sysselsetting fremmes som essensielt. Et kulturelt verdisyn som møter kritikk. Jeg vil i den forbindelse vise til en artikkel som bidrar med en spesielt kross vinkling *mot* et ensidig fokus på arbeidets velsignelser i kampen mot fattigdom. Hovedrøst peker heller på hvordan dagens samfunn og arbeidsliv kan fungere som drivkrefter for fattigdom og utstøting. Vedkommende taler for bedre, mer humane arbeidsvilkår og stønadsordninger det går an å leve av, fremfor en mistenkeliggjøring av de trengende. Etter min oppfatning peker artikkelen på offentlige myndigheters ansvar for å sørge for et mer inkluderende samfunnsliv der alle kan delta med sine ressurser. Fremstillingen knytter seg dermed også an til ansvarsdiskursen, og en strukturorientert forklaring på fattigdom:

Klassekampen. Overskrift: De fattige og Frp.

10.3.2006. Aktørkategori: representant for interesseorganisasjon.

Hovedrøst understreker hvordan fattigdommen har årsaker og drivkrefter. Når den øker i vårt samfunn, hevdes det å ha sammenheng med en ”brutalisering av samfunn og arbeidsliv som nødvendigvis følger i kjølvannet av den nyliberalistiske omdanningen av vårt samfunn”. Det uttrykkes bekymring for stadig mer frislupne markedskrefter, økende konkurranse samt større utrygghet og press i arbeidslivet, som fører til en dyrking av enerne og de vellykkede. Følgene er at stadig flere ekskluderes fra samfunn og arbeidsliv, noe som kan knyttes til situasjonen der flere opplever nettopp fattigdom, avmakt og mistenkeliggjøring fra samfunnets eliter. Fattigdom må derfor bekjempes med ”en politikk der årsakene og drivkreftene til fattigdom og utstøting angripes, heller enn å angripe de utstøtte og fattige”. Man må ta et oppgjør med ”den individualisering av samfunnsmessige problem som nåværende sosialpolitikk og arbeidslinje baserer seg på”. Arbeidslinjen kritiseres for å fremme ”moralisme,

mistenkeliggjøring og økonomiske straffetiltak”, noe som må fjernes dersom den skal spille noen viktig rolle.

Artikkelen mener jeg også kan knyttes til hvordan Fraser (2000) hevder mye sosial samhandling reguleres av institusjonaliserte kulturelle verdimønstre der noen sosiale aktører fremmes som normative, mens andre tilsvarende blir oppfattet som avvikere eller mindreverdige (Fraser 2000: 4). Med fokus på sysselsetting som norm og nødvendig for å oppleve anerkjennelse, kan konsekvensen bli at de fattige opplever ytterligere stigmatisering og devaluering som følge av at de står utenfor arbeidslivet.

4.1.7 En kritisk debatt om fattigdom

Soria Moria-erklæringen peker på hvordan de offentlige myndighetene ønsker bred politisk satsning for å avskaffe fattigdom, men deres strategier og forslag på vei mot målet viser seg som omdiskuterte i fattigdomsfremstillingene. Jeg har til nå sett på hvordan sysselsetting og arbeidslinje både blir utsatt for kritikk, og fremstilt i mer positive termer. Jeg vil her peke på hvordan sosialhjelpssatsene settes under lupen, og at noen fremstiller regjeringens målsetning som overambisiøs og urealistisk. At debatten viser seg å være av kritisk karakter, ser jeg som mindre overraskende fordi fattigdom i en velferdsstat naturligvis er et tema som vekker mange reaksjoner.

Kritikk av sosialhjelpssatser

Sosialhjelpssatsene viser seg å være et sensitivt tema som mange har en mening om. Dette mener jeg kan skyldes at de er et uttrykk for hvilken økonomisk verdi som tillegges fattige stønadsmottakere av offentlige myndigheter. Blant annet rettes mye av kritikken her fra talpersoner som representerer de fattige. En artikkel peker på hvordan en økning i sosialhjelpssatsene på 73 kroner ekstra i uken ikke vil utgjøre noen stor forskjell for de fattige, selv om enhver økning ønskes velkommen. Det nevnes i den forbindelse hvordan sosialhjelpssatsene har et etterslep på ti til femten år i forhold til den normale lønnsveksten. I Aftenposten 5. januar tas det til orde for at handlingsregelen og en uforsvarlig lav sosialhjelp må avskaffes, men det uttrykkes noe optimisme knyttet til hvordan regjeringen ønsker å fokusere på sysselsetting, rehabilitering og bolig. Følgende understrekes likevel: ”Vi lever

ennå i håpet om at regjeringen vil ta de tiltak som er nødvendige for å avskaffe fattigdommen, men det er langt igjen til Soria Moria”.

Klassekampen har en artikkel hvor Fellesaksjonen mot fattigdom truer med å gå til Fremskrittspartiet for å fremme sine krav, dersom ikke regjeringen snarest kommer de fattige i møte:

Klassekampen. Overskrift: Trues med Frp.

8.3.2006. Aktørkategori: representant for interesseorganisasjon.

”Nå må regjeringen umiddelbart komme med et konkret løfte om økte satser for sosialhjelp som skal være garantert over hele landet. Hvis ikke det skjer, må vi henvende oss til Frp for å få dem til å fremme kravet, og da vil dere falle ytterligere på målingene.” Hovedrøst hevder den nye regjeringens sosialpolitikk over hodet ikke har skilt seg fra den forrige, og mener Frps fremgang skyldes at de viser ”en konkret vilje til å gjøre noe som monner for de svakeste, mens de andre bare prater”.

Innlegget møtes med et motsvar i Dagbladet tre dager senere, hvor trusselen avfeies som lite troende. Journalisten peker på hvordan en Frp-politikk heller vil skape flere, og ikke færre fattige. Regjeringen tillegges derfor ansvar for å endre forskjeller i levekår skapt av samfunnsutviklingen, og det understrekes at de vil miste sin troverdighet dersom løftet ikke merkes blant de vanskeligstilte.

For ambisiøse mål?

Arbeidet med å avskaffe fattigdom betegnes i Aftenposten 11. januar som ”den aller mest ambisiøse målsetningen i Soria Moria-erklæringen”. I den forbindelse viser talpersoner for de fattige og forskere med spesialkompetanse på området, at de ikke *tror* på regjeringens løfter. En forsker hevder regjeringen skaffer ”ris til egen bak” fordi løftet om å avskaffe fattigdom tilkaller så mye oppmerksomhet at de resultatene som tross alt oppnås kommer i skyggen. Artikkelen hevder at ”overmodighet etter valgseieren må ha dempet realitetssansen hos regjeringspartnerne”, og at de kan ha blitt et offer for hvordan talsmenn for de fattige skapte blest om saken ved å etablere en leir utenfor konferanstedet. Dette ses som en illustrasjon på at ”det i politikkens verden kan være lettere å fremtvinge løfter enn resultater”. I Aftenposten 20. januar uttrykker en talperson for de fattige skuffelse over at regjeringens

fattigdomsmål ikke er så ambisiøse som mange hadde tro på: ”De fattige har fått mange ord i alle år. Vi lever ikke av ord. Regjeringspartiene kommer til å få kjempeproblemer ved kommunevalget, om de ikke tar skjeen i en annen hånd veldig raskt.”

En forsker etterlyser i Aftenposten 10. januar mer kreativitet og mindre rigid regelverk i møte med de fattige sosialhjelpsmottakerne. Nytenkning som gjør det lettere å kombinere arbeid og sosialhjelp fremmes som løsning, fremfor dagens ordning der sosialhjelpen avkortes krone for krone ut i fra det man tjener.

Kritikk kommer også mer ventet fra politisk hold:

Dagbladet. Overskrift: Slakter de rødgrønnes fattigpolitikk.

3.8.2006. Aktørkategori: politikk og forvaltning.

”Regjeringen virker helt handlingslammet. Først lovet den at fattigdommen skulle avskaffes. Nylig sa arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen at dette var et ideal. Da har man flyttet løftet opp på hylla blant vimplene. Det er først og fremst tragisk for dem som sliter mest”.

De såkalte ”konsekvensespertene” slipper også til med sin vinkling og kritiske blikk på regjeringens fattigdomssatsning. En ufør minstepensjonist forteller i Aftenposten 18. januar om hvordan hun berøres av en ny egenandel på fysioterapibehandling som gjør at hun må avstå fra ytterligere behandling. En annen historie i Dagbladet 12. januar viser til sammenhengen mellom sykdom og dårlig økonomi, hvor de med lav lønn og lav utdanning også har dårligere fysisk og psykisk helse enn andre. En uføretrygdet uttaler at økonomien betyr mye for helsen, og hevder ”fattige folk mister trua på framtida” fordi de havner i en negativ tankerekke som kan gi psykosomatiske symptomer. ”Konsekvensesperten” ønsker et offentlig system som i større grad ser problemene fra brukernes perspektiv, og etterlyser blant annet et offentlig tannhelsetilbud. En alenemor uttaler i Aftenposten 10. januar sterk skepsis til regjeringens kamp mot fattigdom, og sier hun er ”møkklei hele arbeidslinjen”.

4.1.8 En oppsummerende konklusjon til velferdsstatsdiskursen

Nye verdier?

Forslaget om å innføre velferdskontrakter som en videreføring av arbeidslinjen viser seg i utvalget å være omdiskutert. Hva kan det skyldes? Jeg vil argumentere for at dette sosialpolitiske grepet blir mye debattert fordi det representerer en ny tankegang når det gjelder distinksjonen mellom plikt og rettigheter i utforming av sosialpolitikken. I kapittel 2.4.1 viser jeg til Korpi og Esping-Andersen (1987), som formulerer en skandinavisk modell for velferd. Innenfor denne fremheves det hvordan sosialpolitikken skal favne vidt, og at statens ansvar for velferd er omfattende. Sosiale rettigheter er institusjonalisert slik at borgerne formelt har krav på en rekke tjenester og fordeler, som til sammen utgjør en demokratisk rett til en viss levestandard. Velferdsstaten skal inkludere og ikke øremerke, og på den måten oppnå et mer egalitært samfunn. Etter min oppfatning viser velferdskontraktene en tilnærming til velferd hvor mer ansvar skal tillegges individet, og mindre skal tilfalle staten. Altså en motsetning til hvordan plikt og rettigheter gjerne tidligere har vært fordelt. Med velferdskontraktene skal de fattige, gjennom økonomisk belønning, oppmuntres og forpliktes til å ta grep i eget liv for å gå fra trygd til arbeid, og på den måten bli selvhjulpen.

En verdi Loseke (2003) nevner som sentral i det amerikanske samfunnet, er hvordan individets betydning vektlegges, hvor både individuell frihet og individuelt ansvar er sentrale dimensjoner. Dette mener hun kan påvirke hvordan samfunnsproblemer, som fattigdom, vurderes (Loseke 2003: 64). Som noen av fremstillingene i utvalget viser, kan det hevdes at dette er en verdi som også har blitt mer fremtredende i det norske samfunnet og er med på å forme fattigdomsforståelsen. En mulig endring i samfunnets verdigrunnlag underbygges av hvordan Dolve, Skirbekk og Øyen (1991) viser til at begreper som solidaritet, rettferdighet, behov, velferd, medmenneskelighet og trygghet lenge har vært den norske velferdsstatens ideologiske grunnlag. De mener dette verdigrunnlaget nå kan være i ferd med å endre seg. Velferdsstaten som uttrykk for fellesskapstanken har blitt fjernere, og egeninteresser ser nå ut til å dominere i større grad. Dagens velferdsstat fremtrer for mange mer som et fordelingssystem, hvor den enkelte må jobbe for å sikre seg goder for seg og sin familie. En markedstankegang har gradvis utviklet seg, og krav om effektivisering, privatisering, resultater og konkurranse mener de i større grad preger nåtidens tenkning om hva som er

viktige verdier (Dolven, Skirbekk og Øyen 1991: 13, 14). Noe som kan ses som en motsetning til hvordan velferdsstaten i utgangspunktet er universalistisk i sin natur.

Fra avhengighet til uavhengighet

Jeg vil relatere denne tankegangen om nye verdier i velferdsstaten til Vetlesens (2004) gjennomgang av hvordan den amerikanske statsviteren og filosofen Iris Marion Young (2002), beskriver en sentral politisk styrt trend i USA. Til tross for at amerikanske forhold er langt fra norsk politisk virkelighet, reflekterer etter min oppfatning hennes argumentasjon noen av de verdimeslige ideologiene som kan hevdes å ligge bak den sosialpolitiske arbeidslinjen og forslaget om velferdskontrakter, som er sentrale innenfor velferdsstatsdiskursens fremstillinger. Denne politiske trenden handler om hvordan man søker at folk skal bli uavhengige av velferdstilbud, et såkalt "rush to get people off welfare". Det velferdspolitiske målet er at de som trenger hjelp, raskest mulig skal slutte å trenge det, og man skal mer eller mindre presses til å ta lønnet arbeid. Bak ligger en normativ tanke om at når folk som har falt utenfor i samfunnet og er avhengige av økonomisk hjelp tvinges til å gå fra å være mottaker til å arbeide, blir resultatet det beste både for individ og samfunn. Man skal gå fra å være avhengig til å bli selvstendig, med den autonomi og selvrespekt dette medfører. Vetlesen er videre enig med Young om at det dreier seg om en ideologi når "den nå allment aksepterte logikken sier at velferdsmottakere må tvinges til å stå på alt de kan for å komme i arbeid, og når de gjør det, vil de bli selvtilstrekkelige". Denne tankegangen mener Vetlesen forvrenger hvordan menneskene skal forstå sine sosiale og politiske vilkår, og bidrar til at urettferdige økonomiske, sosiale og politiske maktforhold opprettholdes og forsterkes. På samme tid hemmes evnen til å forestille seg alternativer (Vetlesen 2004: 41, 42).

En liknende ideologisk trend er, i følge Vetlesen (2004), også mulig å identifisere i Skandinavia, som jeg mener blant annet velferdskontraktene gjenspeiler. Dette kan knyttes til betingelsene for at et individ kan oppnå respekt, i form av bekreftelse av og tro på egne mål, evner og ønsker. Young (2002) viser til velferdspolitiske reformer over store deler av den vestlige verden de siste ti-femten årene, og hvordan disse påvirker måten vi forstår forholdet mellom autonomi, respekt og selvtilstrekkelighet i dagens samfunn. Selvtilstrekkelighet må vi bevise gjennom evne og vilje til å legge avhengigheten av det offentlige bak oss og ta lønnet arbeid. På den måten lever vi opp til nåtidens norm for samfunnsborgere, og først da fortjener vi respekt og like rettigheter som andre. Så lenge vi er avhengige sosialhjelpsmottakere

fremstår vi heller ikke som autonome. I mangel på både selvtilstrekkelighet og autonomi har vi ikke betingelsene for å få andres respekt, og dermed får vi heller ikke selvrespekt og følelse av egenverd (Vetlesen 2004: 42, 43).

Som nevnt preges fattigdomsdebatten av Bjarne Håkon Hanssen uttalelse, hvor han hevder det er på tide at sosialhjelpsmottakere lærer seg å ”stå opp om morran”. En mulig tolkning av denne formuleringen er at de fattige og andre sosialhjelpsmottakere oppfattes som snyltere på samfunnet. De tar ikke ansvar for egen livssituasjon, og viser ikke tilstrekkelig vilje og egeninnsats til å gå fra å være avhengige mottakere til selvstendige og uavhengige arbeidstakere. Det å faktisk være en såkalt snylter på samfunnet er selvsagt negativt for både de fattige og samfunnet som helhet, og kan i følge Vetlesen (2004) ikke avfeies som en rent ideologisk påstand uten hold i virkeligheten. På den annen side er individets egen opplevelse av å være en som utnytter velferdsgoder, for eksempel i form av skam og uverdighet, alltid kulturelt formidlet. Én ting er at det å bidra til fellesskapet reduseres til betydningen av å være sysselsatt, noe som kan hevdes er en feil reduksjon av ideen om verdifulle bidrag i samfunnet. Det mest uheldige er imidlertid hvordan slike tanker forsterkes ytterligere med en politikk som fokuserer på såkalt ”work first”- og ”job-readiness”-programmer, som jeg forstår arbeidslinjen og velferdskontraktene som en videreføring av denne. Konsekvensen mener Vetlesen kan bli at myndighetenes kamp mot fattigdom helt forsvinner, eller oppfattes ensbetydende med ambisjonen om å få alle sysselsatt så fort som mulig. Fokus på individuell ytelse som betingelse for følelser av verdi og respekt, kaller han både moralsk og politisk betenkelig (Vetlesen 2004: 44, 45). En slik politikk ser jeg også som et brudd på universalismeprinsippet som er viktig i vår velferdsstat, hvor man skal stå verdimeessig likt uavhengig av om man har ekstra behov eller ikke.

Sosial status: fattig og arbeidsledig

Hvordan respekt og aktelse knyttes til det å være uavhengig av sosialhjelp og delta i arbeidslivet, ser jeg som sentralt i flere av pressens fattigdomsfremstillinger innenfor velferdsstatsdiskursen. Dette vil jeg knytte til Frasers (2000) statusmodell. Som nevnt i kapittel 2.5.4, hevder Fraser at institusjonaliserte kulturelle mønstre og normer i samfunnet kan virke inn når det gjelder hvordan vi anerkjenner og vurderer individers relative sosiale posisjon. Etter min oppfatning viser både velferdsstatsteorien og utvalget hvordan deltakelse i arbeidslivet er en viktig norm og verdi i det norske samfunnet, og fremstilles ved flere

anledninger som et effektivt middel i kampen mot fattigdom, både gjennom fremstillinger av arbeidslinjen og velferdskontraktene. Et slikt fokus på sysselsetting kan ramme anerkjennelsen av fattige mennesker som står utenfor arbeidslivet, noe det viser seg at mange gjør. Mangel på anerkjennelse og respekt vil ikke bare vise seg ved at disse menneskene blir sett ned på eller devaluert, men også i form av at de nektes status som fullverdig part i sosial samhandling. Denne underordningen er altså en konsekvens av hvordan kulturelle mønstre og normer i samfunnet gjenspeiler en oppfatning om at man ikke er verdig respekt og aktelse, dersom man ikke bidrar til fellesskapet gjennom sysselsetting.

I følge Fraser (2000) kan mangel på anerkjennelse vise seg uttrykt i samfunnets formelle lover og politikk, eller mer uformelt via tankemønstre eller sivilsamfunnets sosiale praksis. Etter min oppfatning viser både teori og utvalg hvordan mangel på anerkjennelse og respekt av de arbeidsledige og fattige uttrykkes gjennom alle disse tre dimensjonene. Som tidligere nevnt er det nedtegnet i Grunnloven hvordan myndighetene skal jobbe for å sikre full sysselsetting. I tillegg fremstiller Soria Moria-erklæringen sysselsetting som en verdi for både individ og samfunn, og det viktigste middel i kampen mot fattigdom. Dette reflekteres ikke minst gjennom den sosialpolitiske arbeidslinjen og velferdskontraktene, som også utgjør viktige deler av pressens fattigdomsdebatt. Jeg vil også hevde at fremstillinger i utvalget viser hvordan mangel på respekt og anerkjennelse uttrykkes gjennom samfunnets sosiale praksis og sosial sedvane. Blant annet kritiserer en av artiklene jeg har referert til (Klassekampen 10. mars), hvordan en brutalisering av samfunn og arbeidsliv gjør at man dyrker frem de ”vellykkede”. Konsekvensen blir at flere ekskluderes fra blant annet arbeidslivet, noe som knyttes til fattigdom og mistenkeliggjøring av sosialhjelpsmottakere. Artikkelen hevder arbeidslinjen baserer seg på en individualisering av sosiale problemer, og fremmer moralisme, mistenkeliggjøring og økonomiske straffetiltak.

4.2 Ansvarsdiskursen

Jeg vil innlede denne diskursen med å stille spørsmålet om det egentlig finnes flere ansvarsdiskurser i pressens fattigdomsdebatt? Etter min vurdering viser utvalget nemlig at det overordnede ansvaret for fattigdommen tillegges velferdsstaten og offentlige myndigheter. Ansvarsdiskursen ser jeg derfor i stor grad som overlappende til velferdsstatsdiskursen, hvor oppmerksomheten rettes mot hvordan velferdsstaten, med sin institusjonelle utforming,

angriper og fremmer løsninger på fattigdomsproblemet. Min analyse innenfor velferdsstatsdiskursen peker som nevnt på hvordan den sosialpolitiske arbeidslinjen og forslaget om velferdskontrakter, fremstilles som sentrale for fattigdomsbekjempelsen. Jeg diskuterte i den forbindelse hvordan disse politiske innordningene også kan hevdes å reflektere nye oppfatninger om ansvarsforhold knyttet til et sosialt problem som fattigdom, og derfor kunne ses som en del av ansvarsdiskursen. Jeg valgte imidlertid å analysere den delen av debatten i gjennomgangen av velferdsstatsdiskursen. Min analyse av artikler som befinner seg innenfor ansvarsdiskursen er derfor ikke så omfattende, men vil ta for seg den delen av materialet hvor det tydelig pekes på hvordan ansvarsforhold ellers fordeles i fattigdomsdebatten.

4.2.1 Struktur- eller individorienterte forklaringer?

En sentral dimensjon innenfor ansvarsdiskursen, ser jeg som distinksjonen mellom strukturorienterte eller individorienterte forklaringer på fattigdom. Strukturorienterte forklaringer handler om hvordan forhold i samfunnet er årsak til fattigdommen, mens individorienterte forklaringer plasserer årsaken hos karakteristika ved individet. Dette tilsvarer et skille hvor strukturorienterte forklaringer viser til et statlig ansvar for å bekjempe fattigdom, mens individorienterte forklaringer fremmer individet som ansvarlig for egen fattigdom. Utvalget viser tydelig at det er strukturorienterte forklaringer på den norske fattigdommen som dominerer. Følgelig er det altså statlige myndigheter som tillegges hovedansvaret for å bekjempe problemet.

4.2.2 Politiske myndigheter har ansvaret

Når ansvaret for fattigdommen i utvalget fremstilles som utelukkende å tilfalle de offentlige myndighetene, er det gjerne andre aktører enn politikerne selv som er med på å fremme et slikt ansvarsforhold.

En lederartikkel i Dagbladet 8. januar under overskriften: ”Å avskaffe fattigdom”, antyder en oppfatning om at regjeringen har drevet det som kan kalles ansvarsfraskrivelse, og dyttet arbeidet mot fattigdom over på kommunene: ”Det den gjorde var å gjøre fattige norske kommuner litt mindre fattige og så overlate kampen mot fattigdom til dem”. Det hevdes

videre at når en politisk ambisjon flagges så sterkt som kampen mot fattigdom, kan ikke regjeringen skyve lokaldemokratiet foran seg. De må heller sørge for at regjeringens ambisjoner blir gjennomført, og i hvert fall ikke motarbeidet. Kommunene har altså ikke vært seg sitt ansvar bevisst: ”Å prioritere betyr å gi fortrinn framfor andre. Kommuner som ikke forstår dette, bør settes under administrasjon”.

Hovedrøst i en artikkel i Klassekampen 30. januar oppfordrer regjeringen til ikke å svikte: ”Denne regjeringa må våga å seia at no er det dei dårlegast stilte sin tur.” Det betegnes videre som ”politisk sjølv mord” dersom regjeringen fraskriver seg ansvaret for fattigdommen og går bort fra valgløftene sine.

Disiplineringspolitikk

Overskriften i neste artikkel ser jeg som en klar oppfordring om å ta ansvar:

Klassekampen. Overskrift: På tide å levere.

10.5.2006. Aktørkategori: representant for interesseorganisasjon.

Ulike representanter for organisasjoner som taler de fattiges sak plasserer her ansvaret for fattigdommen fullt ut hos offentlige myndigheter. I den forbindelse pekes det blant annet på hvordan unge funksjonshemmede er blant de fattigste gruppene, på grunn av vanskeligheter med å få arbeid. For å bekjempe denne fattigdommen fremmes det derfor en oppfordring om at regjeringen må gi klare signaler i revidert nasjonalbudsjett: ”Myndighetene må gjøre mer for å støtte unge uføre uten arbeidserfaring”. Konkrete tiltak som lønnskudd og opprettelse av trainee-ordninger er nødvendig, og dette refereres i klar tale: ”Nå er det på tide at regjeringen leverer”. Det argumenteres videre for nødvendigheten av å heve sosialhjelpssatsene: ”Det er ingen grunn til å vente. Det er penger til rådighet, og utviklingen for de fattigste fortsetter å gå den gale veien.” Hovedrøst uttrykker også frykt for at løfter om å avskaffe fattigdom i stortingsperioden bare blir løst prat, altså at ansvarsforholdet ikke opprettholdes. Bjarne Håkon Hanssen og regjeringen kritiseres for å ”føre videre disiplineringspolitikken holdning om at folk flest er unnasluntrere”. Det pekes til slutt klart på et omfattende offentlig ansvar i kampen mot fattigdom: ”Det trengs en formidabel sosialpolitisk snuoperasjon for å holde løftene fra Soria Moria, og høstens sosialbudsjett blir avgjørende”.

Uttrykket disiplineringspolitikk som brukes i denne artikkelen, er etter min oppfatning illustrerende for mye av den politiske tankegangen som reflekteres i fattigdomsdebatten. Myndighetene tar et ansvar for å bekjempe fattigdommen, men samtidig fremstiller de en politikk som kan fremme en tankegang om at sosialhjelpsmottakere og fattige må oppdras. De vanskeligstilte må lære seg hvordan livet bør leves, altså delta i arbeidslivet og ikke være avhengig av offentlig ytelse. Løftet om å avskaffe fattigdom i Soria Moria-erklæringen forstår jeg som at regjeringen tar på seg et omfattende ansvar. Likevel viser mange av fremstillingene i pressen hvordan dette ansvaret stadig modifiseres, slik at mer ansvar for fattigdommen også skal tilfalle individet. Kan man kalle dette en strategi for å holde ”beina tørre”? Altså at dersom fattigdommen ikke avskaffes innen regjeringsperioden er over, så kan ansvaret for nederlaget også tillegges andre enn bare myndighetene selv.

4.2.3 Politiske myndigheter tar ansvaret

Utvalget preges altså av fremstillinger der myndighetene oppfordres til å være seg sitt ansvar bevisst, og fremme konkrete løsninger på fattigdomsproblemet. To artikler fremstiller også hvordan politikerne *selv* understreker det ansvaret de har for å hjelpe de fattige i den situasjonen de befinner seg. I følgende artikkel fremmer daværende helseminister Sylvia Brustad tydelig et offentlig ansvar for å utjevne forskjeller i levealder mellom fattige og rike.

Dagbladet. Overskrift: Til kamp mot at fattige dør først. Brustad vil utjevne forskjellene i levealder.

4.1.2006. Aktørkategori: politikk og forvaltning.

Sylvia Brustad hevder å ville starte et målrettet arbeid for å utjevne forskjellene i levealder som eksisterer mellom fattige og rike. Et grep i den forbindelse er å gjøre oppvekstvilkår mest mulig likeverdige. Hun viser til et offentlig ansvar i dette arbeidet ved å understreke at ”det kreves mange og omfattende samfunnsgrep, blant annet ved å ha sterke offentlige institusjoner som omfatter alle”. Tankegangen om at enkelte lidelser som fører inn i fattigdom skyldes egen livsstil, avslår hun på det sterkeste: ”Er enkelte lidelser selvforskyldte? – spar meg for den slags tenkning. Det er for enkelt. Alle skal ha behandling uansett hva som er årsaken til at de er sjuke”. Hun hevder videre det er offentlige myndigheters ansvar å utjevne forskjellene mellom fattig og rik, og aktuelle tiltak i den forbindelse handler blant annet om å tilby rimelige barnehageplasser, samt ruste opp skolehelsetjenesten. Det pekes på sammenhenger som at ”de med lite utdanning og lav inntekt røyker mest” og at ”dårlige

tenner hindrer mange i å komme seg ut fordi de skammer seg over tennene. De har ikke råd til tannlege”. Det offentliges ansvar består derfor i å gi økonomiske tilskudd for å endre nevnte sammenhenger.

Ansvar for å møte fattigdommen kan også vise seg i mindre omfattende forslag til endringer fra styringsmaktens side. I en artikkel i Aftenposten 14. november under overskriften: ”Mindre selvskrut, mer til fattige i Drammen”, hevder en ordfører kandidat i Drammen kommune å ville gå til valg på en bedre hverdag for byens fattige. Et tiltak i den forbindelse er å kutte byens reklamebudsjett, og på den måten ta ansvar for at økonomiske midler heller kommer de fattige til gode. Hvordan vedkommende relaterer de fattiges situasjon til tidligere tiders kolonistyre, vil jeg hevde tydelig reflekterer en oppfatning av hvordan ansvarsfordelingen når det gjelder forskjeller mellom fattige og rike bør være: ”Da jeg var liten, leste jeg bøker om hvordan inderne ble behandlet av den britiske kolonimakten. Britene levde i luksus, mens inderne nesten var slaver. Jeg ble sint. Det var så urettferdig. Det er noe av det samme som skjer i dag.”

4.2.4 Strukturelle forklaringer på fattigdommen

Som nevnt er det strukturelle forklaringer på fattigdommen som regjerer i utvalget innenfor ansvarsdiskursen, noe Schiefloe (2003) betegner som å forklare fattigdommen ”ovenfra”, altså som et utslag av strukturelle faktorer (Schiefloe 2003: 247). Dette tilsier at det er myndighetene som tillegges det overordnede ansvaret for fattigdommen i norsk kontekst. To av artiklene vil jeg hevde spesielt er med på å underbygge hvordan denne typen forklaringer er aktuelle når det gjelder fattigdomsproblematikken. Ansvarsfordelingen viser seg her også som tydelig. Jeg ser disse fattigdomsfremstillingene som et uttrykk for det Fraser (1995) kaller sosioøkonomisk urettferdighet, og som har sitt opphav i samfunnets politiske og økonomiske struktur. For å bekjempe denne typen urett, hevder Fraser det er nødvendig med en omstrukturering av politiske og økonomiske forhold i samfunnet. Etter min oppfatning handler løsningen på fattigdommen her nettopp om å endre grunnleggende økonomiske og politiske strukturer i samfunnet, som kan relateres til Frasers begrep ”redistribution”, altså omfordeling.

En forsker argumenterer i Klassekampen 17. august for at hovedårsaken til fattigdomsutviklingen er en liberalisering av norsk kapitalisme. Dette medfører blant annet at

den offentlige sektoren nedprioriteres i kampen om arbeidskraften, sosial- og trygdebudsjettene forsømmes og kollektivet taper i kampen mot det private. Regjeringens ansvar for å bekjempe fattigdommen krever derfor ”bevisst politisk styring av økonomien, og ikke en utvikling hvor markedskreftene får stadig større frihet”. I følge hovedrøst er det største spørsmålet hvorvidt regjeringen ”våger å gjøre noe med disse grunnleggende strukturene i norsk økonomi?”.

Samfunnsutviklingen får skylden for fattigdommen i en annen Klassekampen artikkel 15. november. Den hevdes å gjøre det stadig ”mer risikabelt” å leve. I følge forsker og hovedrøst er det fare for at de som henter mye av sin kunnskap fra tabloidavisenes overskrifter, eller fra utsagn av den typen Bjarne Håkon Hanssen fremmer, tror at forklaringen på fattigdom er ”uansvarlig oppførsel”. Regjeringens Handlingsplan mot fattigdom hevdes også å støtte opp om en slik tenkning. Årsaken til fattigdommen mener derimot vedkommende er ”den lange perioden med nyliberal politikk”, hvor fokus rettes mot det enkelte, uheldige individ. Ansvaret for fattigdommen mener forskeren derfor ikke kan tillegges individet, når årsaken er en stadig friere markedsøkonomi.

4.2.5 En oppsummerende konklusjon til ansvarsdiskursen

Strukturorienterte forklaringer og tilhørende ansvarsforhold

Det viser seg å være strukturorienterte forklaringer på fattigdommen som dominerer innenfor ansvarsdiskursen, noe som medfører at ansvaret for fattigdomsproblemet i stor grad plasseres hos offentlige myndigheter. Noe av årsaken til en slik fordeling av ansvar, vil jeg hevde kan skyldes hvordan den norske velferdsstaten er bygget opp. Som nevnt i kapittel 2.4.1, er denne preget av at statens ansvar for velferd er definert bredere enn i de fleste andre nasjoner. Vi ser gjerne også selv på staten som vår primære leverandør av velferd, og har stor tiltro til at ulike velferdsordninger skal beskytte oss mot sosiale risiko. Staten tar altså formelt på seg et stort ansvar, og vi forventer og stoler på at den vil beskytte oss mot farer, som det å havne i fattigdom.

Omfordeling som løsning

De dominerende strukturelle forklaringene på fattigdommen innenfor ansvarsdiskursen, vil jeg hevde gjenspeiler hvordan fenomenet først og fremst fremtrer som sosioøkonomisk urettferdig. Dette kan relateres til Frasers (1995) teoretiske perspektiv. Hun hevder sosioøkonomisk urettferdighet har sitt opphav i samfunnets politiske og økonomiske strukturer. For å bekjempe en slik type urett, fremstiller hun det som nødvendig med grunnleggende strukturelle endringer i politikk og økonomi. Altså dreier det seg om ulike former for omfordeling som løsning på sosiale problemer, som fattigdom. Når fattigdommen fremstilles som et resultat av ulike forhold i samfunnet, er det etter min oppfatning også tydelig hvordan myndighetene er de som må ta på seg det overordnede ansvaret for problemet. Strukturell urettferdighet kan ikke føres tilbake til egenskaper ved individet, noe som medfører at ansvaret må ligge hos myndighetene.

Offerstatus og ansvar

Som jeg senere vil komme inn på i anerkjennelsesdiskursen, fremstilles de fattige gjennomgående som verdige trengende i utvalget. Etter min oppfatning kan dette relateres til hvordan de fattige ikke heller selv fremstilles å ha det overordnede ansvaret for egen livssituasjon. Utvalget preges heller av eksempler på hvordan de fattige fremstilles som ofre for tilstanden, fremfor å ha valgt et liv i fattigdom. Som tidligere nevnt, vil jeg hevde at fokus på arbeidslinjen og velferdskontrakter som midler mot fattigdom, bidrar til å plassere mer av ansvaret hos individet. Jeg tolker det derimot ikke slik at dette gjenspeiler en oppfatning om at fattige mennesker *velger* seg et liv i fattigdom, men heller at de *rammes* av fattigdom. Når man så er *rammet* av denne tilstanden, uavhengig av årsak, må man også ta noen egne grep for å bedre situasjonen gjennom deltakelse i arbeidslivet. Jeg vil argumentere for at når de fattige i utvalget stort sett fremstilles som ofre, sier det også noe om *hvorfor* de fattige er nettopp fattige. De har havnet i fattigdom uten selv å ha den totale skylden for det. Ansvaret kan da heller ikke plasseres entydig hos de fattige, men heller hos myndighetene som har det overordnede ansvaret for vår velferd. Denne argumentasjonen kopler altså anerkjennelsesdiskursen til ansvarsdiskursen.

4.3 Anerkjennelsesdiskursen

Alle mennesker har behov for å bli vurdert positivt av andre og oppleve anerkjennelse, slik at vi kan føle oss betydningsfulle og i stand til å bidra med noe viktig for våre medmennesker og samfunnet som helhet. Anerkjennelsesdiskursen handler nettopp om hvordan de fattige og deres situasjon blir sosialt evaluert i fattigdomsdebatten. Min hovedinnfallsvinkel i den forbindelse er hvorvidt debatten reflekterer et skille mellom verdige og uverdige fattige og trengende, som historisk sett har vært en vanlig distinksjon i det norske samfunnet. Sosial evaluering handler her om holdninger og vurderinger som rettes mot de fattige, og som kan bidra til å definere hvem de fattige er, både i egne og andres øyne. I en velferdsstat som den norske, hvor forbruk og velstand er så tydelig, hvordan evaluerer vi mennesker som faller utenfor på grunn av fattigdom? Fremstilles disse som mislykkede personer som selv er skyld i egen fattigdom, eller verdige individer i en uverdigg situasjon? Jeg ser artiklene innenfor anerkjennelsesdiskursen som en del av fattigdomsdebatten hvor spørsmålet om *hvorfor* fattigdom er et sosialt problem, står som sentralt.

Jeg vil innlede diskursen med noen beskrivelser av kontekst og fakta som kan være av betydning for denne delen av analysen, for deretter vise hvordan fremstillinger i utvalget reflekterer den sosiale evalueringen av de fattige i vårt samfunn. Avslutningsvis vil jeg diskutere hva mine funn kan si om fattigdommens sosiale konsekvenser i form av anerkjennelse eller mangel på anerkjennelse.

4.3.1 Verdige og uverdige fattige

Distinksjonen mellom verdige og uverdige fattige, ser jeg som en sentral dimensjon i forhold til spørsmålet om hvordan de fattige og deres situasjon sosialt evalueres i fattigdomsdebatten. Som tidligere nevnt peker Roll-Hansen (2002) på hvordan skillet mellom verdige og uverdige trengende har stått sentralt for oppfatninger om de fattige i vårt samfunn gjennom historien. Den første fattigloven kom i 1845, og i 1863 ble det fremmet en utgave av denne hvor det var et formelt kriterium i loven at kun de verdige fattige, som syke, vanvittige og foreldreløse hadde lovfestet rett til fattighjelp. Alle andre fattige ble regnet som uverdige, og hadde følgelig heller ikke krav på offentlig støtte. Denne lovgivningen var ment å fungere avskrekkende, og for de arbeidsføre fattige skulle det offentlige tilbudet være så dårlig at folk

var nødt til å ta seg arbeid, og på den måten bidra til økonomisk vekst (Roll-Hansen 2002). Dette mener jeg kan vitne om et hardt og brutalt menneskesyn, hvor årsakene til fattigdommen i liten grad ble reflektert over.

Rønning (1992) kaller modellen av den sosialt hjelpetrequende som offer eller skyldner for et klassisk tvisyn i norsk sosialpolitikk. Dette skillet svarer langt på vei til nettopp inndelingen i verdige og uverdige fattige. Det er gjerne enighet om at en person som uforskyldt rammes av sykdom eller andre defekter, er å betrakte som et offer med krav på fellesskapets hjelp. Det kan imidlertid være vanskelig å sette en grense i forhold til akkurat *hva* man skal betegne som uforskyldt. Holdninger som florerer blant befolkningen generelt vil ofte prege hvordan vi forholder oss til det å hjelpe andre mennesker. At noen rammes uten egen skyld kan virke formildende, samtidig som disse personene også vil vurderes ut fra vår generelle oppfatning av problemet. Holdninger kan bygge på alt fra informasjon vi har fra kjente eksempler, til solid faglig kunnskap på feltet (Rønning 1992: 11, 12). For eksempel kan det at noen helt uforskyldt blir fattig på grunn av sykdom og påfølgende langtidsledighet, gjøre at vi i større grad vurderer vedkommende som en verdig fattig, enn en narkoman som er avhengig av dyre og forbudte narkotiske stoffer, og derfor lever et liv i fattigdom. Fattigdommen har nødvendigvis mange ulike årsaker og fremtredelsesformer, noe som kan virke inn når vi vurderer de fattige som enten verdige eller uverdige trengende.

Motsatsen til den fattige som verdig trengende, kaller Hagen og Lødemel (2003) for den fattige som samfunnsnylter. Det kan oppfattes slik at den verdige fattige har et sterkere moralsk krav på andres sosiale samvittighet, enn den såkalte samfunnsnylteren. Denne sondringen mellom de verdige og uverdige trengende er altså en stadig tilstedeværende dimensjon i både den legale og sosiale konstruksjonen av fattigdom, men mer eller mindre synlig i ulike tidsepoker (Hagen og Lødemel 2003: 229).

4.3.2 Samfunnets kulturelle verdier

Fattigdom og rikdom er ikke objektive fenomener, noe Henriksen (2005) viser til ved å påpeke at fattigdom i noen kulturer kan bety at man lever et spesielt godt og fromt liv, mens det andre steder heller er et tegn på at man har mislyktes som menneske. Spesielt i vestlige forbrukersamfunn eksisterer det kulturelle koder som gjør den siste oppfatningen mer fremtredende, noe som har betydning for de fattige og andres vurderinger av fenomenet.

Tilhørighet og verdighet knyttes i noen kulturer til det å ha tilgang til visse materielle goder, og mangel på disse gjør at man risikerer å havne utenfor fellesskapet. Henriksen mener dagens samfunn er preget av en individualisering der man i større grad enn tidligere er løsrevet fra fellesskap og institusjoner, noe som gjør fattigdommen spesielt vanskelig. Koplet sammen med en mulig ideologi om at fattigdom er noe selvforskyldt, kan følelsen av skam og uverdighet bli desto større. Den økonomiske fattigdommen ekskluderer de fattige fra fellesskapet. Den blir videre bærer av en kulturformidlet oppfatning der de fattige selv og samfunnet rundt, ikke lenger ser det som en selvsagt rett at disse menneskene får ha det man kan kalle en allment akseptabel levestandard. Fattigdommen må, i følge Henriksen, derfor først betraktes som et økonomisk problem før man gjør den til gjenstand for en mer kulturell analyse (Henriksen 2005: 71-73).

Den norske fattigdommen regnes som tidligere nevnt å være av relativ karakter, noe som innebærer at de fattige som følge av mangel på økonomiske ressurser gjerne ekskluderes fra deltakelse i det sosiale liv på lik linje med andre. Jeg vil her gjøre denne fattigdommen til gjenstand for en mer kulturell analyse, nettopp ved å se nærmere på hvordan de fattige og deres livssituasjon anerkjennes i fattigdomsfremstillingene.

Hva karakteriserer et verdig og godt liv i norsk sammenheng? I følge Henriksen (2005) kjennetegnes vår samfunnskultur gjerne av at vi oppnår respekt og anerkjennelse fra andre mennesker ved å ha økonomiske ressurser som gir tilgang til materielle goder. Spesielt mener han dette viser seg i media, hvor vi presenteres for historier fra de rikes verden. Disse kan bidra til illusjoner om at verdighet og anerkjennelse kan knyttes til rikdom og kjøpekraft. Det eksisterer imidlertid også en viktig kulturell dimensjon når det gjelder fattigdom og rikdom, som handler om grunnfenomenene skam og begjær. Skammen er knyttet til ønsket om å komme seg ut av fattigdommen, mens begjæret handler om higen etter rikdom. Både skam og begjær kan relateres til opplevelsen av anerkjennelse og verdighet, som er viktig for individenes selvrespekt og menneskeverd. På bakgrunn av dette mener Henriksen man må spørre seg hvorvidt man kan gi mennesker verdighet ved å hjelpe dem ut av fattigdommen, og ved å utvikle en kultur der økonomisk fattigdom ikke nødvendigvis behøver å fungere sosialt ekskluderende eller stigmatiserende. En erfaring av verdighet som menneske mener han bør knyttes til et samfunn hvor ikke forbrukerkulturen råder, og hvor økonomisk suksess ikke nødvendigvis er målet på verdighet (Henriksen 2005: 74-76).

Når viser vi sympati?

De kulturelle verdiene vi bærer med oss, kan også virke inn når det gjelder vurderinger av hvorvidt vanskeligstilte mennesker fortjener vår sympati. Loseke (2003) tar utgangspunkt i det amerikanske samfunnet, når hun peker på fire faktorer som gjerne gjør seg gjeldende i de tilfellene vi tillegger noen status som offer, og derfor verdig vår sympati. Min antakelse er at disse også kan gjelde i norsk kontekst, og gjenspeiles i pressens fattigdomsdebatt. I følge Loseke er det først og fremst personer som ikke er skyld i sin egen vanskelige situasjon, som får vår sympati. Dette som en konsekvens av den kulturelle verdi som tillegges det å ta ansvar for eget liv i moderne samfunn. Når det konstrueres et bilde hvor den fattige uforskyldt har havnet i fattigdom, vekker det vår medfølelse. Dette er imidlertid ikke alltid tilstrekkelig, og det kan også være nødvendig å fremstille den fattige som et moralsk godt menneske, for eksempel en hardtarbeidende og lavtlønnet ungdom, eller en dedikert alenemor. Loseke hevder vi generelt har større tilbøyelighet til å føle sympati med, og dermed tillegge offerstatus, til mennesker vi ellers ser som moralske individer. Fattige som tilhører en kategori vi forstår som særlig moralske, vil også få mer oppmerksomhet rundt sin situasjon. Den tredje faktoren handler om hvordan sympatien styres av hvor alvorlig vi vurderer det aktuelle problemet, og vi sammenlikner gjerne de utsattes situasjon med vår egen. Til slutt nevner Loseke hvordan sympati ofte uttrykkes i hjelpeatferd, og i vårt daglige liv ønsker vi å tilby hjelp til mennesker vi føler sympati med. Når sympati overfor en hel gruppe mennesker vekkes, motiveres vi også til å fremme krav for at hele gruppen skal få hjelp, for eksempel fra det offentlige. Som medmennesker tenderer vi altså til å føle sympati først og fremst når det er verdige mennesker som rammes av problemer på et urettferdig grunnlag (Loseke 2003: 78, 79).

4.3.3 Hva er sosial rettferdighet?

Fattigdom i en rik velferdsstat berører tydelig spørsmål om rettferdighet og urettferdighet. Hva er de fattige i pressens fremstillinger av problemet fattige på? Med utgangspunkt i Frasers (1995) begrepspar omfordeling og anerkjennelse (se kapittel 2.5), vil jeg argumentere for at fremstillinger innenfor anerkjennelsesdiskursen viser hvordan de fattige lider under både sosioøkonomisk- og kulturell- eller symbolsk urettferdighet. Sosioøkonomisk urettferdighet har sitt opphav i samfunnets politiske og økonomiske struktur. For å bøte på denne typen urett er det nødvendig med tiltak som fremmer ulike former for omfordeling av

samfunnsgoder for de fattige. Kulturell- eller symbolsk urettferdighet har opphav i samfunnets sosiale mønstre av representasjon, kommunikasjon og fortolkning. Fattige som lider under denne typen av urett kan oppleve å bli utsatt for respektløs behandling eller nedvurdert på bakgrunn av stereotypier. Dette kan bekjempes ved å øke det generelle nivået av anerkjennelse av de fattige.

De fattiges behov for både omfordeling og anerkjennelse

Fremstillinger av de fattige og deres sosiale situasjon innenfor anerkjennelsesdiskursen, viser eksempler på hvordan behov for både mer omfordeling, og større grad av anerkjennelse, er sentrale. Dette betegnes av Fraser (1995) som et dilemma. Krav om økt anerkjennelse kan nemlig bidra til å understreke det karakteristiske ved en gruppe, og på den måten skape mer gruppedifferensiering. Resultatet kan bli at politikken som føres for å øke en utsatt gruppes grad av anerkjennelse i samfunnet, står i et motsetningsforhold til politikken som fremmes for mer omfordeling, og omvendt.

Neste artikkel ser jeg som et eksempel på hvordan de fattiges behov for både omfordeling og anerkjennelse kan gripe inn i hverandre, og at det ene rettferdighetskravet ender opp med å motarbeide det andre. Det vekker nemlig reaksjon når Asker kommune fremlegger et forslag om egen rabattordning som sosialhjelpsmottakere kan benytte til kultur- og fritidsaktiviteter. Etter min oppfatning får myndighetenes fokus på omfordeling, den konsekvens at de fattiges behov for anerkjennelse kommer i skyggen. Slike ordninger som øremerkes for nettopp en spesifikk gruppe mennesker kan, som Fraser (1995) nevner, også ende opp med å fungere stigmatiserende og bidra til at deres spesifisitet understrekes. Dette peker indirekte også hovedrøst i artikkelen på.

Klassekampen. Overskrift: Vil ikke ha fattigrabatt.

22.12.2006. Aktørkategori: representant for interesseorganisasjon.

Hovedrøst uttrykker forståelse for at forslaget fra kommunen er vel ment, men påpeker at det fungerer stigmatiserende og burde høre fortiden til: ”Dette er eit gufs frå fortida, eg hadde ikkje trudd dette skulle skje i juletida i 2006! Det byggjer på ei tenking om at dei som treng økonomisk sosialhjelp, ikkje skal få bestemma kva dei skal bruke pengane sine til.” Det argumenteres for at tilbud heller burde gjøres tilgjengelig for alle, og at omfordeling heller

burde foregå via skatten. Kommunen bør derfor helle kutte prisene på tilbud som svømmehall og kino.

En liknende problematikk behandles i Klassekampen 14. juli, som jeg vil argumentere for er et eksempel på hvordan ”tomt” prat om anerkjennelse av de fattige sin vanskelige situasjon, ikke må overskygge behovet for konkrete handlinger i form av mer omfordeling. Handling kan nemlig sies å reflektere mer medmenneskelighet enn bare uttrykt medfølelse. Hovedrøst kritiserer en tilnærming til fattigdomsproblemet der oppmerksomheten kun rettes mot ”lidelsesfullt snakk om hensynet til de utstøtte, de lidende, de utestengte, de avvikende og de marginaliserte”. Det fremmes et inntrykk av at jo mer det snakkes om de utstøtte og fattige, desto flere blir det av dem. Konkrete tiltak etterspørres derfor: ”Det er viktig å skaffe folk et pledd, en tallerken, en varmestue når de trenger det.” Det mest avgjørende fremstilles å være å skape et samfunn som ikke støter de fattige ut av arbeidslivet og fellesskapet, slik at de får mulighet til å sørge for et utkomme for seg og sine.

Det overordnede budskapet forstår jeg her som at man må gi rettferdighet til de fattige både gjennom anerkjennelse og omfordeling. Anerkjennelse kan de oppnå ved at deres bidrag i arbeidslivet og ellers i det sosiale liv, verdsettes i større grad. Omfordeling av økonomiske midler fra det offentlige er nødvendig for at materielle behov blir dekket. Verdighet knyttes altså til det å kunne fungere i samfunnet og delta i et arbeidsliv som ikke støter ut mennesker. Artikkelen knytter seg også an til det jeg ser som ansvarsdiskursen, i det den også fremhever behovet for enighet om målsetninger, tilstrekkelige ressurser og ikke minst klare ansvarsforhold i kampen mot fattigdom.

En artikkel i Dagbladet 20. april handler etter min oppfatning om hvordan myndighetenes omfordelingspraksis i form av sosialstøtte, faktisk ender opp med å straffe unge mennesker som mottar økonomisk støtte til utdanning. Fire av ti kommuner har nemlig en praksis hvor de kutter i sosialhjelpen dersom barna mottar stipend til utdanning. Konsekvensen er at ungdommer fra familier med høy inntekt og god økonomi får beholde lommepengene sine, mens ungdom fra familier som mottar sosialhjelp ikke får det. Praksisen betegnes som dramatisk fordi den rammer familier som allerede har lite å rutte med. En slik praksis kan etter min oppfatning også kritiseres for å motvirke at ikke fattigdommen går i arv, som Fløtten, Dahl og Grønningsæter (2001) nevner at den ofte gjør. Det er generelt konsensus om gode konsekvenser av utdanning, som gjerne er en investering for senere sysselsetting. Slik

kommunenes praksis fremstilles her, vil jeg hevde de heller motarbeider ungdom fra fattige familier som vil gjøre en innsats for å bedre økonomiske fremtidsutsikter, og skape seg et verdig liv.

4.3.4 De verdige fattige som lever i uverdigg fattigdom

Utvalget viser hvordan de fattige gjennomgående blir portrettert som verdige trengende. Det er heller fattigdom som fenomen, som får merkelappen uverdigg. I Klassekampen 27. januar berettes det om et uverdigg liv som fattigg og bostedsløse rusmisbrukere under overskriften; ”Drømmen er et tak over hodet.” Etter min oppfatning fremstilles vedkommende som en verdigg fattigg, til tross for rusmisbruk, fordi han tidligere skal ha hatt både jobb og bosted. Fattigdomsproblemet hevdes å være noe som rammet mer eller mindre uforskyldt, da han måtte flytte til Oslo og ble uten fast arbeid. Vedkommendes behov fremstilles å handle om mer omfordeling, i form av et sted å bo og tilbud om behandling for rusmisbruk.

Et uverdigg liv som følge av manglende omfordeling av samfunns-goder, er også tema i VG 30. juli, hvor sosialstøtten er i fokus. I følge artikkelen har nordmenn flest fått økt sin kjøpekraft med over 30 prosent de siste fire årene, mens landets fattigste har sakkett kraftigg akterutt økonomisk. Dette fører til ”en uverdigg og vanskelig situasjon” for de fattigste, da statens veiledende satser er så lave at mange får problemer med å dekke nødvendigg utgifter som mat, klær og lege- og medisintgifter. Det som kalles en ”akseptabel livssituasjon” fordrer derfor en nasjonal minstesats for sosialstøtten.

Neste artikkel velger å fokusere på hvordan de fattigg ikke har fått den plass i Soria Moria-erklæringen de fortjener, og hovedrøst hevder det råder en generell forakt for fattigg mennesker i vårt samfunn. De fattigg portretteres i denne fremstillingen utelukkende som verdigg trengende, og fattigdom er noe man rammes av på urettferdigg grunnlag.

Klassekampen. Overskrift: I fella.

20.7.2006. Aktørkategori: Andre.

Hovedrøst vil rette oppmerksomhet mot utestenging, fattigdom og uverdigg, og hevder følgende: ”dersom man har et eneste anstendig bein i kroppen er det ikke mulig å plassere fattigdommen i skapet, låse forsvarlig etter seg og hive nøkkelen til Bloksberg”.

Myndighetene kritiseres for å vise forakt for de fattigg: ”De som har seg selv å takke, de som

ikke vil, som velger fattigdommen, som må stå skolerett når vår minister forteller oss at det er en ny sheriff i byen. Nå skal det stå opp, dagen skal fylles med nådeløse og beinharde krav”. Det å leve i fattigdom mener vedkommende heller er noe av det mest stressende og helseskadelige et menneske kan utsette seg for. Et liv i uoverskuelig fattigdom betegnes som ren tortur. Et bilde av sosialklienter som samfunnsnyltere avvises. Fattigdom kan nemlig også ramme voksne mennesker, mange med høy utdanning, som ikke vil noe annet enn å delta i et arbeidsliv som ikke vil ha dem. Løsningen på fattigdomsproblemet hevdes derfor å være en politikk der menneskenes liv kommer først, slik at verdighet for de fattige kan fremmes.

Det å fremvise verdighet og knytte denne egenskapen til sin person, viser seg også som viktig for de fattige selv. I Dagbladet 15. desember handler en artikkel om hvordan medlemmer av foreningen FattigNorge lager hjemmebakke fattigmenn som gave til politikerne på Stortinget. Selv om handlingen innlysende nok også har et politisk budskap om mer oppmerksomhet til fattigdomssaken, ser jeg også fremstillingen som et uttrykk for hvordan de fattige ikke bare vil fremstå som usynlige mottakere, men også verdige trengende med tanke for andre. En politiker responderer da også på initiativet med følgende uttalelse: ”Dette viser at det går an å gi gaver uten å bruke mange kroner, og at humanitet ikke er avhengig av økonomi, men verdighet.”

En artikkel i Aftenposten 20. desember vil jeg hevde illustrerer noen av de faktorene Loseke (2003) nevner i forhold til *når* vi viser sympati med vanskeligstilte mennesker, som de fattige. Vi blir presentert for Lys i Mørket-aksjonen, hvor Kirkens Bymisjon med hjelp fra en gruppe folkehøyskoleelever, deler ut matesker til hjemløse og fattige. Elevene uttrykker at det føles meningsfullt å kunne hjelpe andre mennesker, og er spesielt overrasket over at noen mangler grunnleggende ting som tannbørste og tannkrem. De foretar altså en sammenlikning med sitt eget liv, og opplever de fattige og hjemløses liv som spesielt avvikende fra deres eget. Elevene uttrykker derfor sympati og et ønske om å hjelpe: ”Mange lever et tøft liv hele året, men kanskje er julen den verste tiden. Da er det fint å kunne hjelpe, det gjør det mulig for både oss og dem vi hjelper å få en fin jul”.

De fattige tiggerne

Innenfor kategorien av fattige, befinner også tiggerne seg. Tigging som fenomen blir mye debattert i mediene, og denne gruppen av mennesker blir stadig mer synlige også i det norske

velferdssamfunnet. Mye som følge av en strøm utenlandske tiggere som kommer til landet, men også flere norske statsborgere søker å tjene til livets opphold ved å be om penger på gata. Artikler omhandlende fattige tiggere er i liten grad representert i utvalget, fordi de fleste faller utenfor utvalgskriteriet. To artikler havner derimot innenfor, og viser tigging som et konkret, synlig og ubehagelig uttrykk for fattigdommen i samfunnet. VG, 26. september viser til en spørreundersøkelse hvor det fremkommer at mange faktisk takker nei til økonomisk hjelp fra det offentlige. Tiggeren Kjell er en av disse, og han begrunner det med et ønske om å klare seg selv: ”Jeg ønsker ikke å utnytte samfunnet mer enn nødvendig.”

Jeg ser tiggeren Kjell som hovedrøst i denne artikkelen, og det er tydelig at han ønsker å fremstille seg selv som en verdig trengende. Han fremhever nettopp ønsket om å ta ansvar for seg selv, og på den måten unngå å havne i kategorien av såkalte samfunnsnyltere. Uttalelsen hans kan også være med å si noe om stigma og skam som knyttes til det å være sosialhjelpsmottaker, når et ideal i samfunnet er selvstendighet. En mulig måte å se det på er at tiggeren faktisk opplever å bli mer positivt evaluert av andre ved å tigge om penger, enn som sosialhjelpsmottaker. Når han hevder å ikke ville utnytte samfunnet, kan det oppfattes som et uttrykk for behovet om å være det Rønning (1992) kaller ”den verdige klient”. Dette er en person som søker sosialhjelp som siste utvei, og greier seg med så få midler som mulig. Sosialhjelp er både en rettighet og mulighet for de vanskeligstilte til å klare seg i hverdagen, men som følge av egen stolthet ønsker vedkommende å unngå å ligge fellesskapet til byrde (Rønning 1992: 43).

Distinksjonen mellom verdige og uverdige trengende blant de fattige tiggerne, er tema i Aftenposten 31. januar. Journalisten peker på hvordan fattigdommen også har sitt hierarki, og viser til hvordan det øyensynlig har vokst fram en ny rangordning blant tiggerne i Oslo. Over tiggerne befinner nemlig =Oslo selgerne seg. Journalisten kaller magasinet =Oslo ”en leverandør av ny selvfølelse til folk i en hard livssituasjon”. Dette hevdes imidlertid å ha uheldige, utilsiktede bivirkninger ved at forholdene til tiggerne stadig blir vanskeligere. Disse menneskene, de mest ”vindskeive, de som ikke orker annet enn å sitte, eller balansere i knestående, ved siden av pappkruset med småmynt i”, opplever folks moralisme på en ny måte: ”Hvorfor kan ikke han selge det bladet, da? Gidder han ikke det engang?”

Jeg forstår denne artikkelen slik at det pekes på som problematisk å knytte så stor anerkjennelse til =Oslo selgerne, når det fører til at tiggerne blir sosialt devaluert. Resultatet

kan bli at =Oslo selgerne oppfattes som de verdige trengende, mens tiggerne blir tilhørende kategorien av uverdige trengende, fordi de tilsynelatende ikke tar tilstrekkelig ansvar for eget liv. Journalisten fremhever behovet for politiske endringer, slik at ikke =Oslo skaper for mye selvtilfredshet blant myndighetene. Alle vanskeligstiltes overordnede behov for anerkjennelse og respekt understrekes i artikkelen med en uttalelse fra tidligere leder av Kirkens Bymisjon: ”Ser du godt etter, kan du bak fornedrelsen og håpløsheten fortsatt skimte det lille mennesket som kom til verden med de beste hensikter. Til syvende og sist er det dét alt handler om. Å bli sett av et øye som ser.”

4.3.5 Når fattigdommen rammer barn og unge

Innenfor den kategorien av fattige man i særlig grad kan betegne som verdige trengende, befinner etter min oppfatning fattige barn og unge seg i en spesiell posisjon. Dette er mennesker som akkurat har startet livet, men som helt fra begynnelsen kan risikere vedvarende problemer som følge av foreldrenes økonomiske situasjon. Fløtten, Dahl og Grønningsæter (2001) betegner barnefattigdom som spesielt uverdigg og bekymringsfullt, og problemet får gjerne mye offentlig oppmerksomhet fordi det i særdeleshet betraktes som en moralsk uholdbar situasjon. Barnas sosiale stilling kan ikke lastes dem selv, fordi de ikke har muligheter til å påvirke egen situasjon. Som mulig konsekvens av dette vil de derfor, i enda større grad enn andre fattige, bli fremstilt som verdige fattige. I tillegg strider fattigdom blant barn og unge mot allmenne oppfatninger om rettferdighet, da denne typen fattigdom bryter med prinsippet om sjanselikhhet, et ideal som har en sentral posisjon i det norske samfunnet. Barnefattigdom kan også ses som spesielt samfunnsmessig ulønnsomt, og en trussel mot velferdsstaten. Dette henger sammen med at dersom man i fremtiden skal kunne få sørget for voksende omsorgs- og pensjonsforpliktelser, er samfunnet avhengig av at flest mulig personer får realisert sine talenter og utviklet seg til produktive borgere. Fløtten med flere nevner også en stadig aktuell frykt for reproduksjon av elendighet, hvor personer som vokser opp under fattige kår risikerer å bringe med seg sin uheldige situasjon videre inn i voksenlivet, for deretter selv produsere barn som vokser opp i fattigdom. Det å fjerne fattigdom blant barn og unge kan derfor være et tiltak for å bryte en ond sirkel (Fløtten, Dahl og Grønningsæter 2001: 15, 16).

Når det gjelder den offentlige politikken, understreker Soria Moria-erklæringen at regjeringen i særlig grad ønsker et barnepolitisk fokus på tiltakene for mindre økonomiske forskjeller og fattigdom: ”Alle barn og unge skal ha de samme rettigheter og muligheter til utvikling uavhengig av foreldrenes økonomi, etnisitet, utdanning og geografisk tilhørighet.” Det pekes videre på at ”sosial boligpolitikk, aktiv arbeidsmarkedspolitikk, gratis eller rimelig fellesgoder og en inntekstsikring det går an å leve et verdig liv med er viktig for å unngå at økonomisk fattigdom skal ramme barn og ekskludere dem fra sosiale fellesskap”(Soria Moria 2005: kap.8).

4.3.6 Barnefattigdom og sosial eksklusjon

Soria Moria-erklæringen understreker også hvordan barns velferd er et viktig satsningsområde innenfor sosialpolitikken. En artikkel i Klassekampen 25. april med overskrift; ”Når fattige barn faller utenfor”, peker på behovet for nettopp å integrere et barneperspektiv i velferdspolitikken. Det innebærer økt bevissthet om hvordan velferdsstatens aktører kan forholde seg til barn, uten å måtte gå veien om foreldrene. For eksempel ved at barna tilgodeses på sine egne arenaer, som i skolen eller gjennom fritids- eller ferieaktiviteter. I tillegg må ordninger som rettes mot familien vurderes i forhold til hvordan de vil fungere for barna. Det refereres i så måte til en illustrerende politisk uttalelse: ”Barna kan ikke vente til foreldrene kommer seg i jobb”. Jeg ser denne artikkelens fokus på politiske tiltak rettet mot fattige barn, som et uttrykk for hvor viktig barns velferd er i det norske samfunnet. Det fremstilles som viktig at barna har mulighet til å leve et tilsvarende sosialt liv som andre barn, for eksempel gjennom å gi offentlig støtte til fritids- og ferieaktiviteter. Jeg forstår det slik at verdighet og anerkjennelse for fattige voksne så vel som for barn, generelt i utvalget knyttes til det å kunne leve et sosialt liv som ikke i *for* stor grad avviker fra det livet andre lever. Dette er også nettopp innholdet i den relative forståelsen av fattigdom.

Nettopp opplevelsen av og frykten for å bli ekskludert fra det sosiale fellesskapet som følge av fattigdom, ser jeg flere uttrykk for i artiklene som omhandler fattigdom blant barn og unge. Dette kan knyttes til begrepet ”parity of participation”, som Fraser (2005) forstår som den mest generelle betydningen av rettferdighet og urettferdighet, og handler om i hvilken grad individer har like betingelser for deltakelse i det sosiale livet. Når det gjelder barnefattigdom er det først og fremst foreldrenes dårlige økonomi som forhindrer barna fra å delta på

aktiviteter som de andre barna får. Dette kan medføre at disse barna sosialt devalueres, og dermed også opplever urettferdighet av kulturell art.

I utvalget presenteres vi blant annet for en undersøkelse som viser at det å være integrert gjerne knyttes til materielle goder: ”Det handler om å ha mulighet til å begynne på jazzdans når alle de andre jentene i klassen gjør det, eller å ha ski til skoleskituren, helst både langrenn, snowboard og ”twintip”; å ha kul nok sykkel og selvsagt ”kule nok” klær” (Aftenposten 20. februar). En annen artikkel i Aftenposten 11. august peker på hvor problematisk det oppleves for både foreldre og barn, når dårlig økonomi hindrer at man kan dra på ferie. Under overskriften; ”Rik for en dag”, får vi et innblikk i hvilken betydning det kan ha for barn av fattige foreldre å få opplevelser som andre barn får. Statistikken viser nemlig at 6 prosent av Oslo-familiene aldri reiser på ferie på grunn av dårlig råd, og blant ikke-vestlige familier dropper hver tredje familie den årlige ferien. Fattighuset arrangerer derfor tur til Hunderfossen familiepark for barn med foreldre. I artikkelen uttrykker foreldrene redsel for at barna skal bli stigmatisert, og det er stort sosialt press om at alle skal ha reist i løpet av sommerferien. En mor peker på økonomiske forskjeller og at barna sammenliknes mye opp mot hverandre, noe som gjør det vanskelig å være den som skiller seg ut. En liten jente uttrykker at hun nå gleder seg til skolen starter igjen, for denne høsten har også hun noe å fortelle og vise frem.

Som en viktig kommentar vil jeg nevne at den sistnevnte artikkelen representerer det eneste tilfellet der fattige innvandrere faktisk utgjør en sentral del av fattigdomsfremstillingen. Dette ser jeg som et interessant funn. Som Fløtten, Dahl og Grønningsæter (2001) påpeker, viser tall at barnefattigdom i Norge i stor grad er et minoritetsproblem. Mens mindre enn 3 prosent av norske barn, det vil si født i Norge av norske foreldre eller utenlandskadopterte, er medlem av en familie som går under betegnelsen inntektsfattige, er det samme tilfellet for nær 14 prosent av barn født av utenlandske foreldre i Norge eller født i utlandet (Fløtten, Dahl og Grønningsæter 2001: 18). Til tross for denne relativt store prosentandelen fattige innvandrerbarn, nevnes altså ikke denne gruppen flere ganger i utvalget. Innenfor definisjonsdiskursen vil jeg diskutere nærmere mulige årsaker til at innvandrergruppen som helhet viser seg å være tilnærmet fraværende i fattigdomsdebatten, til tross for å være overrepresentert blant de fattige.

Barnas velferd er det viktigste

Barnas ve og vel viser seg å være svært viktig for foreldre i dagens samfunn, og tilhørighet og verdighet knyttes gjerne til det å ha materielle goder. Det fremkommer i to artikler hvordan barna også prioriteres ved pengeknapphet. Aftenposten omtaler både 20. februar og 10. august prosjektet "Utsatthet og forbruk i de nordiske velferdssamfunn", hvor det slås ettertrykkelig fast at barna og deres behov står sterkt i Norden. Det refereres i den forbindelse til følgende uttalelse fra en fattig far: "Tenk om jeg vegrer meg for å kjøpe det som sønnen min vil ha, da blir han stigmatisert, de andre vil ikke leke med ham, det har jeg merket selv." Moren i en familie med dårlig økonomi ordlegger seg på en liknende måte: "Selv om pengene er få, skal barna få sitt". Det rapporteres om et sterkt kjøpepress, altså mas, ønsker og forventninger om å kjøpe det "alle andre har", og foreldrene vil strekke seg langt for å imøtekomme barnas behov. Det fremkommer altså som svært viktig at familiens trange økonomi ikke skal synes på barna, og en forsker i undersøkelsen uttrykker det så langt som at "familiens ære beholdes gjennom at barna synes å bli prioritert".

Norske foreldre fremstilles som særlig bekymret for at barna ikke skal bli mobbet eller ertet av jevnaldrende. Det å ta hensyn til barna på bekostning av seg selv, kommer frem som den aksepterte og politisk korrekte holdningen. I følge artikkelen konkluderer undersøkelsen med følgende: "Barnas rolle i familiene er i dag så fremtredende at opplevelsen av å ikke kunne gi dem det nødvendigste, synes å være det aller verste ved å ha lite penger." Dette ser forskerne som en del av en Nordisk familieideologi i de moderne velferdsstatene. Tidligere var oppfatningen at barn skulle sees, men ikke høres. I dag har vi helsestasjoner, barnevernstjenester og barneombud som, kombinert med barns rett til å bli hørt, gjør at vi har fått en situasjon der barnas ve og vel blir nøye overvåket. Denne ideologien kan gjøre situasjonen spesielt vanskelig for fattige familier: "Samfunnets vektlegging av barnas beste og skammen knyttet til omsorgssvikt, forsterker slik opplevelsen av utsatthet i familier med lite penger og dårlig tilknytning til arbeidsmarkedet. Det økte fokus på at lykke er ensbetydende med mye penger og mange ting, er også med på å forsterke denne opplevelsen."

En fremstilling i utvalget viser imidlertid også hvordan det å være en god forelder, ikke nødvendigvis er ensbetydende med å gi barna materielle goder. I Dagbladet 22. november presenteres vi for fattigdomshistorien til en alenemor, og hvordan hverdagslivet fortøner seg for henne og sønnen. Alenemoren uttrykker frykt for at sønnen skal oppleve stigmatisering,

men står selv fram med fullt navn. Etter min oppfatning viser det seg her et bilde av en verdig fattig det er lett å få sympati med. Fattigdommen rammet henne uforskyldt, da hun fikk en psykisk knekk som gjorde at hun falt utenfor arbeidslivet. Vedkommende forsøker likevel å opprettholde et meningsfullt liv for seg og sin sønn, samtidig som hun ikke skjuler fattigdommen og det skamfulle ved å avvike fra det normale i vår forbrukerkultur. Hun kan følgelig også betegnes som en moralsk person. Fattigdom og lav inntekt styrer familiens hverdag, og ferie, dyr mat, dyre klær og ikke minst sunn mat er goder de ikke har råd til. Til tross for den vanskelige livssituasjonen, ser jeg det som vedkommende ønsker å fremme et positivt bilde av seg selv og sønnen som verdige fattige. Det fremkommer at hun ikke ønsker å oppfattes som et offer, og sier også selv: ”Jeg synes vi har bra livskvalitet, tross alt. Vi har lite penger, men mye kjærlighet.” Videre poengterer hun: ”Hvis sønnen min har lært noe positivt av hverdagen vår, så er det at livets egentlige verdier aldri kan måles i penger.”

4.3.7 Troverdighet som fattig

Anerkjennelse og respekt kan også handle om behovet for å bli trodd og oppfattet som en ærlig og redelig person. Er det vanskelig for oss å knytte troverdighet til opplevelser og følelser av fattigdom når vi lever i et rikt land? I VG 25. januar velger journalisten å sette spørsmålsteget ved troverdigheten til de fattiges situasjon i dagens Norge. I artikkelen viser vedkommende blant annet til et intervju med en fattig, som beskriver hvordan han må snike på trikken og spise gratis på Blå Kors. Samtidig kommer det frem at den fattige både eier en gård og en hytte. Fattigdomstroverdigheten betviles, og journalisten uttrykker følgende: ”Man vet at man bor i et av verdens rikeste land når de fattige drar på hytta i helgen.” Den tidligere omtalte alenemoren og hennes fattigdomshistorie trekkes også i tvil. Journalisten viser seg som skeptisk til hennes egentlige økonomiske situasjon, fordi hun ved to anledninger i media har hevdet å ha ulike beløp tilgjengelig til livsopphold i måneden, henholdsvis 2500 kroner og 5000 kroner. I tillegg skal hun ha oppgitt å stemme på flere politiske partier. Artikkelen dreier deretter spørsmålet inn på hva man skal definere som fattigdom, og hvorvidt det ikke har foregått en bortdefinering av problemet: ”Man kan være fristet til å si at vi egentlig aldri avskaffet fattigdommen i Norge, vi bare bortdefinerte den.” Hva som faktisk er fattigdom hevder journalisten derfor er uklart: ”Det kreves etter hvert betydelig politisk mot å skille mellom det å være fattig og det å ha dårlig råd.”

Jeg tolker denne artikkelen i noen grad som et angrep på de fattiges troverdighet, men den viser også til en søken etter hvilket innhold man skal gi fattigdommen i dagens samfunn. På samme tid som det er legitimt å spørre om nettopp hva man kan regne som fattigdom, kan fremstillingen også være med å påvirke en allmenn mistenkeliggjøring av de fattige, ved nettopp å trekke deres egne historier i tvil. Alenemoren velger imidlertid å respondere på journalistens utspill i samme avis 16. februar, hvor hun hevder seg mistrodd og fremstilt som en løgner. Hun fokuserer på det uverdige ved ikke å bli trodd, og mener dette kan skyldes hennes sosiale status som nettopp fattig. Det er altså de fattiges situasjon i et rikt land med omfattende hjelpetilbud, som etter min oppfatning trekkes i tvil. Er de fattige virkelig fattige, eller bare personer med midlertidig dårlig råd? Jeg vil argumentere for at nettopp tidsaspektet kan være viktig. Vedvarende økonomiske problemer som innvirker på sosial deltakelse i stor grad, må kunne betegnes som det å leve i fattigdom.

4.3.8 En oppsummerende konklusjon til anerkjennelsesdiskursen

Verdige fattige

Henriksen (2005) peker på at vi gjennom mediene sjelden får presentert fremstillinger av såkalt verdig fattigdom, og hevder det kan skyldes at vårt samfunn er preget av kulturelle idealer og forbilder som knytter verdighet og vellykkethet til økonomisk situasjon og det man eier. Portretter av verdig fattigdom kan komplisere forbrukersamfunnets driv mot et positivt syn på kjøpekraft. Ved å la fattige mennesker stå frem med verdighet og stolthet til tross for fattigdom, hevder han det kan bidra til et mer nyansert og verdig syn på de fattige ut fra hvem de er som personer. Dette kan fremme en annen kulturell koding av fattigdom i vårt samfunn, og de fattige vil i mindre grad føres ut i fattigdommens negative sosiale og kulturelle konsekvenser (Henriksen 2005: 79, 80).

Dette ser jeg som en motsetning til de individportrettene av fattige som finnes i utvalget, hvor de fattige heller fremstilles som verdige trengende man får sympati med. Dette mener jeg spesielt viser seg i artikkelen hvor den fattige alenemoren er hovedrøst. Hun presenterer et bilde av hvordan verdighet ikke nødvendigvis må knyttes til kjøpekraft, men heller det å være en oppofrende og god mor til tross for en vanskelig livssituasjon. Tiggeren som ikke vil ligge samfunnet til byrde og derfor takker nei til sosialhjelp, ser jeg også som et portrett av et fattig menneske som likevel lever med verdighet. I artikkelen om den bostedsløse rusmisbrukeren,

mener jeg også den fattige fremstilles som verdig, da den viser hvordan vedkommende tidligere har levd et ”vanlig” liv med jobb og bolig. Det er imidlertid viktig å understreke at blant det totale antallet artikler som jeg ser som en del av anerkjennelsesdiskursen, er det bare disse tre individportrettene vi blir fremstilt for. Som følge av dette vil jeg hevde at Henriksens argumentasjon ikke kan avskrives.

Uverdlig fattigdom

Relativt mange av det totale antallet artikler uttaler seg om fattigdom gjennom anerkjennelsesdiskursen, og oppmerksomheten rettes gjerne mot hvordan fattigdom i et rikt land både er uverdlig og urettferdig. Hva kan et slikt funn indikere? Etter min oppfatning reflekterer det en holdning til fattigdom som fullstendig uakseptabelt i en velferdsstat som den norske. Det uverdige ved at noen mennesker opplever fattigdom som i stor grad påvirker deres daglige liv, må derfor påpekes og understrekes. Flere av fremstillingene peker på hvordan det å mangle materielle goder er problematisk i et moderne forbrukersamfunn. Blant annet viser dette seg i artiklene som omhandler fattigdom blant barn og unge. Foreldre uttrykker her bekymring for at familiens økonomiske knapphet skal synes på barna, og at de som følge av dette risikerer stigmatisering. Spesielt er det uverdlig at unge mennesker ikke kan delta i det sosiale liv på lik linje med jevnaldrende, som for eksempel når fattigdom gjør at barna ikke får oppleve ferielivets gleder. Etter min oppfatning er det på den annen side tydelig at fattigdommen er av relativ karakter, når det fremstilles som problematisk at foreldrene ikke har råd til å la barna få begynne på jazzdans, kjøpe kul sykkel eller gå med merkeklær. På bakgrunn av dette tolker jeg det som at Henriksens (2005) argumentasjon underbygges, når han hevder det eksisterer en kulturell koding i samfunnet der vellykkethet i stor grad knyttes til god økonomi. Konsekvensen av dette ser altså særlig ut til å ramme barn og unge, som gjerne befinner seg i sårbar periode av livet hvor identitet og tilhørighet er viktig.

Distributiv urettferdighet fører til kulturell- og sosial urettferdighet

Det er først og fremst et bilde av økonomisk fattigdom vi presenteres for i utvalget. Jeg ser det derimot som en gjennomgående tendens at denne fattigdommen også fremstilles å føre til mangel på kulturell anerkjennelse. De fattige stenges ute fra deltakelse i det sosiale liv på grunn av manglende økonomiske ressurser. De opplever, eller frykter å oppleve, stigmatisering og utestenging som følge av dette. De fattige lider følgelig under det Fraser

(2005) betegner som distributiv urettferdighet, forårsaket av klassestrukturer i samfunnet. I tillegg til mangel på anerkjennelse som følge av ulikhet i status. De fattige opplever å ikke ha like betingelser som andre for deltakelse i samfunnets fulle spekter av aktiviteter, og derfor kan deres situasjon betegnes som urettferdig.

Fattigdom og sosial eksklusjon

Når man som menneske ikke kan delta i aktiviteter som følge av økonomisk fattigdom, kan det føre til at den fattige opplever sosial eksklusjon. Spesielt i et samfunn som det norske, med et generelt høyt velstandsnivå, kan det være vanskelig å delta uten tilstrekkelig med økonomiske ressurser. Henriksen (2005) relaterer fattigdom til skam, altså opplevelsen av å være uverdigg eller mindre verd enn andre, befinne seg utenfor fellesskapet eller være fremmedgjort i forhold til andre mennesker. Skam kan videre produsere en følelse av ensomhet. Kulturer som vektlegger økonomisk suksess kan lede de fattige inn i en opplevelse av kronisk skam over sin situasjon. Når det er en evig konkurranse om å lykkes økonomisk, og idealene handler om å være selvstendig både sosialt og økonomisk, vil skammen ofte være samfunnets bakside (Henriksen 2005: 77, 78).

I pressens fremstillinger av fattigdom finner jeg imidlertid ingen bilder på at de fattige og deres situasjon presenteres som preget av skam, isolasjon eller ensomhet. Dette kan derimot skyldes at det i liten grad er de fattige selv, altså ”konsekvens ekspertene”, som kommer til orde med sine betraktninger rundt egen situasjon. Debatten preges heller av hvordan journalister, eksperter og forskere fremstiller og evaluerer de fattige og deres livssituasjon i form av anerkjennelse.

4.4 Definisjonsdiskursen

Hva er det som gjør at de fattige oppfattes som fattige? Definisjonsdiskursen handler nettopp om dette, og retter fokus mot den norske fattigdommen som substansiell kategori. Det vil si det definisjonsmessige innholdet som tillegges fenomenet gjennom pressens fremstillinger. Aktuelle temaer innenfor denne diskursen handler derfor om hvem de fattige i pressens fremstillinger er, og hva som kjennetegner den fattigdommen vi som lesere presenteres for. En språkdebatt utgjør også en del av definisjonsdiskursen, og denne viser hvordan språklige formuleringer er av stor betydning når myndighetene tar på seg den omfattende oppgave å

bekjempe et sosialt problem som fattigdom. Gjennom de fremstillingene av fattigdommen som presenteres i pressen, gjennom de konstruksjoner og ord som blir brukt og som ikke blir brukt, er pressen med på å tegne et bilde og gi et innhold til den norske fattigdommen.

4.4.1 Kategoriseringer

Et karakteristisk trekk ved menneskene er, som Loseke (2003) viser til, at vi kategoriserer og på den måten gir verden mening. Navn vi knytter til objekter, er merkelapper for typer av ting og typer av mennesker, og i hverdagslivet ser vi gjerne etter likheter i det som er mangfoldig. Det betyr at kategoriene og det innholdet de får, er sosialt konstruert (Loseke 2003: 14,15). Fattigdom kan også vurderes som en sosialt konstruert kategori, fordi det tillegges varierende innhold av mennesker på ulike steder i verden. Loseke mener det sosialkonstruksjonistiske perspektivet oppmuntrer oss til å se nærmere på de kategoriene vi bruker når vi vurderer og gir mening til erfaringer, samfunnsforhold og mennesker. Dette er viktig fordi kategoriseringene påvirker vår atferd. Menneskene handler i forhold til den mening som tilskrives fenomener. Når det gjelder studier av sosiale problemer, er det viktig å vite *hvordan* vi tillegger objekter i miljøet mening, da dette vil påvirke hvordan vi sosialt reagerer, vurderer og forholder oss til sosiale problemer, som fattigdom (Loseke 2003:15,16).

Det fattigdomsbildet vi presenteres for gjennom pressen, vil nødvendigvis være en forenklet utgave av hvordan et slikt komplekst fenomen *kunne* ha vært fremstilt. Som nevnt i kapittel 2.2.1, hevder Burr (1995) vi ikke umiddelbart kan ta den kunnskapen og de verdensbildene vi presenteres for som objektive sannheter, fordi disse er produkter av nettopp våre måter å kategorisere verden på. Avisene foretar prioriteringer og valg, som påvirker det bildet som fremstilles av *hva* den norske fattigdommen handler om, og *hvem* de fattige er. Det er altså ikke nødvendigvis slik at alle aspekter ved fenomenet, og alle kategorier av fattige, er representert i det bildet av fattigdommen vi får gjennom pressen. Når det gjelder kategoriseringer av *hvem* de fattige er, vil jeg nærme meg denne problematikken ved å gjøre rede for fakta om de gruppene av mennesker i det norske samfunnet som ut fra objektive mål kan betegnes som fattige. Dette bildet vil sammenliknes med hvilke typiske tilfeller og typiske ofre pressen velger å fokusere på. Jeg vil deretter vise hvilke portretter av fattigdommen pressen gir, som er med på å gi innhold til *hva* denne i norsk sammenheng handler om.

4.4.2 Hvem er de fattige?

Definisjoner og mål på fattigdom er avgjørende for hvem som faller inn under kategorien fattig. Men hvem er de fattige i fattigdomsdebatten?

Skalaer og mål på fattigdom

Selv om statistikken viser at fattigdom ikke er et svært omfattende sosialt problem i det norske samfunnet, er det like fullt et problem som må tas alvorlig. Fløtten (1999) peker på viktigheten av å vite nettopp *hvilke* grupper i samfunnet som er overrepresentert blant de fattige, fordi denne kunnskapen vil gjøre det lettere å tilpasse politiske tiltak rettet mot de aktuelle gruppene. Når det gjelder fattigdomsdefinisjoner, vil også slike klassifiseringer være sentrale for å kunne vurdere hvorvidt de som *bør* falle innenfor en slik definisjon, faktisk også gjør det. Med et historisk blick viser hun til Aubert som på 1970- og 80-tallet konkluderte med at fattigdom hovedsakelig var et fenomen man fant i bygdesamfunnene. Yngre mennesker med store familier var i en spesielt utsatt posisjon, i tillegg til uføre, hvor Aubert mente å finne de mest alvorlige fattigdomsproblemene. Samenes vanskelige situasjon ble også understreket. Yngre, enslige kvinner var derimot i mindre grad representert i kategorien av fattige (Fløtten 1999: 54). Stjernø kommenterer i sin studie av fattigdom hvilke grupper som på 1980-tallet var de mest vanskeligstilte økonomisk sett. De som særlig utpekte seg var uføre, enslige forsørgere, arbeidsledig ungdom og i særdeleshet de enslige minstepensjonistene (Stjernø 1985: 58).

Variasjoner knyttet til hvilke samfunnsgrupper man regner som fattige vil, som Fløtten (1999) understreker, variere mye etter hvilken ekvivalensskala man benytter. Det å beregne andelen fattige i et samfunn er altså svært sensitivt i forhold til de mål og skalaer som anvendes på fenomenet. Resultatene kan derfor være forvirrende når det gjelder hvilket fattigdomsbilde man presenteres for, og følgelig hvilken politisk tilnærming som bør velges. Som tidligere nevnt i oppgavens innledning, regner den tradisjonelle OECD-skalaen fattigdom som 50 prosent av medianinntekt.. EU-skalaen tar derimot utgangspunkt i en fattigdomsgrense på 60 prosent av medianinntekt. For eksempel vil man med utgangspunkt i OECD-skalaen finne at fattigdom blant eldre i Norge så å si er utryddet, noe som jo indikerer at pensjonspolitikken fungerer slik den skal. Ved bruk av EU-skalaen får man imidlertid et annet bilde, da minstepensjonistene vil falle innenfor kategorien av fattige, og pensjonspolitikken kan

følgelig betegnes som mislykket (Fløtten 1999:56). Dette viser hvordan valg av skalaer og mål kan ha store konsekvenser for fattigdomsforståelsen i et samfunn.

Hvem er de fattige ut fra etablerte standarder?

Med utgangspunkt i regjeringens *Handlingsplan mot fattigdom* (Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2006-2007) – Statsbudsjettet 2007: kap.2), vil jeg her identifisere *hvem* som i følge dette offentlige dokumentet faktisk faller inn under kategorien fattig. Regjeringen tar utgangspunkt i en vid forståelse av fattigdom, og måler ut fra et bredt sett indikatorer. Det pekes på hvordan fattigdom ikke rammer hele, lett identifiserbare sosiale grupper, men heller enkeltpersoner innenfor et bredt spekter av grupper. Visse karakteristiske trekk ved de fattige kan likevel identifiseres.

Innenfor enkelte grupper er det overrepresentasjon av personer med en svært lav inntekt, sett i forhold til den andelen disse utgjør av den totale befolkningen. Dette gjelder blant annet unge enslige, par med små barn, enslige forsørgere, langtidsledige, langtidssyke, sosialhjelpsmottakere og innvandrere. Som nevnt vil lavinntekt målt som 60 prosent av medianinntekt føre til at også en stor andel pensjonister faller innenfor fattigdomskategorien. De fleste barn og unge i Norge vokser opp under gode økonomiske kår. Enkelte lever derimot i familier med så begrensede økonomiske midler at de kan karakteriseres som fattige. Rundt 3,5 prosent av alle barn under 18 år, var en del av husholdninger med vedvarende lavinntekt i perioden 2002 til 2004 målt ved 50 prosent av medianinntekt, noe som er en økning fra forutgående perioder. Spesielt er barn av foreldre med lav utdanning eller svak tilknytning til arbeidslivet utsatt, det samme gjelder barn av aleneforsørgere og barn med innvandrerbakgrunn. Innvandrere generelt er sterkt overrepresentert blant personer med langvarig lav inntekt, sammenliknet med befolkningen som helhet. Spesielt gjelder dette ikke-vestlige innvandrere.

Handlingsplanen peker også på hvordan enkelte mennesker lider under sammensatte og langvarige levekårsproblemer. Blant annet gjelder dette bostedsløse, innsatte i fengsler, langtidsmottakere av sosialhjelp og enkelte rusmiddelavhengige. De kan i utgangspunktet ha en rimelig inntekt og tilgang på nødvendige goder, men livssituasjonen gjør at de likevel lever i stor materiell og sosial nød. Undersøkelser viser også at psykisk sykdom kan være

medvirkende eller direkte årsak til fattigdom, fordi det kan hindre utdanning og deltakelse i arbeidslivet.

Hvem er de fattige i pressens fremstillinger?

Til tross for det faktum at det altså er vanskelig å identifisere hele karakteristiske grupper av mennesker blant de fattige, er det altså visse kategorier som ut fra etablerte standarder dominerer. Hvordan stemmer dette objektive og statistiske bildet av fattigdommens skjebner overens med de kategoriene av fattige vi presenteres for i pressen? Jeg ser denne distinksjonen som viktig fordi det gjerne er de kategoriene av fattige vi *får* høre om, som gjerne blir det bildet vi danner oss av fattigdommens typiske ofre. Tilsvarende kan de fattige vi *ikke* får høre om, bli ytterligere satt i skyggen og oppleve mangel på forståelse for sin vanskelige situasjon.

Et viktig funn som jeg vil innlede med i den forbindelse, er at utvalget generelt preges av få individportretter eller andre fremstillinger av hvem fattigdommen særlig rammer. De fattige fremstår i noen grad heller som en uidentifisert masse av individer. Dette vil jeg anta kan skyldes at fattigdomsdebatten preges av å være en politisk debatt, fordi den oppsto som et delvis resultat av Soria Moria-erklæringens ambisjon om å avskaffe fattigdom.

Oppmerksomheten rettes derfor heller mot politiske målsetninger og ansvarsforhold knyttet til problemet, fremfor utdypende beskrivelser av hvem de fattige er. Noen eksempler på typiske kategorier av fattige som derimot *er* representert i utvalget, er den fattige alenemoren, tiggeren, den bostedsløse rusmisbrukeren, de fattige minstepensjonistene og et par eksempler på mennesker som både er syke og fattige. Fattige sosialhjelpsmottakere er også representert i debatten. Blant annet fremmes det ved flere anledninger krav om at støttesatsene for disse menneskene må økes. Barnefattigdom vies også mye spalteplass, sett i forhold til at dette er et relativt lite utbredt fenomen. Min antakelse er at denne kategorien får oppmerksomhet fordi det oppfattes som spesielt uverdigg at det finnes barn som lider under fattigdom i vårt samfunn. I kun ett tilfelle nevnes derimot fattigdom blant innvandrerbarn, til tross for en statistisk overrepresentasjon av fattige innenfor denne gruppen. Innvandrerbefolkningen er generelt lite synlige i fattigdomsdebatten.

Fattigdommens mange skjebner

Jeg vil videre vise til noen eksempler på hvordan debatten er med på å forme bildet av hvem de fattige i Norge er. Følgende artikkel forteller historien om hvor vanskelig det er å være fattig i juletiden, og presenterer kategorier av fattige som sannsynligvis vil vekke vår sympati:

Aftenposten. Overskrift: De fattiges nisse.

22.12.2006. Aktørkategori: representant for interesseorganisasjon.

Artikkelen handler om hvordan Kirkens Bymisjon vil redde julen for ”narkomane,prostituerte, fattige og ensomme eldre”. Vi får høre om mennesker med rusproblemer og psykiske problemer som får hjelp, men også hvordan kulturelle forskjeller og sperrer gjør at andelen med minoritetsbakgrunn som søker hjelp ikke er så høy. De som gjerne henvender seg til Bymisjonen i julen er i følge artikkelen eldre og aleneforeldre, i tillegg til en økning i antallet alenefedre. Det vises til et større gap mellom de som er på innsiden og de som befinner seg på utsiden av samfunnet, i tillegg til at fattigdommen har en tendens til å gå i arv.

I VG 23. desember presenteres vi for flere av fattigdommens ulike skjebner under overskriften: ”De glemte fattige”. Det handler her om fattige minstepensjonister, og med tanke på at artikkelen publiseres lille julaften appellerer den i særlig grad til vår sosiale samvittighet. Det er to opposisjonspolitikere som viser til et antall på 246 000 nordmenn med en minstepensjon under fattigdomsgrensen til OECD. Fattigdommen mener de er mest tallrik og urettferdig for minstepensjonistene, som hevdes å være en glemt gruppe i den politiske kampen mot fattigdom. Politikerne spør følgende, dog noe retoriske spørsmål: ”Er minstepensjonistene fattige? Er det rimelig å bli regnet som fattig når man ikke har penger til å hente foreskrevet medisiner på apoteket? Er det rimelig å anse seg som fattig når man ikke har råd til å spise varm middag hver dag, eller når man ikke har vært på ferie på 10 år?”

En artikkel i Dagbladet 9. januar fremstiller et annet bilde av hvem de fattige er under overskriften: ”De eldre stadig rikere, de unge taper terreng. Fattige unge får krisehjelp.” Vi får vite at eldre har fått bedre levestandard, mens regjeringen nå vil bevilge krisehjelp til fattige barn og unge. Pengene skal blant annet brukes til selvhjelpsgrupper for ungdom, og tiltak for ungdom som avbryter skolegangen. Artikkelen viser til en betydelig overrepresentasjon av unge blant de fattige, og sannsynligheten for at en person under 30 år skal havne i lavinntektsgruppen hevdes å være tre ganger større enn for resten av befolkningen. Det er

imidlertid tydelig at fattigdommen er av relativ karakter: ”28 prosent av unge som bor alene sier at de ikke har råd til bil på grunn av dårlig økonomi, og 16 prosent har ikke råd til en ukes ferie. Mange unge mener de ikke har råd til å spise kjøtt eller fisk hver dag, de holder ikke boligen varm og kjøper sjelden nye klær.”

Fattigdom i hovedstaden

Et utvalg av artiklene presenterer fattigdommen som et spesielt presserende problem i hovedstaden Oslo, og det konstrueres bilder av typiske ofre for denne fattigdommen. Fattigdommens årsaker fremholdes å være høye bokostnader, noe som er spesielt problematisk for barnefamilier. Andre faktorer som plasserer Oslo i en utsatt posisjon er høy arbeidsledighet blant unge, samtidig som at halvparten av landets rusmisbrukere bor i byen. Mange av disse har også psykiske problemer, og derfor problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet. Et prosjekt under benevnelsen Prosjekt 101 - en kreativ dugnad som skal belyse Oslos skyggeside, presenteres i pressen i førjulstiden. Prosjektets intensjon er å rette oppmerksomhet mot hvordan det er å falle utenfor i velferdssamfunnet. Oslos skyggeside fremstilles her som bestående av tiggere, prostituerte og de fattige. Initiativtakerne fremholder å ville rette oppmerksomhet mot det vi helst vil lukke øynene for: ”Tigging, prostitusjon og ensomhet. Byens skyggeside handler om å være seks år og ha en mor med lite penger”. (Aftenposten 29. november, Aftenposten 8. desember, Dagbladet 27. november.)

Til tross for at pressen bidrar med et relativt lite antall konkrete og utfyllende eksempler på hvem de fattige er, fremstilles fattigdommen helst som et problem for noen få og spesifikke kategorier av mennesker. Som nevnt viser imidlertid statistikken at fattigdommen ikke kan tilskrives hele og lett identifiserbare sosiale grupper i samfunnet. Hovedrøst i neste artikkel viser til at han kjenner mange som er fattige, men likevel trekkes det også her frem typiske eksempler som alenemoren, den sykemeldte og rusmisbrukeren. De fattiges skjebner og utgangspunkt fremstilles imidlertid som unike, og derfor har de også unike egenskaper og evner til å komme seg tilbake til samfunnet.

Dagens Næringsliv. Overskrift: Fattigdommen.

22.5.2006. Aktørkategori: politikk og forvaltning.

Hovedrøst innleder med å si at vedkommende ”kjenner noen som er fattig”, og at det ikke er så rart at det er ganske mange av dem, selv her i ”verdens beste land å bo i”. Et titalls tusen

barn hevdes å hovedsakelig leve av sosial omsorg, og mellom 5 prosent og 10 prosent av befolkningen lever under en eller annen fattigdomsgrense. Det relative ved fattigdommen understrekes: ”De jeg kjenner holder ikke på å dø av sult. Ei heller fryser de i hjel om vinteren. De kan bare ikke delta i samfunnet på lik linje med oss andre.” Et typisk og overrepresentert eksempel på en kategori blant de fattige fremstilles som alenemoren, og det tegnes et bilde av et strevsomt liv: ”Hun leverer for tidlig i barnehagen for å rekke en lavt lønnet jobb. Hun henter for sent, haster hjem til en liten leilighet, lager middag og er utslitt. Ikke overskudd til noe kvalitetstid med barna, aldri råd til ferie, aldri leirskole, ikke medlemskap i fritidsklubben eller kjøp av sportsutstyr.” Hennes liv kalles ”en reell tidsklemme i motsetning til den selvvalgte”. Andre kategorier av fattige som nevnes er den fraskilte mannen med felles andel gjeld og bidragsforpliktelser som mister jobben, rusmisbrukeren eller den langtidssykemeldte. Det påpekes at folk flest i dag tilhører gruppen av de som har det veldig bra, og at de fattige derfor ikke er en stor og sterk gruppering, men vi må likevel ikke glemme at ”et samfunn ikke er bedre enn hvordan de dårligste har det”, og at det ikke er moralsk riktig i et velferdssamfunn at en del av befolkningen ikke kan delta.

4.4.3 Fraværet av en etnisk dimensjon i fattigdomsdebatten

Jeg vil her vie mer oppmerksomhet til det faktum at gruppen av innvandrere i det norske samfunnet dominerer fattigdomsstatistikken, men er tilnærmet fraværende i fattigdomsdebatten, noe som etter min oppfatning er et svært viktig og oppsiktsvekkende funn. Som vist er denne gruppen sterkt overrepresentert blant de fattige, og livssituasjonen for mange er alvorlig, og problemene de opplever vedvarende. Handlingsplanen mot fattigdom peker på at i perioden 2002-2004 var 18 prosent av innvandrerne i alt, og hele 24 prosent av de ikke-vestlige innvandrerne, registrert med vedvarende lavinntekt målt ved 50 prosent av medianinntekt. Tilsvarende tall var henholdsvis 29 prosent og 37 prosent ved bruk av en ekvivalensskala på 60 prosent. Arbeidsledigheten er også om lag tre ganger så høy blant ikke-vestlige innvandrere enn for befolkningen for øvrig. Andelen langtidsledige i denne gruppen er i tillegg økende.

Hvorfor vies denne kategorien av fattige så å si ingen oppmerksomhet i fattigdomsdebatten? Det er vanskelig å peke på forklaringer på dette. Fraværet av den etniske dimensjonen kan tyde på at dette er en gruppe fattige mennesker vi ikke i like stor grad kan identifisere oss med. En mulig måte å se det på, er derfor at det kan være problematisk å fremstille

fattigdommen som et typisk innvandringsproblem, dersom man ønsker å fremme en forståelse som den allmenne norske befolkningen kan relatere seg til. Kanskje frykter politikerne at vi i større grad vil distansere oss til problematikken, og tenker at det rammer ”dem”, men ikke ”oss”? Den fraværende etniske dimensjonen mener jeg imidlertid er spesielt bekymringsverdig av en annen årsak. Det har blitt diskutert hvorvidt innvandrerne representerer en ny underklasse i befolkningen. Det å belyse disse menneskenes fattigdomssituasjon, kan være et tiltak for å fremme forslag til konkrete løsninger på deres problemer.

Fraværet av en etnisk dimensjon i den norske fattigdomsdebatten, står i motsetning til det Gilens (1999) oppdaget etter studier av det amerikanske samfunnet. Bay og Saglie (under utgivelse) viser til hvordan Gilens fant at fattigdom i mediene i stor grad ble presentert som et problem for den svarte befolkningen. Til tross for at de svarte bare utgjør i underkant av en tredjedel av de fattige, hevder Gilens at mediene ønsker å lede folk til å tro at hele to av tre fattige er svarte. Hans studie viser også til artikler om såkalt ”verdige fattige”, og hvordan disse sjelden handlet om mennesker fra den svarte befolkningen. Dette mener han kan være med på å forklare generelle oppfatninger om svarte i det amerikanske samfunnet, som henholdsvis velferdsrettshavere og med en svakere forpliktelse til arbeidsetikk enn andre borgere (Bay og Saglie: under utgivelse: 6).

Gilens antakelse kan også brukes som mulig forklaring på den etniske dimensjonens fravær i den norske fattigdomsdebatten. Er det slik at vi knytter spesifikke innvandringsgrupperinger til arbeidsledighet og misbruk av trygd? Hvis så er tilfelle, kan det være problematisk å fremstille fattigdommen som et innvandringsproblem, og ikke heller som et generelt samfunnsproblem.

4.4.3 Fattigdommen er relativ

Som tidligere nevnt i oppgavens innledning, konkluderer norsk samfunnsforskning med at det handler om en relativ fattigdom i dagens samfunn. Det innebærer at de fattige i liten grad opplever mangel på grunnleggende behov som mat og bosted, men at de heller er fattige som følge av en økonomisk situasjon som forhindrer dem fra fullverdig deltakelse i det sosiale liv. Utvalget viser også flere eksempler på at det dreier seg om en fattigdom av relativ karakter,

og fenomenet knyttes ved flere tilfeller til forestillinger om uakseptabel lav levestandard, fremfor forestillinger om absolutt nød.

Ved å definere og fremstille den norske fattigdommen som relativ, bidrar man også til å konstruere en forståelse av tilstanden, noe som får konsekvenser for de som rammes. Som tidligere nevnt i kapittel 2.2.3, viser Halvorsen (2002) til Fauske (1997), for å understreke hvordan det ikke er det sosiale problemet i seg selv som gjør at myndighetene oppfatter tilstanden som alvorlig, men heller definisjoner av problemet. Sosiale problemer skapes på denne måten gjennom diskursive og sosiale prosesser, og får konkrete konsekvenser. Med et sosialkonstruksjonistisk utgangspunkt oppfattes derfor ikke fattigdomsfenomenet som en naturlig eksisterende begivenhet i verden, men heller som noe som oppstår gjennom sosial kontakt, og får sin mening gjennom språket. Det er de prosessene som foregår når vi begynner å betrakte fattigdom som et problem som er av betydning, uten at vi har en klar oppfatning av fenomenets mer objektive innhold.

En forsker peker i Aftenposten 22. desember på at en relativ forståelse av fattigdom bør ha visse implikasjoner når man skal måle fattigdommen. Vedkommende viser til hvordan regjeringens pensjonsforslag med nye levealdersjusteringer, vil føre til at mange minstepensjonister får en pensjon som er lavere enn fattigdomsgrensen på 50 prosent av medianinntekt. Forskeren mener det er vanskelig å kalle fattigdommen for relativ når pensjonssystemet rammer et stort antall eldre mennesker på denne måten. En politiker går i Aftenposten 19. januar så langt som å kalle det ”å holde folk for narr” når regjeringen hevder de vil avskaffe fattigdom. Dette begrunnes med fattigdommens komplekse karakter, som i stor grad vil påvirkes av nettopp de definisjonene man anvender. Med en relativ definisjon hevdes det å være svært vanskelig å avskaffe fattigdom, fordi det innebærer å måle fenomenet i forhold til en gitt referansegruppe: ”Selv om jeg tjener like mye i morgen som i dag, vil jeg likevel bli relativt fattigere om naboen går opp i lønn”. Man bør derfor heller snakke om ulikheter i et rikt land som Norge, hvor målet er å få så mange som mulig til å klare seg selv.

Selv om regjeringens fattigdomsplan kun betegnes som en ”retorisk forskjell” fra arbeidet til den tidligere regjeringen, får derimot Bjarne Håkon Hanssen noe skryt av en fagperson som uttaler seg fattigdomsdefinisjoner i Aftenposten 7. oktober. Regjeringen berømmes for å benytte en relativ definisjon med et sett indikatorer, noe vedkommende mener vil gjøre det lettere å følge utviklingen bredere og bedre over tid. Det applauderes også at regjeringen nå

ser at fattigdom ikke bare henger sammen med inntekt, men også bosted, utdanning og at ulike helseproblemer kan spille inn.

Definisjoner og målinger av fattigdommen viser seg altså å være omdiskuterte og viktige temaer i fattigdomsdebatten. Neste artikkel peker derimot heller på behovet for økonomisk vekst, fremfor semantiske endringer av definisjoner i kampen mot fattigdom:

Aftenposten. Overskrift: Et forsvar for økonomisk ulikhet.

3.11.2006. Aktørkategori: journalist og redaktør.

Hovedrøst viser til hvordan økonomiske forskjeller mellom folk avhenger av hvordan man måler dem. Vedkommende argumenterer for at vi heller bør fokusere på om de fattigste får det bedre, enn om gapet mellom fattige og rike øker. Fortsatt vekst fremmes i denne artikkelen som en bedre formel for å redusere fattigdommen enn minister Hanssens oppskrift: ”å forandre definisjonen av fattig, og med et pennestrøk redusere antallet fattige i Norge fra 400 000 til 130 000”. Reelle endringer i levekår fremmes som viktigere enn det som kalles ”semantiske krumspring”.

I førjulstiden gir en gatesanger følgende bilde av hva fattigdom i et rikt land som Norge kan handle om:

Aftenposten. Overskrift: Oslo er en ensom by.

13.12.2006. Aktørkategori: ”konsekvenseskspert”.

”Hva fattigdom er? I Norge er det ensomhet. Og at folk er ulykkelige. Fattigdom har ikke noe med penger å gjøre. Oslo er en ensom by. Det er kanskje derfor nordmenn liker gata så godt?” Han viser også til enorme forskjeller mellom folk og peker på behovet for økt anerkjennelse av fattige mennesker: ”En ting er å gi de narkomane penger, en helt annen ting er å behandle dem med respekt. Gapet mellom deres liv og livet på gata er så stort at det er umulig å forestille seg. Det er umulig å forestille seg hvordan det er å bo i container. Vet politikerne egentlig hva som foregår her på hovedgaten?”

Fattigdommen, til tross for sin relative karakter, fremstilles her som uholdbar i et rikt samfunn som det norske:

Aftenposten. Overskrift: =Oslo=Norge – verdens rikeste land.

3.8.2006. Aktørkategori: ekspert, fagperson.

Artikkelen viser til at det i Norge er 500 000 fattigdefinerte, og dersom alle disse kom på gaten som =Oslo selgere, ville det ”fortone seg som den reneste fordelingspolitiske anskuelses undervisning”. Hovedrøst ønsker ikke å kritisere =Oslo selgerne, men vil heller rette oppmerksomheten mot det faktum at det faktisk er fattige mennesker i det han kaller ”verdens rikeste og beste land”.

”Parity of participation”

Den relative definisjonen av fattigdom som brukes i norsk sammenheng, eksemplifiseres kontinuerlig på ulike måter i hele utvalget. En absolutt definisjon av fattigdom vil, som Schiefloe (2003) viser til, være basert på en objektiv tilstand. Mennesker er fattige hvis de fryser, sultet, mangler et skikkelig botilbud eller stenges ute fra for eksempel skolegang eller helsetilbud fordi de ikke kan betale for seg (Schiefloe 2003: 245). Relativ fattigdom handler heller om det å oppleve eller oppfatte at man mangler det de fleste andre har, og fattigdommen i et samfunn kan derfor øke når noen ikke henger med i en generell velstandsutvikling, uten at de fattige får det verre i absolutt forstand (Hagen og Lødemel 2003: 213). Den relative definisjonen og forståelsen av fattigdom kan knyttes til Frasers (2005) begrep ”parity of participation”. Som tidligere nevnt i oppgavens teoridel, forstår Fraser dette som den mest generelle betydningen av rettferdighet og urettferdighet, og handler om i hvilken grad mennesker har like betingelser for deltakelse i det sosiale liv. Hun nevner to mulige hindre som kan forringe denne deltakelsen, henholdsvis økonomiske og kulturelle forhold i samfunnet. Utvalget viser at begge dimensjonene er representert i fattigdomsfremstillingene. Jeg ser imidlertid en dominerende tendens til at det fokuseres på hvordan økonomiske hindre preger de fattiges situasjon..

4.4.4 En språkdebatt om fattigdom

Analysen av datamaterialet viser også at det innenfor definisjonsdiskursen foregår en egen språkdebatt knyttet til regjeringens uttalte målsetning om å ”avskaffe fattigdom”. Valg av språklige formuleringer blir her gjenstand for debatt, og ikke kun som følge av selve innholdet og intensjonen bak satsningsplanen. Denne språkdebatten ser jeg som en avsporing i forhold til hva fattigdomsdebatten egentlig burde handlet om, nemlig konkrete tiltak for hvordan man

skal møte problemet. Argumentasjonen preges her av det man kan kalle ordkløyveri, og det er aktører fra kategoriene ekspert, fagperson og journalist/redaktør som uttaler seg om semantiske grep i regjeringens fattigdomskamp.

To språkforskere kommenterer i følgende artikkel regjeringens ordbruk på følgende måte:

Aftenposten. Overskrift: Fiffig, mener Vinje.

19.1.2006. Aktørkategori: ekspert, fagperson.

I følge hovedrøst vil det å bruke betegnelsen ”fattigdommen” innebære alle utslag av tilstanden: Å være fattig. Når regjeringen sier de vil avskaffe ”fattigdom”, behøver det ikke bety at man forplikter seg til å fjerne alle utslag av tilstanden, men at man heller forsøker å fjerne mange utslag. Dette betegnes som ”ganske fiffig og ordentlig gjort”, og ”klokt formulert”. Det påpekes videre: ”Hvis det hadde vært i bestemt form, ville det ikke være noen i denne verden som ville klare det.”

I Aftenposten samme dag som ovennevnte artikkel, kommenteres derimot forskernes utspill på følgende måte: ”klapp på skulderen fra fremstående filologer hjelper lite”:

Aftenposten. Overskrift: Lurte seg selv.

19.1.2006. Aktørkategori: journalist og redaktør

”Det mest avgjørende i deres løfte er ikke formen på substantivet fattigdom, men innholdet i verbet avskaffe. Skal noe avskaffes, skal det bort. Da blir betydningsforskjell mellom fattigdom og fattigdommen en debatt for spesielt interesserte.” Hovedrøst mener det politiske budskapet som sendes ut er at fattigdom er noe som skal avskaffes, og at en riktigere og mindre forvirrende formulering heller hadde vært at man forpliktet seg til å bekjempe fattigdom.

Språkdebatten blir også kritisert fra politisk hold, hvor det hevdes at denne fører til feil fokus i kampen mot fattigdom:

Dagbladet. Overskrift: Dropp ordkløyveriet, gjør noe!

24.1.2006. Aktørkategori: politikk og forvaltning.

Politikeren hevder Soria Moria-erklæringen i for stor grad har ført til ”en krangel om definisjoner av fattigdom mellom de rødgrønne”. Vedkommende gir derfor følgende råd: ”Avlys ordkløyveriet om fattigdom og gjør jobben for de fattige.”

I Aftenposten 19. januar viser journalisten til en påstått heftig debatt som skal ha foregått forut for Soria Moria-erklæringen. Denne debatten handlet nettopp om hvordan bekjempelse av fattigdom skulle formuleres, og hvorvidt det skulle stå bekjempe eller avskaffe foran fattigdom. Artikkelen viser også til at ”det var en like stor diskusjon om hvorvidt det skulle stå ’fattigdom’ eller ’fattigdommen’.” Det skal ha blitt enighet om den førstnevnte formuleringen, fordi man da ikke hadde lovet å avskaffe all fattigdom.

Hvorfor blir denne språkdebatten viet så mye oppmerksomhet i pressen? Jeg vil argumentere for at det kan skyldes hvordan fattigdom i et samfunn som det norske er et sensitivt tema, og at det derfor er viktig for offentlige myndigheter å nærme seg saksfeltet på en forsiktig og gjennomtenkt måte. Valg av ord og formuleringer skal jo i utgangspunktet få reelle konsekvenser for en gruppe mennesker i samfunnet som lever i en vanskelig livssituasjon. Når man erklærer at fattigdom skal avskaffes, er dette sterke valg av ord, og kan tolkes dit hen at det ikke lenger skal finnes noen fattige mennesker i hele vårt land. Dette oppfattes nok av mange som en umulighet, og en mer modifisert målsetning om å bekjempe fattigdom ville kanskje vært mer hensiktsmessig for å heller lede oppmerksomheten mot de konkrete forslagene til fattigdomsbekjempelse som regjeringen faktisk også fremlegger.

4.4.5 En oppsummerende konklusjon til definisjonsdiskursen

Hvem er de fattige i fattigdomsdebatten?

De fattige i pressens fremstillinger svarer i noen grad til hvilke kategorier som regnes som fattige også ut fra objektive kriterier. Vi presenteres for typiske kategorier som alenemoren, minstepensjonisten, sosialhjelpsmottakeren, rusmisbrukeren og de fattige barna. De fremstilles alle som grupperinger og enkeltmennesker det er lett å få sympati med. Det jeg imidlertid vil konkludere med som det viktigste funnet her, er hvordan fattige innvandrere er fraværende i fattigdomsdebatten, til tross for å være overrepresentert blant kategorien fattige. Dette gjelder følgelig også de fattige innvandrerbarna, noe jeg vil hevde er spesielt alvorlig. Like lite som andre barn er skyld i foreldrenes fattigdom, er innvandrerbarna det. Det er

derfor betenkelige at eksistensen av fattigdom innenfor denne kategorien ikke problematiseres mer i utvalget. I særlig grad mener jeg politikerne burde satt denne problematikken i større grad på dagsorden gjennom pressen.

Relativ fattigdom i en velferdsstat

Artiklene fremstiller gjennomgående eksempler på hvordan fattigdommen i Norge er relativ, og handler altså om uakseptabel lav levestandard i forhold til det som er vanlig i samfunnet. Dette viser seg for eksempel ved at man mangler økonomiske midler til forbruk som sykkel og merkeklær, eller den årlige ferieturen. Ved et par anledninger får vi også høre om hvordan noen fattige ikke får dekket mer grunnleggende behov som botilbud eller nødvendige medisiner, men generelt fremstår fattigdommen som relativ. Denne vinklingen kan også knyttes til hvordan det er politikerne som dominerer debatten. Det vil være lite fordelaktig for dem å presentere en potensiell tilstedeværelse av absolutt fattigdom i en velferdsstat som den norske.

5.0 KONKLUSJON

Jeg stilte i min overordnede problemstilling spørsmålet om hvordan fattigdom fremstilles som sosialt problem gjennom pressen i dagens Norge. Analysen av datamaterialet viser at fenomenet fattigdom gjennomgående fremstilles som et onde det er enighet om at må bekjempes. Norge er et av verdens rikeste land, og velferden er tydelig og omfattende. At det faktisk eksisterer mennesker som daglig opplever fattigdom som et stort hinder for deltakelse i det sosiale liv, fremstilles utelukkende som både uverdigg og urettferdig. Artiklene velger å fokusere på ulike aspekter og dimensjoner ved denne fattigdommen, som til sammen utgjør det jeg ser som en overordnet fattigdomsdiskurs. Innenfor denne har jeg arbeidet frem fire ulike diskurser som tegner forskjellige bilder av hva fattigdommen handler om, og som retter vår oppmerksomhet mot fattigdommens mange fasetter.

Min videre konklusjon tar utgangspunkt i hver av de tidligere formulerte underproblemstillingene. Disse knytter seg an til hver sin diskurs, henholdsvis velferdsstatsdiskursen, ansvarsdiskursen, anerkjennelsesdiskursen og definisjonsdiskursen. Jeg vil besvare delproblemstillingene med de hovedfunnene jeg har gjort innenfor hver enkelt diskurs, og kommentere i hvilke tilfeller jeg eventuelt mener de overlapper eller understøtter

hverandre. Samlet representerer diskursene, med tilhørende temafremstillinger, innholdet i den fattigdomsdebatten som foregikk i pressen i året 2006.

5.1 Hva presenteres som mulige årsaker til fattigdommen?

Dette spørsmålet vil jeg relatere til gjennomgangen av velferdsstatsdiskursen, hvor fokus rettes mot fremstillinger i utvalget som diskuterer hvordan de statlige myndighetene bør innrette seg for å bekjempe fattigdommen. Hovedårsaken til fattigdom fremstilles gjennomgående å være mangel på deltakelse i arbeidslivet. Løsningen blir følgelig å fremme sysselsetting blant fattige som av ulike årsaker står utenfor det lønnede arbeidslivet. Myndighetenes hovedgrep i den forbindelse handler om å videreføre den sosialpolitiske arbeidslinjen, og innføre velferdskontrakter som en forpliktende avtale mellom forvaltning og bruker. Disse tiltakene viser seg imidlertid å være omdiskuterte. I analysen peker jeg også på hvordan mye av denne debatten tar utgangspunkt i Bjarne Håkon Hanssens uttalelse om at sosialhjelpsmottakere må lære seg å ”stå opp om morran”. I følge Hanssen selv var denne mer eller mindre myntet på de mange som ikke er i jobb som kan jobbe, som ikke er syke eller utføre.

5.1.1 Hovedårsak og mulige løsninger

For å møte det som fremheves som hovedårsaken til fattigdomsproblemet, altså mangel på tilknytning til arbeidslivet, vil myndighetene bruke mye ressurser. Flere artikler i utvalget hevder arbeidslinjens mange gode konsekvenser. Spesielt blant aktører innenfor politikk og forvaltning, oppfattes dette som en riktig tilnærming til fattigdomsproblemet. Jeg ser likevel en stadig tendens til at disse aktørene også vil modifisere hva en slik arbeidslinje burde innebære i kampen mot fattigdom. Særlig påpekes det som viktig at man alltid må sette enkeltindividet først, og tilpasse systemet til brukeren, ikke omvendt. De som av ulike årsaker ikke *kan* jobbe, skal ikke tvinges ut i arbeidslivet. Det er viktig å sørge for et verdig liv også for disse menneskene, blant annet foreslås det ved flere anledninger at sosialhjelpssatsene må økes. Det er altså ikke en rendyrket arbeidslinje som fremstår som veien å gå i kampen mot fattigdom.

Som en videreføring av arbeidslinjen, foreslår myndighetene å innføre velferdskontrakter. Dette sosialpolitiske grepet vekker mange reaksjoner. Fra myndighetenes side hevdes det at disse skal være en samfunnskontrakt som er gjensidig forpliktende mellom forvaltning og bruker. De skal være basert på en balanse mellom plikter og rettigheter. Sosialhjelpsmottakere har plikt til å delta på ulike tiltak som skal fremme en overgang til arbeid. Rettighetene skal medføre økt sikkerhet og oppfølging tilpasset den enkelte brukeren. Det er spesielt pliktaspektet som er omdiskutert. Det sies ikke direkte at fattigdommen er selvforskyldt, men når deler av løsningen på problemet hevdes å ligge hos individet, jamfør uttalelsen om å ”stå opp om morran” og tankegangen bak denne, antyder det også noe om hvor man legger årsaken hen. Altså delvis hos individet. En slik tankegang blir utsatt for kraftig kritikk fra flere hold, og velferdskontraktene blir mottatt som en fremmed og uvelkommen tilnærming. Blant annet hevder en forsker at man står i fare for at moralismen lovfestes ved å etablere en slik kontrakt mellom to ulikeverdige parter. Det presenteres også som problematisk at mennesker som allerede befinner seg i en vanskelig situasjon, skal belastes ytterligere ved å tillegges mer ansvar. Konsekvensene av disse kontraktene hevdes å kunne være en ytterligere stigmatisering og mistenkeliggjøring av sosialhjelpsmottakere og fattige.

Til tross for en dominans av artikler som kritiserer forslaget, viser det seg også at noen fremstiller velferdskontraktene og tanken bak i mer positive ordelag. En journalist mener kontraktene absolutt er verdt å prøve ut, blant annet fordi statens utgifter reduseres når flere kommer i arbeid. Sysselsetting fremstilles som det beste middel mot store økonomiske og sosiale forskjeller. Talspersoner for de fattige uttrykker bekymring for at velferdskontraktene vil skape et A-lag og et B-lag blant de fattige. Et motsvar til dette kommer fra journalisten, som mener det i så fall må være bedre enn kun et B-lag. Fra politisk hold fremkommer det oppfatninger om at velferdskontraktene kan ha en funksjon i arbeidet med å bygge opp en god velferdsstat, og føre til mindre sosiale forskjeller blant folk. Andre aktører velger å fremheve rettighetsaspektet fremfor pliktaspektet ved velferdskontraktene, og peker på hvordan disse kan gi skreddersydde opplegg for hvordan man skal komme seg i arbeid eller annen aktivitet.

5.1.2 Årsakene ligger i samfunnsstrukturene

En del av utvalget viser også til oppfatninger hvor årsakene til fattigdommen utelukkende ligger i det norske samfunnets strukturelle utforming, og ikke hos enkeltindividet. Tilsvarende tillegges ansvaret for bekjempelse av fattigdommen de styrende myndigheter. Denne

problematikken viser seg altså som både en del av velferdsstatsdiskursen og ansvarsdiskursen, og er med på å underbygge koplingen mellom disse diskursene. Felles for velferdsstats- og ansvarsdiskursen er at ansvaret for fattigdommen i stor grad tillegges offentlige myndigheter.

En artikkel innenfor velferdsstatsdiskursen som omhandler sysselsetting som norm i samfunnet, peker på at fattigdommen må bekjempes med en politikk der årsakene og drivkreftene til fattigdom angripes, fremfor å angripe de fattige selv. Årsakene hevdes her å ligge i en brutalisering av samfunn og arbeidsliv, hvor noen støtes ut. Innenfor ansvarsdiskursen presenteres vi for fremstillinger der årsakene til fattigdom hevdes å være en liberalisering av norsk kapitalisme, og mer generelt grunnleggende strukturer i norsk økonomi. Ansvaret kan derfor heller ikke tillegges andre enn myndighetene.

Artikler som befinner seg innenfor denne diskursen viser seg å utgjøre en stor andel av det totale utvalget. Dette mener jeg kan knyttes til velferdsstatens utforming som en omfattende institusjon som skal beskytte oss mot sosiale risikoer gjennom livsløpet, deriblant fattigdom. Når fattigdom i velferdsstaten er en så fremtredende problemstilling, viser det hvordan fenomenet oppfattes som uakseptabelt i et velstående og velferdsorientert samfunn.

5.2 Hva presenteres som mulige løsninger på fattigdommen?

Dette spørsmålet vil jeg knytte an til den delen av analysen som befinner seg innenfor ansvarsdiskursen. Det viser seg som en gjennomgående tendens at det er offentlige myndigheter som tillegges det overordnede ansvaret for fattigdommen. Derfor er det også myndighetene som må fremme forslag til konkrete løsninger på problemet. Sentrale politiske grep i den forbindelse er en videreføring av den sosialpolitiske arbeidslinjen og forslaget om å innføre velferdskontrakter. Hvordan disse sosialpolitiske grepene blir diskutert, valgte jeg imidlertid å plassere innenfor velferdsstatsdiskursen. Dette illustrerer hvordan jeg ser velferdsstatsdiskursen og anerkjennelsesdiskursen som i stor grad overlappende. Analysen av datamaterialet viser nemlig at det er myndighetene som tillegges det overordnede ansvaret for å finne løsninger på fattigdomsproblemet.

5.2.1 Myndighetenes overordnede ansvar

Innenfor ansvarsdiskursen har jeg sett nærmere på hvem, hovedsakelig i betydningen individ eller samfunn, som tillegges ansvar for fattigdomsproblemet. Fremstillinger i utvalget som omhandler arbeidslinjen og forslaget om å innføre velferdskontrakter, reflekterer som nevnt hvordan individet selv i stadig større grad tillegges ansvaret for å komme seg ut av en fattigdomssituasjon. Med unntak av dette, viser det seg som en gjennomgående tendens i utvalget at det er myndighetene som tillegges hovedansvaret. Blant annet viser dette seg i kritikk av lave sosialhjelpssatser.

Debatten preges av en diskursiv drakamp mellom, på den ene siden, opposisjon og presse, og på den andre siden, styrende myndigheter. Førstnevnte gruppe plasserer ansvaret hos myndighetene, som på sin side ønsker å fremstå som handlekraftige. Regjeringen viser også tendens til å delegere eller plassere ansvaret på andre nivåer i forvaltningen.

5.3 Hvordan fremstilles fattigdommen som moralsk kategori?

Innenfor anerkjennelsesdiskursen besto min tilnærming i å analysere hvordan de fattige og deres livssituasjon ble sosialt evaluert i fattigdomsdebatten. Denne tilnærmingen knytter seg an til det ovennevnte spørsmålet om fattigdommen som moralsk kategori. Min hovedinnfallsvinkel i den forbindelse var å se nærmere på hvorvidt det eksisterer et skille mellom verdige og uverdige fattige og trengende i utvalget. Min konklusjon er som følger:

5.3.1 Verdige fattige lever i uverdige fattigdom

Til tross for et relativt lite antall individportretter av de fattige, fremstår de vi presenteres for generelt som verdige fattige og trengende. Vi får blant annet høre om den fattige alenemoren som kjemper for å opprettholde et verdig liv for seg og sin sønn, eller tiggeren som heller vil tigge på gata enn å ligge samfunnet til byrde ved å ta imot sosialhjelp. De fattige viser seg altså som det man kan kalle moralske mennesker. Fattigdom fremstår som noe som rammer menneskene uten at de selv er skyld i det, og ikke en situasjon man selv fører seg inn i eller velger. Når de fattige, altså "konsekvensespertene", uttaler seg, er det noen få som fremhever bitterhet over egen livssituasjon. Andre velger å tegne et bilde av verdighet til tross for

fattigdommens alvorlige konsekvenser. Som tidligere nevnt, viser Loseke (2003) til at vi gjerne viser sympati når det er verdige mennesker som rammes av problemer på et urettferdig grunnlag. Nettopp denne beskrivelsen ser jeg som illustrerende for anerkjennelsesdiskursen, hvor sympatien med de fattige og deres situasjon er gjennomgående. Dette kan også hevdes å prege hele fattigdomsdebatten.

Vi presenteres blant annet for historier om hvordan lave sosialhjelpssatser rammer de fattige, og at flere ikke har råd til å dekke nødvendige utgifter som mat, klær, bolig og medisintgifter. Fattigdommen er stressende og helseskadelig, og hevdes også å føre til utestengning og stigmatisering. Spesielt uverdigg fremstilles det i ett tilfelle å være når sosialhjelpsmottakere og fattige mistenkeliggjøres og beskyldes for å snylte på samfunnet. Det å tillegge disse menneskene ansvar for egen livssituasjon, betegnes som uverdigg. Anerkjennelsesdiskursen knytter seg her an til ansvarsdiskursen, når det pekes på hvordan en slik fordeling av ansvar er feilaktigg og gjenspeiler en urettmessigg mistenkeliggjøring av de fattigg. I ett tilfelle går hovedrøst så langt som til å hevde at det råder en generell forakt for de fattigg i vårt samfunn.

5.3.2 De fattigg barnas situasjon

Innenfor anerkjennelsesdiskursen presenteres vi også for problematikken knyttet til at barn lider under foreldrenes fattiggdom. Disse barna opplever sosiale konsekvenser av fattiggdommen i form av at de ikke får leve et barneliv som er vanlig blant norske barn generelt. Det innebærer blant annet at mange ikke kan dra på den årligg ferieturen til innland eller utland, og de må avstå fra materielle goder som andre gjerne har tilgang på. Denne fattiggdommen er tydeligg av relativ karakter, men fremstilles som spesielt bekymringsverdigg og alvorlig fordi den rammer mennesker som er uten muligheter til å påvirke sin egen situasjon. De fattigg barna fremstår derfor som en spesielt representativ gruppe av det man kan kalle verdigg fattigg og trengende.

Integrering for barn knyttes gjennomgående til det å ha materielle goder og mulighet til å delta på fritidsaktiviteter, kjøpe fine klær, sykkel og generelt kunne ta del i forbrukerkulturen. Det er problematisk for foreldre når den økonomigg situasjonen gjør at barna lider, og vi presenteres for en undersøkelse som viser at barna også prioriteres ved pengeknapphet.

Familiens dårlige økonomi skal ikke synes på barna, og ved flere tilfeller uttrykker fattige foreldre redsel for at barna skal bli stigmatisert.

5.3.3 Behovet for omfordeling og anerkjennelse

Behovet for konkrete tiltak i kampen mot fattigdom fremstår i hele utvalget som essensielt. Når det gjelder større rettferdighet for de fattige i vårt samfunn, fremheves både mer omfordeling og økt anerkjennelse som sentrale virkemidler innenfor anerkjennelsesdiskursen. Det er imidlertid flere eksempler på hvordan politikk som rettes inn for øke det ene rettferdighetskravet, gjerne bidrar til å motarbeide det andre. Spesielt viktig synes det å være at tiltak for å bedre de fattiges situasjon, ikke også bidrar til stigmatisering eller mer gruppedifferensiering. For å føle seg verdsatt, er det avgjørende at de fattige kan få bidra i et arbeids- og samfunnsliv som ikke støter dem ut. Innenfor utvalget som helhet, ser jeg derimot krav om mer omfordeling som det dominerende og viktigste i kampen mot fattigdom.

5.4 Hvordan fremstilles fattigdommen som substansiell kategori?

Dette spørsmålet vil jeg relatere til analysen av hvordan fattigdommen får sitt innhold og substans gjennom de fremstillingene vi presenteres for innenfor definisjonsdiskursen.

5.4.1 En uidentifisert masse av individer

I definisjonsdiskursen gjorde jeg rede for hvilke kategorier av fattige som finnes i det norske samfunnet ut fra objektive, statistiske mål. Det viser seg at fattigdommen gjerne ikke rammer hele, lett identifiserbare sosiale grupper. Dette kan være noe av årsaken til at de fattige i pressen også fremstår som en mer eller mindre uidentifisert masse av individer. Ut fra etablerte standarder er det derimot noen kategorier av fattige som peker seg ut. For eksempel dreier det seg om mennesker med rusproblemer, enslige forsørgere, unge enslige, visse sosialhjelpsmottakere og langtidsledige. Hvordan de langtidsledige er overrepresentert i kategorien fattige, kan også relateres til velferdsstatsdiskursens fokus på sysselsetting som det beste middel mot fattigdom. Som nevnt er imidlertid antallet individportretter relativt få, og de fleste er ikke særlig utfyllende når det gjelder informasjon om den fattiges tilstand. Vi

fremstilles for noen typiske ofre, men totalt sett fokuserer fremstillingene lite på akkurat *hvem* de fattige er.

5.4.2 Overrepresentasjon av fattige blant innvandrerbefolkningen

Et oppsiktsvekkende og tydelig funn i sammenlikningen av hvem de fattige statistisk sett er, og hvem vi får høre om i pressen, er fraværet av en etnisk dimensjon. Til tross for en klar overrepresentasjon av fattige innenfor innvandrerbefolkningen, vies de så å si ingen plass i pressens fattigdomsdebatt. Som nevnt er det vanskelig å peke på mulige årsaker til dette, men jeg vil her nevne at det kan ha svært uheldige konsekvenser for det totale fattigdomsbildet som konstrueres. Innvandrerbefolkningens fraværende posisjon, kan bidra til at deres situasjon ikke blir problematisert for allmennheten, og mange forblir uvitende om fattige innvandreres vanskelige livssituasjon. Etter min oppfatning viser pressen her tydelig mangelfull evne til å spre det jeg ser som viktige opplysninger og fakta om den norske fattigdommen.

5.4.3 Fattigdom i Norge, et sensitivt tema

Innenfor definisjonsdiskursen viser utvalget også hvordan norsk fattigdom er et sensitivt tema, og at det derfor er nødvendig å nærme seg problemet med forsiktighet. Blant annet har vi vært innom en språkdebatt som får relativt mye oppmerksomhet, hvor fokus rettes mot regjeringens formulering om å ”avskaffe norsk fattigdom”. Hvordan betegnelser og mål på fattigdom som anvendes får sosiale konsekvenser, er også noe det kastes lys over innenfor definisjonsdiskursen. Den gjengse definisjonen på fattigdom i Norge, fremhever at den er av relativ karakter. Dette innebærer at de fattige ikke lider absolutt nød, men heller mangler økonomiske ressurser som fratrar dem muligheten til å delta i det sosiale livet på lik linje med andre. Fattigdomsdebatten inneholder ulike eksempler på hvordan denne relative fattigdommen konkret viser seg. For eksempel er det mange fattige som opplever ikke å kunne være en del av forbrukerkulturen, som karakteriserer mye av dagens norske samfunn. I særlig grad viser dette seg å ramme barn, og flere ganger får vi høre om hvordan fattigdommen virker inn i barnas daglige liv.

Fattigdommen er først og fremst av økonomisk art, men viser seg altså i form av sosiale konsekvenser som det at man ikke har mulighet til å delta i samfunnet på like vilkår som andre. Også i et rikt velferdssamfunn viser fattigdommen seg å ha reelle konsekvenser, og fattigdomsdebatten i norsk presse 2006 gjenspeiler dette.

Litteraturliste

- Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand S.: IJ-forlaget.
- Barth, Erling, Moene, Kalle og Michael Wallerstein (2004): *Likhet under press. Utfordringer for den skandinaviske fordelingsmodellen*. 1. utgave, 2. opplag. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bay, Ann-Helén og Stang, Edda (under utgivelse): "Politisk svikt eller individuelt ansvar? Pressens portrettering av fattigdom i verdens rikeste land". I: Bay, Ann-Helén, Pedersen, Axel West og (red.) Jo Saglie: *Når velferd blir politikk. Partier, organisasjoner og opinion*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Bay, Ann-Helén og Saglie, Jo (2003): *I verdens rikeste land. Pressens dekning av velferdsstaten 1969-99*. Oslo: NOVA Rapport 25/2003.
- Benestad Hågvar, Yngve (2007): *Å forstå avisa. Innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Berger, Peter og Luckmann, Thomas (2006): *Den samfunnskapte virkelighet*. 4. opplag. Bergen: Fagbokforlaget. (Utk. første gang 1966.)
- Birkelund, Gunn Elisabeth (1999): *Sosial trygghet. Marginalisering i en velferdsstat*. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructionism*. London and New York: Routledge.
- Dahl, Tove Stang (1990): "Velferdsstatens verdigrunnlag". I: Hovdum, Anders Rosenhayn, Kuhnle, Stein og Liv Stokke: *Visjoner om velferdssamfunnet*. Bergen: Alma Mater Forlag AS.
- Dolve, Liv, Skirbekk, Gunnar og Else Øyen (1991): "Velferdsstaten: den fornuftige samfunnsmodell". I: Øyen, Else (red.) *Velferdsstaten. Den fornuftige samfunnsmodell*. Oslo: Tiden Norsk Forlag A/S.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995a): *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. England: Longman.
- Fairclough, Norman (1995b): *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

- Fløtten, Tone, Dahl, Espen og Arne Grønningsæter (2001): *Den norske fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Fløtten, Tone (1999): *Sosial ulikhet. Fattigdom i Norge*. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Fraser, Nancy (2005): "Reframing Justice in a Globalizing World". I: *New Left Review* 36.
- Fraser, Nancy (2000): "Rethinking Recognition". I: *New Left Review* 3.
- Fraser, Nancy (1995): "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age". I: *New Left Review* 212.
- Golding, Peter og Middleton, Sue (1982): *Images of Welfare. Press and Public Attitudes to Poverty*. Oxford: Martin Robertson & Company Ltd.
- Hagen, Kåre og Lødemel, Ivar (2003): "Fattigdom og sosial eksklusjon". I: Frønes, Ivar og Kjølørød, Lise (red.) *Det norske samfunn*. 4. utgave, 1. opplag. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Halvorsen, Knut og Stjernø, Steinar (2008): *Work, oil and welfare. The welfare state in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Halvorsen, Knut (2002): *Sosiale problemer: en sosiologisk innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Handlingsplan mot fattigdom (2007): *Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2006-2007) – Statsbudsjettet 2007*.
- Hatland, Aksel, Kuhnle, Stein og Tor Inge Romøren (red.) (2006): *Den norske velferdsstaten*. 3. utgave, 4. opplag. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Henriksen, Jan-Olav (2005): "Skam og begjær – en kulturanalytisk inngang til rikdom og fattigdom". I: Henriksen, Jan-Olav og Sommerfeldt, Atle (red.) *Det umulige nåløyet. Fattigdom og rikdom i Norge i globalt perspektiv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Honneth, Axel (2003): *Behovet for anerkendelse. En tekstsamling*. 1. utgave, 2. opplag. København: Hans Reitzels forlag.
- Kildal, Nanna (red.) og Kuhnle, Stein (2005): *Normative Foundations of the Welfare State. The Nordic Experience*. Routledge.

- Korpi, Walter og Esping-Andersen, Gøsta (1987): *From poor relief to institutional welfare states: the development of Scandinavian social policy*. Stockholm: Särtrycksserie, Institutet för social forskning.
- Korsnes, Olav, Andersen, Heine og Thomas Brante (red.) (2001): *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Loseke, Donileen R. (2003): *Thinking about Social Problems*. Second Edition. New York: Walter De Gruyter Inc.
- Mathiesen, Thomas (1993): *Makt og medier. En innføring i mediesosiologi*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Neumann, Iver B. (2001): *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Roll-Hansen, Hege (2002): *Verdige og uverdige: Fattigstatistikk mellom økonomi og moral*. URL: <http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/200202/01/art-2002-05-02-01.html> [Lesedato 17.6.2006]
- Rønning, Rolf (1992): *Vår velferdsstute er lastet med... Verdivalg i sosialpolitikken*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Schiefloe, Per Morten (2003): *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Soria Moria (2005): *Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-09*.
- SSB (2006): <http://www.ssb.no/arbeid/>
- Stjernø, Steinar (1985): *Den moderne fattigdommen. Om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-åra*. Universitetsforlaget AS.
- St. meld. nr. 9 (2006-2007): *Om arbeid, velferd og inkludering*.
- Townsend, Peter (1993): *The International Analysis of Poverty*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Vagle, Wenche, Sandvik, Margareth og Jan Svennevig (1993): *Tekst og kontekst: en innføring tekstlingvistikk og pragmatikk*. Oslo: Cappelen.
- Vetlesen, Arne Johan (2004): "Det frie mennesket? Et sosialfilosofisk blikk på patologiene i opsjonssamfunnet". I: Nafstad, Hilde Eileen (red.): *Det omsorgsfulle mennesket. Et psykologisk alternativ*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Waldahl, Knut (2003): *Mediepåvirkning*. 2. utgave, 5. opplag. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Widerberg, Karin (2005): *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Winther Jørgensen, Marianne og Phillips, Louise (2005): *Diskursanalyse som teori og metode*. 4. opplag. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Antall ord i denne oppgaven: 38 351

”Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt”.

VEDLEGG

Liste over analyserte avisartikler

Aftenposten:

5.1.2006: Fattigdom blir neppe historie i år heller.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

10.1.2006: Fattige tror ikke på regjeringens løfter. Forskere og fattige skeptiske til Soria-Moria vyer.

Aktørkategori: "Konsekvens ekspert".

10.1.2006: Tilskudd for "risikabel" arbeidskraft.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

11.1.2006: Det godes fiende.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

18.1.2006: Får 2500 kroner i egenandel. Kronisk syke skuffet over regjeringen.

Aktørkategori: "Konsekvens ekspert".

19.1.2006: Holder folk for narr.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

19.1.2006: Ut med fattigdom(men). Regjeringsforhandlerne fjernet tre bokstaver.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

19.1.2006: Lurte seg selv.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

19.1.2006: Fiffig, mener Vinje.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

20.1.2006: Skuffet over regjeringen. Rødgrønt nei til fattigdomskommisjon.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

23.1.2006: SV og Ap uenige om fanesaken. Ulike syn på fattigdomsdefinisjoner og tiltak.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

31.1.2006: Tiggernes nye hierarki.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

20.2.2006: Alle ofrer seg for barna.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

24.2.2006: fattig, men ikke alene.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

27.2.2006: Fattig midt i rikdommen.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

23.3.2006: Vi vil gi hverdagen en ny sjanse.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

24.3.2006: Tid for ny fattigdomspolitik.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

25.6.2006: Svakes hverdag skal bli lettere.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

28.7.2006: Får ikke være med på festen. Sosialsatsene i utakt med prisveksten.

Aktørkategori: Andre.

3.8.2006: =Oslo =Norge – verdens rikeste land.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

10.8.2006: Fattig og rik setter barna først. Prioriteres også ved pengeknapphet.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

11.8.2006: Rik for en dag.

Aktørkategori: ”Konsekvens ekspert”.

7.10.2006: Fattige merker lite.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

9.10.2006: Det blir ikke mye pølse, Hanssen. De fattigste får 73 kroner ekstra i uken.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

3.11.2006: Et forsvar for økonomisk ulikhet.

Aktørkategori: Andre.

14.11.2006: Mindre selvskryt, mer til fattige i Drammen.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

19.11.2006: Ny folketrygd – flere fattige.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

29.11.2006: Dugnad for byens fattigste.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

8.12.2006: Gå på konsert – støtt de fattige.

Aktørkategori: Andre.

13.12.2006: Oslo er en ensom by.

Aktørkategori: ”Konsekvens ekspert”.

20.12.2006: Julepakker til de fattige. Elevdugnad for Lys i Mørket.

Aktørkategori: Andre.

22.12.2006: De fattiges nisse.

Aktørkategori: Andre.

22.12.2006: Flere fattige pensjonister.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

Dagbladet

4.1.2006: Til kamp mot at fattige dør først. Brustad vil utjevne forskjellene i levealder.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

4.1.2006: Brustad vil sette inn tiltak allerede i barnehagen.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

8.1.2006: Å avskaffe fattigdom.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

9.1.2006: De eldre stadig rikere, de unge taper terreng. Fattige unge får krisehjelp.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

11.1.2006: Arbeidslinja under lupen.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

12.1.2006: Klassesillet øker i Helse-Norge.

Aktørkategori: "Konsekvens ekspert".

16.1.2006: Sosialklienter og oss andre.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

20.1.2006: I fordommenes marked.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

22.1.2006: Hanssen har såret mange.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

23.1.2006: Jeg vil gi folk noe å stå opp til.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

24.1.2006: Dropp ordkløyveriet, gjør noe!

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

12.3.2006: Fattig trussel.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

20.4.2006: Mp bruke stipendet for å brødfø familien. Sosialhjelpen kuttet når junior får skolepenger.

Aktørkategori: Journalist og forvaltning.

3.8.2006: Slakter de rødgrønnes fattigpolitikk.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

4.8.2006: Fattige foran asfalt.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

4.11.2006: Arbeidets velsignelse.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

22.11.2006: "Vi har lite penger, men mye kjærlighet".

Aktørkategori: "Konsekvens ekspert".

24.11.2006: Truer rettssikkerheten. Fattigreform møter motbør.

Aktørkategori: Andre.

27.11.2006: Til dugnad for Oslos fattigste.

Aktørkategori: Andre.

15.12.2006: Fikk fattigmann fra fattigmenn.

Aktørkategori: "Konsekvensespert".

Dagens Næringsliv:

22.5.2006: Fattigdommen.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.

12.8.2006: Halvorsens hemmelige bønn.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

19.8.2006: Snart er det på tide å stå opp.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

28.10.2006: Hanssens lokkemat.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

Klassekampen:

30.1.2006: Ikkje svikt.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

27.1.2006: Drømmen er tak over hodet.

Aktørkategori: "Konsekvensespert".

8.3.2006: Trues med Frp.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

10.3.2006: De fattige og Frp.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

25.4.2006: Når fattige barn faller utenfor.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

10.5.2006: På tide å levere.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

8.7.2006: Fjernar ikkje fattigdommen

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

14.7.2006: De utstøtte.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

20.7.2006: I fella.

Aktørkategori: Annen.

31.7.2006: Sosialhjelp.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

17.8.2006: Mer enn smuler.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

15.11.2006: Risikoen for fattigdom.

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

20.11.2006: Litt for greit?

Aktørkategori: Ekspert, fagperson.

22.12.2006: Vil ikkje ha fattigrabatt.

Aktørkategori: Representant for interesseorganisasjon.

Verdens Gang:

25.1.2006: Kampen mot fattigdommen.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

16.2.2006: Er vi fattige løgnere?

Aktørkategori: "Konsekvens ekspert".

30.7.2006: Uverdige sosialstønad.

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

23.8.2006: Opp om morran!

Aktørkategori: Journalist og redaktør.

26.9.2006: Tiggerne.

Aktørkategori: "Konsekvens ekspert".

23.12.2006: De glemte fattige.

Aktørkategori: Politikk og forvaltning.